

บทที่ 2

การดำรงอยู่ของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและ ชายฝั่งทะเลตะวันออก ก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435

ในบทนี้ต้องการเสนอให้เห็นภาพการดำรงอยู่ของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครองพ.ศ.2435 ได้แก่ นายซ่ง เช่น นายกงส่วยและเจ้าเมืองส่วนหนึ่งที่ดำรงอยู่ในลักษณะโจร รวมถึงนักเลงที่ดำรงอยู่ด้วยการเป็น โจรหรือเสือ และนักเลงควาย การที่กลุ่มอำนาจท้องถิ่นเหล่านี้ดำรงอยู่ได้ สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของผู้คนหลายเชื้อชาติในสังคมส่วนหนึ่ง เช่น ไทย จีน ลาว เขมร ญวน มอญ แชก ฯลฯ ยอมรับที่จะอยู่ภายใต้กลุ่มอำนาจท้องถิ่น ในการทำหน้าที่ควบคุมดูแลและตัดสินข้อพิพาทที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพอย่างปลอดภัย

สภาพที่ตั้งบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกมีลักษณะเป็นเมืองชุมทางที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ จึงมีความสำคัญต่อรัฐทั้งทางด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ นอกจากนี้ทำเลที่ตั้งของเมืองสามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกจึงดึงดูดให้ผู้คนหลากหลายเชื้อชาติอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินและแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้คนจำเป็นต้องพึ่งพากลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่มีลักษณะโดดเด่นกว่า ชุมชนอื่น

ในขณะที่เดียวกันการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และความ เป็นเมืองยุทธศาสตร์ทางฝั่งตะวันออก ทำให้อำนาจรัฐไม่อาจละเลยเมืองที่ใกล้ศูนย์กลางอำนาจ ส่วนกลางจึงต้องเข้ามาจัดระเบียบความเรียบร้อยภายในหัวเมือง โดยเฉพาะปราบปรามกลุ่มบุคคลที่เป็นภัยต่ออำนาจรัฐครั้งใหญ่ในพ.ศ.2433 - 2434

2.1 สภาพภูมิประเทศและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง และชายฝั่งทะเลตะวันออก

2.1.1 ทำเลที่ตั้งและลักษณะทางภูมิประเทศ

หัวเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	เขตเมืองนครนายก ติดต่อกับ เมืองนครราชสีมา สระบุรี เขตเมืองปราจีนบุรี ติดต่อกับ เมืองนครราชสีมา บุรีรัมย์
ทิศใต้	เขตเมืองตราด ติดต่อกับ อำเภอไทย กัมพูชา
ทิศตะวันออก	เขตเมืองปราจีนบุรี จันทบุรี ติดต่อกับ กัมพูชา
ทิศตะวันตก	เขตเมืองนครนายก ติดต่อกับ เมืองปทุมธานี เขตเมืองฉะเชิงเทรา ติดต่อกับ กรุงเทพฯ, สมุทรปราการ เขตเมืองชลบุรี ติดต่อกับ อำเภอไทย

สภาพภูมิประเทศในบริเวณนี้ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ พื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำบางปะกง ได้แก่ ในเขตเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก และบางส่วนของชลบุรี และพื้นที่อีกส่วนหนึ่งเป็นชายฝั่งทะเล ได้แก่ ในเขตเมืองชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด ลักษณะภูมิประเทศในแต่ละส่วนแสดงให้เห็นได้ดังนี้

ลักษณะภูมิประเทศในพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง ในเขตเมืองฉะเชิงเทรามีแม่น้ำบางปะกงไหลออกสู่ทะเลที่อำเภอไทย ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มมีส่วนที่เป็นป่าและเขาบ้างเล็กน้อย ในเขตเมืองนครนายกทางตอนเหนือมีลักษณะพื้นที่เป็นเนินสูงลาดต่ำลงไปทางใต้ซึ่งบริเวณนี้เป็นป่าไม้และภูเขา ในบริเวณตอนกลางและตอนใต้เป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำนครนายกไหลผ่าน ในเขตเมืองปราจีนบุรีทางตอนเหนือมีลักษณะเป็นป่าเขาและครึ่งหนึ่งเป็นที่ราบ² ในเขตเมืองชลบุรีทางตอนเหนือจรดกับแม่น้ำบางปะกง เป็นที่ราบมีลำน้ำพานทองสาขาของแม่น้ำบางปะกงไหลผ่าน³พื้นที่ในลุ่มแม่น้ำบางปะกงเหมาะต่อการทำนาและเพาะปลูกอ้อย มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ดิน น้ำ ป่าไม้ เช่น ไม้ตะเคียน ประดู่ เต็งรัง

²สุดใจ พงศ์กล้า, “มณฑลปราจีนบุรี สมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ.2436 – 2458)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2528), หน้า 3 – 4.

³ศรีัญญา คันธชาติ, “พัฒนาการทางเศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำบางปะกง พ.ศ.2419 – 2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540), หน้า 19.

ไม้แดง ของป่า ได้แก่ เร่ว กระวาน รง น้ำผึ้ง ชัน น้ำมันยาง สัตว์ป่า อาทิ ช้าง ชะมด แร่ธาตุ เช่น แร่เหล็ก ทองคำ เป็นต้น

สำหรับลักษณะพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลในเขตเมืองชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด มีลักษณะเป็นที่ราบแคบๆตามชายฝั่งทะเล⁵และมีพื้นที่ป่าชายเลนที่เกิดจากลำน้ำพัดพาเอาตะกอนและโคลนมาทับถมในบริเวณชายฝั่งทะเล⁶พื้นที่ในบริเวณนี้จึงเหมาะต่อการทำนา ทำสวนผลไม้ ทำนาเกลือ และเลี้ยงปลากะพง ฯลฯ มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ดิน น้ำ ของป่า เช่น ไม้ฝาง ไม้กฤษณา กระวาน รง แร่ธาตุ ได้แก่ แร่ทองคำ พลอย⁷

บริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกมีเส้นทางคมนาคมที่สามารถเชื่อมต่อหัวเมืองทางอีสานและเขมรกับกรุงเทพฯ รวมทั้งหัวเมืองภาคกลาง ไม่ว่าจะเป็นเส้นทางจากปากแม่น้ำเจ้าพระยาเรียบตามชายฝั่งทะเลตะวันออกไปยังชลบุรีและหัวเมืองตามรายทางไปจนถึงระยอง จันทบุรี ตราดไปยังเขมร⁸ และเส้นทางตามคลองที่ขุดเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำบางปะกง เช่น คลองสำโรง คลองแสนแสบ คลองนครเนื่องเขต คลองประเวศบุรีรมย์ เป็นต้น⁹ผ่านแม่น้ำบางปะกงขึ้นบกที่ปราจีนบุรี จากนั้นสามารถเดินทางบกผ่านช่องเขาไปยังหัวเมืองภาคอีสาน หรือเดินทางป่าไปยังเมืองกบินทร์บุรี วัฒนานคร มงคลบุรี อรัญประเทศ และพระตะบอง¹⁰

ทำเลที่ตั้งของเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นเมืองท่าการค้าในอ่าวไทย มีเส้นทางการค้าที่ใช้ติดต่อกับหัวเมืองชั้นใน คาบสมุทรมอินโดจีนและจีนได้สะดวกรวดเร็ว เช่น การเดินเรือเลียบชายฝั่งทะเล หัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกมีเส้นทางที่เชื่อมระหว่างกรุงเทพฯและภาคใต้ ได้แก่

⁴วรรณิ แพลกอินทร์, “ความสำคัญของการผลิตเพื่อการค้าของเมืองจะเชิงเทราในสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนสนธิสัญญาบาวริง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2538), หน้า 89 – 90.

⁵สุดใจ พงศ์กล้า, “มณฑลปราจีนบุรี สมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ.2436 – 2458)”, หน้า 4.

⁶ปรารภณา ศิริวิศาลศักดิ์, “ความสำคัญทางเศรษฐกิจของจันทบุรีก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 25.

⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 74, 94 – 95.

⁸ศรีัญญา คันธชาติ, “พัฒนาการทางเศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำบางปะกง พ.ศ.2419 – 2475”, หน้า 44.

⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

¹⁰สุดใจ พงศ์กล้า, “มณฑลปราจีนบุรี สมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ.2436 – 2458)”, หน้า 13.

จากปากแม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านเกาะสีชัง ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ตัดข้ามอ่าวไทยที่เกาะช้างไปยังบริเวณปากน้ำเมืองนครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี เส้นทางที่เชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ คาบสมุทธรินโดจีน และจีน ได้แก่ จากปากแม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านเกาะเสม็ด แหลมสิงห์ เกาะกูด เกาะช้าง เกาะกง ไปยังกำปงโสม กำปอดในเขมร ฮาเตียน เด็กเซี่ย ไช่ฮงในเวียดนาม และเมืองท่าชายฝั่งทะเลของจีน ได้แก่ กวางตุ้ง เกียวมุย ซางลิม เอ๋หมิง ลิมโป เชียงไฮ้ ชูเจา และหนิงโป¹¹

ลักษณะเช่นนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้หัวเมืองในบริเวณลุ่มน้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกมีความสำคัญเสมือนสะพานเชื่อมหัวเมืองอื่น ๆ กับเมืองหลวงอย่างกรุงเทพฯ

จากสภาพภูมิประเทศและทำเลที่ตั้งของบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก ส่งผลให้หัวเมืองในบริเวณนี้มีลักษณะโดดเด่น และเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มคนต่างๆเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์และใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในบริเวณนี้ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจรัฐจากส่วนกลางที่ให้ความสำคัญกับหัวเมืองแถบนี้ทั้งในแง่การเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ ในฐานะที่เป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างเมืองหลวง หัวเมืองชั้นใน และหัวเมืองประเทศราช กลุ่มคนหลายเชื้อชาตินอกพื้นที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยได้รับแรงดึงดูดจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและพื้นที่ที่เปิดรับการเดินทางเข้ามาของคนกลุ่มต่างๆในหลายเส้นทาง

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่ใช้ประโยชน์จากลักษณะภูมิประเทศซึ่งมีความหลากหลายและซับซ้อน อันประกอบไปด้วยที่ราบลุ่ม พื้นที่ป่าเขา และชายทะเล เป็นแหล่งซ่องสุมของผู้คน รวมทั้งเป็นเขตรับส่งผู้ร้ายข้ามแดนและข้ามแดนที่สำคัญ ได้แก่ พรหมแดนระหว่างเมืองบางละมุงและเมืองระยอง¹² พรหมแดนระหว่างสระแก้วและเขมร¹³ พรหมแดนระหว่างนครนายกและสระบุรี¹⁴ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น กลุ่มคนจีน ลาว และเขมร ซ่องสุมกันเป็นนักร้องได้ลักลอบเข้ามาในสยามบริเวณพรหมแดนระหว่างสระแก้วและเขมร เพื่อขโมย ช้าง ม้า โค กระบือของชาวบ้าน และ

¹¹ปรารภนา ศิริวิศาลศักดิ์, “ความสำคัญทางเศรษฐกิจของจันทบุรีก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2” หน้า 77, 193, 205.

¹²หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 10 พฤษภาคม ร.ศ.110.

¹³หจข. ร.5 ม.2.12 ก ไบบอก/2 เรื่องพระยาวิเสศฤาไชยออกไปตั้งด่านสระแก้วในแขวงเมืองกบิลธร มีนาคม ร.ศ.96 – สิงหาคม ร.ศ.103.

¹⁴หจข ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 14 พฤษภาคม ร.ศ.110.

หลบหนีออกไป¹⁵ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีกระแสรับสั่งให้รักษาด่านตรวจคนเข้าเมืองบริเวณพรมแดนระหว่างสระแก้วและเขมร ตามระเบียบว่าด้วยลักษณะผู้ร้ายข้ามแดน ข้อ 7 ไว้ดังนี้

"...ความซึ่งบังคับเป็นทำเนียบกาลมาดังนี้ ถ้านายด่านและผู้รักษาด่านไปตรวจตรารักษาด่านตามบังคับลงเอาพัสดุ ทองเงิน ปล่อยให้โจรผู้ร้าย และครอบครัวหนีข้ามด่านเขตแดนไปได้ มีโทษฟ้องร้องกล่าวโทษ ถ้าได้ความจริงจะลงโทษ ..."¹⁶

ในพื้นที่นอกเขตเศรษฐกิจบางส่วนของภาคตะวันออกซึ่งเป็นที่สูงป่าเขา ยังถูกใช้เป็นแหล่งซ่อนสมกำลัคน โดยปรากฏการจัดตั้งหมู่บ้านอยู่ในบริเวณที่มีติดและยากต่อการที่บุคคลภายนอกเข้าถึง รวมทั้งอำนาจจากส่วนกลางมีอาจเข้าครอบคลุมได้ทั้งหมด เช่น ตำบลเขาชะอาง แขวงเมืองแก่ง บริเวณพรมแดนระหว่างเมืองจันทบุรีและเมืองแก่ง ซึ่งมีการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านก่อนการปฏิรูปการปกครองพ.ศ.2435 เป็นบริเวณที่มีเขาล้อมรอบเป็นชั้น ๆ ทางเข้าออกเป็นช่องแคบมีเขาชะอางกั้นขวางอยู่สูง ต้องใช้ระยะเวลาในการเดินทางจากคลองน้ำลึกไปสู่ทะเลถึงเขาชะอางประมาณ 6 ชั่วโมง ยากลำบากต่อการที่ผู้ใดสามารถเข้าไปในระหว่างเขาชั้นในได้¹⁷ ลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวเอื้ออำนวยต่อการเป็นแหล่งซ่อนสมกำลัคนของผู้คนจำพวก "ข้าหนีเจ้า บ่าวหนีนาย"¹⁸ และ"ผู้ร้ายหนีตระวาง"¹⁹ ซึ่งได้หลบหนีเข้ามาอยู่ในบริเวณเขาชะอาง เมืองแก่ง ที่ถูกจัดตั้งโดยนายช่องขุนชนะศรี นายกองส่วยดินประสิ้ว เมืองจันทบุรี²⁰ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า บริเวณหัวเมืองลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายทางเศรษฐกิจ คือ เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มีทำเล

¹⁵ หจข. ร.5 ม.2.12 ก ไบบอก/2 เรื่องพระยาวิเสศฤาไชยออกไปตั้งด่านสระแก้วในแขวงเมืองกบิลธ มีนาคม ร.ศ.96 – สิงหาคม ร.ศ.103.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁷ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 8,10,16 พฤษภาคม ร.ศ.110.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การนายบัน มิได้สักท้อเลขตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ชลบุรีสมัคร์เข้าอยู่ในขุนชนะกองดินประสิ้ว) 16 พฤษภาคม ร.ศ.110.

²⁰ เรื่องเดียวกัน.

ที่ตั้งเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลเหมาะแก่การติดต่อค้าขาย มีลักษณะทางธรรมชาติที่เอื้อในการตอบสนองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในหลายๆด้าน และสภาพที่ตั้งซึ่งอยู่ใกล้ศูนย์กลางอำนาจรัฐมากกว่าชุมชนอื่น จึงดึงดูดให้อำนาจรัฐส่วนกลาง กลุ่มอำนาจท้องถิ่น และผู้คนหลากหลายเชื้อชาติที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ทั้งในแง่ความขัดแย้งและการประสานผลประโยชน์ร่วมกันทางเศรษฐกิจ ดังจะกล่าวต่อไป

2.1.2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง และชายฝั่งทะเลตะวันออก

จากทำเลที่ตั้งในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกที่ใกล้กรุงเทพฯ และมีที่ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างกรุงเทพฯ หัวเมืองประเทศราชและประเทศเพื่อนบ้านทางฝั่งตะวันออก ส่งผลให้หัวเมืองในบริเวณนี้มีความสำคัญต่อรัฐทั้งทางด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจซึ่งมีพัฒนาการที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

สมัยอยุธยา หัวเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหน้าด่าน และอยู่ในเส้นทางยุทธศาสตร์สำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างอยุธยาและเขมร บทบาทของการเป็นเมืองหน้าด่านปกป้องศูนย์กลางอำนาจรัฐสะท้อนให้เห็นได้จาก ในสมัยพระมหาจักรพรรดิ เมื่อพระเจ้าหงสาวดียกทัพมาตีอยุธยา เมืองนครนายกเป็นหัวเมืองฝั่งตะวันออกที่ได้รับมอบหมายให้เป็นด่านป้องกันพระนคร²¹

หัวเมืองบริเวณนี้ยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเมืองชุมทาง กล่าวคือ เป็นเมืองศูนย์กลางที่กองทัพจากหัวเมืองต่าง ๆ ยกมาสมทบกันเพื่อทำสงครามกับหัวเมืองประเทศราชทางฝั่งตะวันออก เช่น เมื่อครั้งเกิดสงครามระหว่างอยุธยาและเขมร หัวเมืองในบริเวณนี้กลายเป็นศูนย์กลางที่กองทัพจากเมืองนครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา และสระบุรี ยกมาสมทบกันเป็นจำนวน 10,000 คน²²เพื่อต่อสู้กับเขมร

²¹"พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทุมาศ (เจิม)," ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทุมาศ (เจิม) กับฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507), หน้า 97.

²²เรื่องเดียวกัน, 224.

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หัวเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกยังคงมีความสำคัญทางการเมืองในแง่ยุทธศาสตร์ เนื่องจากเวลาเกิดสงคราม หัวเมืองในบริเวณนี้มีบทบาทเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันมิให้ประเทศเพื่อนบ้านเข้าโจมตีเมืองหลวง นอกจากนี้ยังถูกใช้เป็นเส้นทางเดินทัพและเป็นที่รวบรวมไพร่พล เสบียงอาหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ เพื่อทำสงครามกับประเทศเพื่อนบ้าน ดังเช่น สงครามอานามสยามยุทธระหว่างไทย ลาว เขมร และเวียดนามที่เกิดขึ้นในระหว่างพ.ศ.2370 – 2390 หัวเมืองในบริเวณนี้มีบทบาทเป็นเมืองหน้าด่าน เห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กองไปสร้างเมืองจันทบุรีให้มั่นคงแข็งแรง พร้อมทั้งสร้างป้อมใหม่ขึ้นที่เนินวงซ้อ ป้อมพิฆาตปัจจามิตร เพื่อเป็นที่ป้องกันข้าศึก²³ ในขณะเดียวกันหัวเมืองในบริเวณนี้ถูกใช้เป็นเส้นทางเดินทัพ เช่น กองทัพของสยามใช้เมืองปราจีนบุรีเป็นเส้นทางเดินทัพยกไปตีเจ้าราชบุตรที่เมืองนครจำปาศักดิ์²⁴ และหัวเมืองในบริเวณนี้ถูกใช้เป็นฐานทัพเพื่อเป็นกำลังในการต่อสู้กับข้าศึก เช่น เมืองปราจีนบุรี กบินทร์บุรี และเมืองประจันตคาม ถูกตั้งเป็นค่ายที่รวบรวมกำลังพลเพื่อต่อสู้กับลาว²⁵ ในขณะที่เมืองจันทบุรีถูกใช้เป็นฐานทัพเรือเพื่อสู้รบกับเวียดนาม²⁶

หัวเมืองในบริเวณนี้เป็นแหล่งระดมไพร่พลของส่วนกลางในการทำสงคราม ดังเช่นไพร่พลในเมืองจันทบุรี ระยอง และตราดถูกเกณฑ์ไปรบกับลาวและเขมร ไพร่พลในเมืองฉะเชิงเทรา กบินทร์บุรี ปราจีนบุรี นครนายก พนัสนิคม ถูกเกณฑ์ไปรบกับเวียดนาม และไพร่ลาวไทยในเมืองปราจีนบุรี กบินทร์บุรี ประจันตคาม วัฒนานคร ถูกเกณฑ์ไปรักษาเมืองพนมเปญให้ตกเป็นของเวียดนาม อีกทั้งหัวเมืองในบริเวณนี้ยังเป็นแหล่งส่งเสบียงอาหารให้แก่กองทัพสยามในยามสงคราม เช่น เมืองจันทบุรีส่งข้าวและเกลือให้แก่กองทัพสยามในการสู้รบกับเขมรและเวียดนาม และหัวเมืองในบริเวณนี้เป็นแหล่งส่งอาวุธยุทโธปกรณ์ให้แก่กองทัพสยาม เช่น เมืองปราจีนบุรีเป็นแหล่งส่งอาวุธปืนคาบศิลา ปืนเล็ก ปืนหลักหลังข้าง ปืนสั้นหลังม้า และกระสุนดินดำศิลาปากนก

²³พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ฉบับ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2481), หน้า 151.

²⁴อานามสยามยุทธ ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทย กับ ลาว เขมร และญวน (พระนคร: แพร์พิทยา, 2514), หน้า 229.

²⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 221, 230.

²⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 775.

ให้แก่กองทัพสยามเพื่อนำไปสู่รบกับเวียดนาม เมืองจันทบุรีและตราดเป็นแหล่งส่งเรือรบให้แก่กองทัพสยาม เพื่อนำไปใช้ตรวจลาดตระเวนตามชายทะเลบริเวณเวียดนาม²⁷

หัวเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นยังคงมีบทบาทเป็นเมืองชุมทางที่ค้าศึกมักยกทัพเข้ามา โดยเป็นทางผ่านที่เข้าโจมตีเมืองหลวง ดังที่เจ้าอนุวงศ์ เมืองลาวสั่งให้เจ้าราชวงศ์ แม่ทัพใหญ่ ยกทัพผ่านทางเมืองกบินทร์บุรีเพื่อเข้าไปตีกรุงเทพฯ²⁸

หัวเมืองในบริเวณนี้ยังมีความสำคัญต่อรัฐทางด้านการปกครอง เนื่องจากลักษณะทำเลที่ตั้งซึ่งเป็นจุดเชื่อมหัวเมืองอื่น ๆ กับเมืองหลวง เช่น คำสั่ง สารตรา โบบอก ที่มีไปมาระหว่างเมืองหลวงกับหัวเมืองทางภาคอีสานและหัวเมืองในมณฑลเขมร ได้ใช้เส้นทางตามแม่น้ำบางปะกง โดยออกจากเมืองหลวงผ่านขึ้นไปตามแม่น้ำบางปะกงและขึ้นบกที่เมืองปราจีนบุรี เดินทางผ่านป่าเขาไปยังกบินทร์บุรี วัฒนานคร มงคลบุรี อรัญประเทศ สุเมืองพระตะบอง²⁹ และเมืองจันทบุรี กลายเป็นพื้นที่ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนกรุงเทพฯ ในการติดต่อกับเวียดนาม เช่น เมืองจันทบุรีถูกใช้เป็นที่รับส่งราชสาส์นโต้ตอบกันระหว่างกรุงเทพฯกับเวียดนาม³⁰ และเนื่องจากที่ตั้งซึ่งเป็นเมืองชายแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านทางฝั่งตะวันออกซึ่งอยู่ใกล้กรุงเทพฯที่สุด จึงส่งผลให้เมืองจันทบุรีและตราดมีบทบาทเป็นตัวแทนของกรุงเทพฯ สืบราชการจากเมืองเขมรและเวียดนาม โดยส่งโบบอกรายงานความเคลื่อนไหวมายังกรุงเทพฯ

ทำเลที่ตั้งของเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงมีความสำคัญต่อรัฐทางด้านเศรษฐกิจ โดยมีบทบาทในฐานะเป็นเมืองที่ถูกใช้เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าไปยังเมืองหลวง โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น การส่งส่วยสินค้าออกที่สำคัญ ได้แก่ กระจวาน พริกไทย ผลแร่ได้ถูกส่งไปตามเมืองที่เป็นศูนย์กลางในการลำเลียงส่วย คือ ปราจีนบุรี กบินทร์บุรี มงคลบุรี ผ่านแม่น้ำบางปะกงไปยังกรุงเทพฯเพราะสะดวกกว่าเส้นทางอื่น เนื่องจากหัวเมืองภาคอีสานไม่มีแม่น้ำที่

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 221 - 1092.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 358.

²⁹ สุดใจ พงศ์กล้า, "มณฑลปราจีนบุรี สมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ.2436 - 2458)", หน้า 13.

³⁰ อานามสยามยุทธ ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทย กับ ลาว เขมร และญวน, หน้า 412.

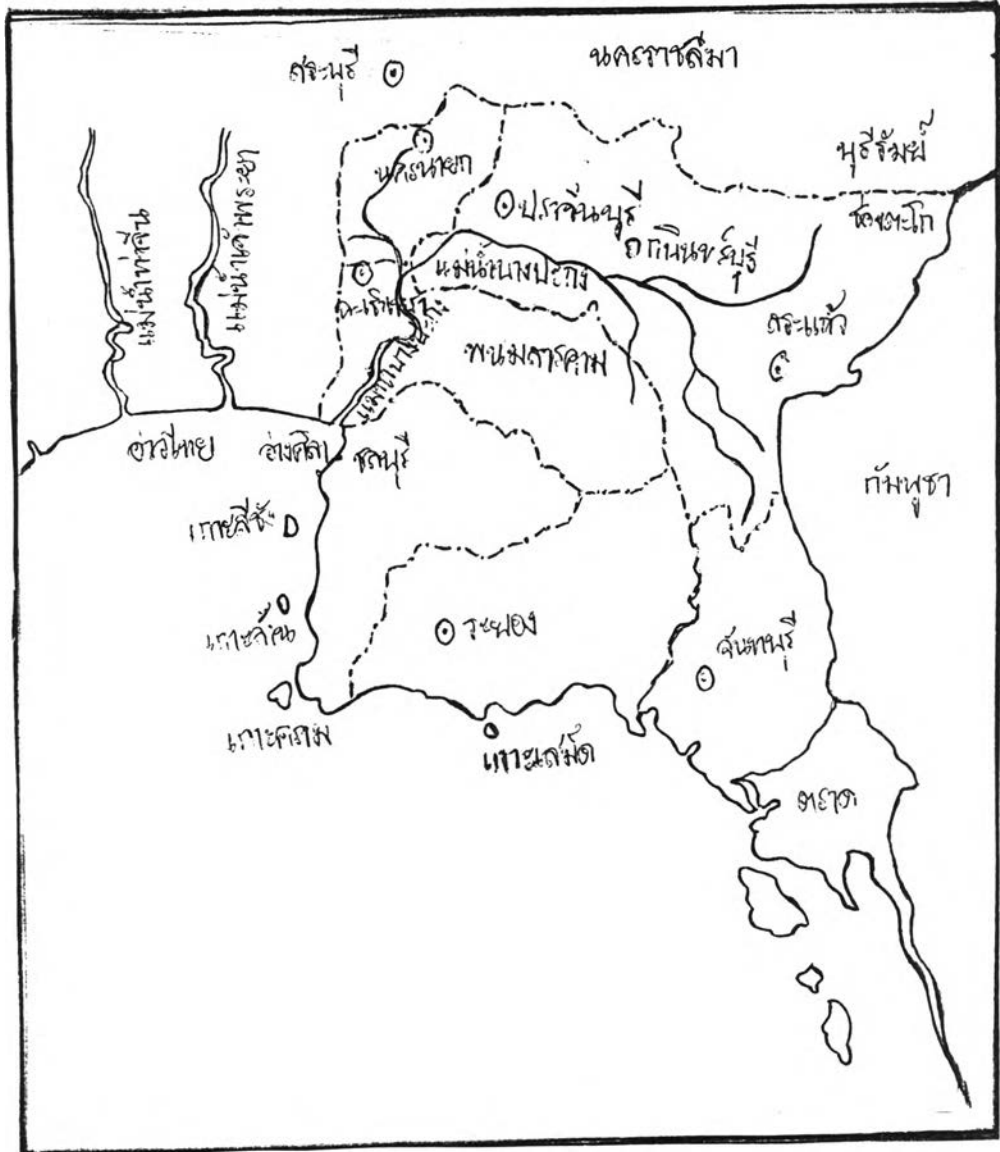

ติดต่อโดยตรงกับกรุงเทพฯ จึงทำให้เส้นทางในหัวเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงมีความสำคัญอย่างมากในการติดต่อระหว่างกรุงเทพฯกับหัวเมืองอื่น ๆ ที่อยู่รอบนอก³¹

สรุปได้ว่า หัวเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในแง่ความสำคัญของทำเลที่ตั้งที่อยู่ระหว่างกรุงเทพฯกับหัวเมืองประเทศราชและประเทศเพื่อนบ้านฝั่งตะวันออก โดยเป็นลักษณะของเมืองชุมทางที่สามารถใช้เป็นเส้นทางในการเดินทางไปยังหัวเมืองอื่น ๆ ได้สะดวก ส่งผลให้เป็นเมืองที่มีความสำคัญต่อรัฐทั้งในแง่การเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ

---

³¹สุดใจ พงศ์กล้า, “มณฑลปราจีนบุรี สมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ.2436 – 2458)”, หน้า 13 – 14.

แผนที่ 2.1 ทำเลที่ตั้งบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก

2.2 การดำรงอยู่ของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435: ศึกษากรณีนายชอง นักเลงที่ดำรงอยู่ด้วยการเป็นโจร หรือ เสือ และนักเลงควาย

กลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่สำคัญในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก เช่น เจ้าเมือง นายกองส่วย และนักเลงส่วนหนึ่งที่ดำรงอยู่ด้วยการเป็นโจรหรือเสือ และดำรงอยู่ในความสัมพันธ์ทางเครือญาติและเพื่อนพ้อง กลุ่มอำนาจท้องถิ่นเหล่านี้ต่างมีเป้าหมายในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ อีกทั้งกลุ่มคนเชื้อชาติต่าง ๆ บางส่วนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานได้แสวงหาช่องทางในการทำมาหากินจนสามารถสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจและสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแวดวงกิจกรรมทางเศรษฐกิจกลายเป็นผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นเช่น นักเลงควาย

กลุ่มอำนาจท้องถิ่นเหล่านี้ดำรงอยู่ได้เนื่องจากผู้คนในสังคมส่วนหนึ่งยอมรับที่อยู่ภายใต้การปกป้องคุ้มครองของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นภายในสังคมที่ยังไม่มีระเบียบแบบแผนอันเคร่งครัดจากอำนาจรัฐส่วนกลาง สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของชุมชนในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกว่า ชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนอยู่ภายใต้การปกครองทั้งองค์การของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงกับกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจและอิทธิพลกว้างขวางในท้องถิ่น แต่กลุ่มหลังจะมีพลังมากกว่าอำนาจรัฐส่วนกลาง และในบางครั้งก็แสดงการขัดขืนท้าทายอำนาจรัฐ ถ้าหากมีการขัดขวางผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น³²

ในที่นี้ได้แบ่งการศึกษาของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นไว้ ดังนี้

กลุ่มแรก นายชอง เช่น เจ้าเมืองและนายกองส่วยดินประสิวส่วนหนึ่งจัดตั้งช่องหรือหมู่บ้านขึ้นมาโดยมีหัวหน้าทำหน้าที่ปกครองซึ่งมิได้จัดตั้งจากอำนาจทางการ นายชองสะสมกำลังไพร่พลที่ได้จากการกวาดต้อนมาสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ และในระหว่างหัวหน้าช่องต่างรับรู้ถึงอาณาบริเวณทางอำนาจในพื้นที่ทางกายภาพของกันและกัน การเกิดขึ้นของนายชองมีความสัมพันธ์กับปัญหาและความเสื่อมของระบบไพร่

กลุ่มที่สอง นักเลงส่วนหนึ่งที่ดำรงอยู่ด้วยการเป็นโจรหรือเสือ ทำการปล้นอย่างมีเครือข่ายทั้งภายในและนอกท้องถิ่น โดยอาศัยความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติและเพื่อนพ้องประสานผลประโยชน์ร่วมกันในทางเศรษฐกิจ นักเลงที่กลายเป็นโจรหรือเสือเกิดขึ้นโดยมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวทางการค้าและระบบเงินตราภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง

กลุ่มที่สาม นักเลงที่ดำรงอยู่ด้วยการเป็นนักเลงควาย มีการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นเครือข่ายภายในและนอกท้องถิ่น ในระดับหัวหน้านักเลงควายเป็นพวกที่มีฐานอำนาจทาง

³² ศรัศิกร วัลลิโกตม, "โคตรหน้าเหล่ากอเจ้าพ่อตะวันออก," ศิลปวัฒนธรรม (มิถุนายน 2533): 82.

เศรษฐกิจ และบ่อยครั้งที่หัวหน้านักเลงควายแต่ละคนมีการข้ามถิ่นทำมาหากินโดยตั้งอยู่บนการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การเกิดขึ้นของนักเลงควายมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวในการผลิตข้าวบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงตั้งแต่ พ.ศ.2419

ในที่นี้เพื่อศึกษาให้เห็นภาพอันชัดเจนของการดำรงอยู่ของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นต่าง ๆ จึงอธิบายบริบทของการเกิดอำนาจท้องถิ่นแต่ละกลุ่มควบคู่กันไปตามลำดับ

2.2.1 นายซ่อง: นายกองส่วย และ เจ้าเมือง

การเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนเชื้อชาติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ไทย จีน ลาว มอญ ญวน เขมร ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อทำมาหากินในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก ทำให้คนต่างถิ่นเหล่านี้พยายามแสวงหาบุคคลที่มีอำนาจและเข้มแข็ง สามารถให้ความปกป้องคุ้มครองชีวิตเพื่อดำรงชีพได้อย่างปลอดภัย เช่น กลุ่มนายซ่อง เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีไพร่จำพวก "ข้าหนีเจ้าทาส บ่าวหนีนาย" "เลกจรจัดหาสังกัดมูลนายมิได้" "ลูกหนีหนี้นายเงิน" "ผู้ร้ายหนีตะราง" และ "ผู้ร้ายหนีโจทก์" ที่หลบหนีอำนาจทางการและมูลนายกลุ่มหนึ่งและเข้ามาพึ่งพิงมูลนายอีกกลุ่มหนึ่งเพื่อความมีอิสระในการดำรงชีพและการทำมาหากิน จึงพบว่ามูลนายซึ่งเป็นอำนาจท้องถิ่นมีไพร่พลคนจรเป็นบริวารอยู่จำนวนมาก เช่น นายซ่อง นายกองส่วยดินประสิว เมืองจันทบุรี และเจ้าเมืองแกลง

เพื่อให้เข้าใจการเกิดนายซ่อง จึงได้ศึกษาความเสื่อมของระบบไพร่ในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435

2.2.1.1 ปัญหาและความเสื่อมของระบบไพร่ในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435

ปัญหาและความเสื่อมของระบบไพร่ ส่งผลให้ไพร่จำนวนมากหลบหนีมูลนายและทำให้เกิดนายซ่องขึ้นมากมาย แยกพิจารณาได้ดังนี้

ปัญหาของระบบไพร่ ที่เป็นสาเหตุทำให้ไพร่หลบหนีมูลนาย ได้แก่

ปัญหาภายในระบบไพร่อันเกิดจากความขัดแย้งกันในระบบ สืบเนื่องมาจากลักษณะความกตัญญูของระบบไพร่เอง โดยมูลนายเรียกร้องเอาแรงงานส่วนเกินจากไพร่ในรูปแบบแรงงานเกณฑ์ ผลผลิตที่เป็นส่วยและภาษีอากร ไพร่บางหมู่ต้องเสียส่วยในอัตราสูงและถูกเกณฑ์แรงงานตลอด

เวลาจึงทำให้ไพร่หาหนทางหลีกเลี่ยงงานหนัก โดยหลบหนีไปเป็นคนในบังคับของชาวต่างชาติ³³ หรือมูลนายที่จัดตั้งช่องขึ้นมา

อำนาจของมูลนายมีมากและส่วนกลางไม่สามารถควบคุมดูแลได้อย่างทั่วถึง ปรากฏการณ์ที่มูลนายกดขี่ข่มเหงราษฎรจึงเกิดขึ้นเสมอ ดังเช่นในพ.ศ.2417 เมื่อมีการขุดแร่ทำทอง ตัดไม้ปลูกโรงและตั้งเครื่องจักรที่เมืองกบินทร์บุรี มีการเกณฑ์เลกออกจากเมืองกบินทร์บุรี วัฒนานคร อรัญประเทศ ประจันตคาม ได้มีราษฎรร้องกล่าวโทษพระกำแหงมहिมา เจ้าเมืองปราจีนบุรี เมื่อชำระความแล้วปรากฏว่า พระกำแหงมहिมาเกณฑ์พวกเลก หัวเมืองกบินทร์บุรี มากระทำการขุดแร่อยู่เสมอและหลอกหลวงเอาเงินพวกเลก³⁴ รวมทั้งแต่งตั้งอ้ายซาลีซึ่งเป็นทาสให้เป็นหลวงอินทร์อาญา มีอำนาจในการเกณฑ์เลก และนำเจ้าหมูรวมทั้งมารดา ภรรยาเลกมาจำจองเพื่อเรียกเอาเงินค่าธรรมเนียม ทำให้พวกเลกได้รับความเดือดร้อนและพากันอพยพหลบหนีไปเป็นจำนวนมาก³⁵

เหตุการณ์ในทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้นในพ.ศ.2419 เมื่อราษฎรยื่นฎีกาฟ้องร้องพระปริชา-กกลาก (สำอาง อมาตยกุล) ผู้ว่าราชการเมืองปราจีนบุรี ทำการเกณฑ์เลกในหัวเมืองกบินทร์บุรี ปราจีนบุรีและเมืองอื่น ๆ มาขุดลอกหลักตอในแม่น้ำออกเพื่อให้เรือขึ้นล่องได้สะดวกต่อการสร้างโรงงานทำทองที่ปราจีนบุรี และเกณฑ์เลกชนนินที่ทำการระเบิดจากบ่อทองรวมทั้งขนเงินที่มีแร่ทองคำผสมอยู่จากบ่อทองเมืองกบินทร์บุรีขึ้นไปที่ปราจีนบุรี ปรากฏว่า เลกไพร่เหล่านี้ได้รับการทารุณกรรม เช่น เลกถูกเกณฑ์ให้ดำน้ำลงไปขุดหลักตอใต้น้ำและถูกถ่วงแกมค้ำค่อมให้ขึ้นมาจนบางรายสิ้นใจ นอกจากนี้ยังใช้อำนาจทำทารุณกับนักโทษ โดยเอาไม้เสาทำคอกที่ห้องขังได้คริวไฟ ทำให้นักโทษต้องลุยน้ำและนอนอยู่ในน้ำคร่ำได้คริวไฟ เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้พวกเลกและนักโทษได้รับความเดือดร้อนพากันอพยพหนีกันไปเป็นจำนวนมาก³⁶ เพราะฉะนั้นในพ.ศ.2434 เมื่อ

³³ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, ระบบไพร่ในสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 87.

³⁴"การขุดแร่ทำทอง เมืองปราจีนบุรี," ราชกิจจานุเบกษา (วันอาทิตย์ แรม 1 ค่ำ เดือน 7 จ.ศ. 1236):
19.

³⁵"สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ออกมากกราบพูลฯด้วยเรื่องเมืองปราจีนบุรี," และ "บอกเมือง
ปราจีนบุรี," ราชกิจจานุเบกษา (วันอาทิตย์ แรม 1 ค่ำ เดือน 7 จ.ศ. 1236): 37 และ 72.

³⁶เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการจ่อมพลงและมหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
(เจิม แสงชูโต) (พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2504), หน้า 35 - 36.

พระยาพิไชยสงครามตัวแทนของส่วนกลางใช้ให้คนเข้าไปสืบราชการและเกลี้ยกล่อมผู้คน จึงพบ "ข้าหนีเจ้าทาส ปาวหนีนาย" และ "ผู้ร้ายหนีตะราง" เป็นจำนวนมาก ในแขวงเมืองปราจีนบุรี³⁷

พวกไพร่ที่ถูกเรียกว่า "ข้าหนีเจ้าทาส ปาวหนีนาย" ต้องเผชิญกับการกดขี่จากมูลนาย โดยที่พระราชกำหนดกฎหมายไม่สามารถให้ความคุ้มครอง จึงต้องพึ่งพาคณะที่มีความสามารถเป็นผู้นำหมู่บ้านและให้ความปกป้องคุ้มครองสวัสดิภาพชีวิตของพวกเขา ดังเช่น ในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 ไพร่และทาสจำนวนหนึ่งขานรับต่อการเกลี้ยกล่อมของนายซ่งขุนชนะศิริ นายกองส่วยดินประสิ้ว เมืองจันทบุรี ที่อาศัยอำนาจและบารมีในการปกครองแบบไม่เป็นทางการสร้างอิทธิพลและการยอมรับจากชาวบ้าน เพื่อจัดตั้งหมู่บ้านที่ปราศจากการควบคุมของทางการ

ส่วนปัญหาและความเสื่อมของระบบไพร่ที่เป็นสาเหตุทำให้นายซ่งทำการซ่องสุมผู้คนได้แก่

ประการที่หนึ่ง อำนาจรัฐส่วนกลางไม่สามารถควบคุมมูลนายได้อย่างทั่วถึง กล่าวคือ อำนาจส่วนกลางถูกลดทอนจากมูลนายเปิดโอกาสให้มูลนายซ่องสุมผู้คนเป็นจำนวนมาก เนื่องจากมูลนายได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในรูปแบบของก้ำนัลและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ถ้ามูลนายมีที่นาหรือสวนมูลนายไม่จำเป็นต้องลงมือผลิตเอง แต่ใช้ประโยชน์จากแรงงานไพร่ ผลผลิตที่ได้เป็นประโยชน์ส่วนตัวของมูลนาย เพราะฉะนั้นการมีไพร่ไว้ในสังกัดมากแสดงถึงความมั่งคั่ง เพราะมีโอกาสได้รับผลประโยชน์มากขึ้น ดังนั้นมูลนายบางคนจึงพยายามเบียดบังไพร่ไว้เป็นของตนเอง ไม่นำไพร่สักขึ้นสังกัดตามกรมกองหรือขึ้นสังกัดต่างหมู่ต่างกรม การเบียดบังของมูลนายนอกจากทำให้ไพร่หลวงลดจำนวนลงแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อระบบไพร่ คือ ทำให้การควบคุมก้ำนัลคนเป็นลำดับขั้นตอนขาดช่วง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นมูลนายระดับสูงสุดไม่มีพระราชอำนาจควบคุมไพร่พลได้เต็มที่ มูลนายมักมีอำนาจควบคุมไพร่ในสังกัดไม่ว่าเป็นไพร่หลวงหรือไพร่สมได้มากกว่า ขุนนางท้องถิ่นบางคนมีไพร่ขึ้นสังกัดเป็นจำนวนมากและได้รับผลประโยชน์มากมาย³⁸ เช่น พระแกลงแกลั่วกล้า เจ้าเมืองแกลง และเครือญาติ มีไพร่พลอยู่ในสังกัดและเลี้ยงไพร่ไว้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ด้วยการเกณฑ์ไพร่มาตัดเสามาไม่ทำเป็นโรงเรือนให้คนเช่า³⁹

³⁷ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 9 พฤษภาคม ร.ศ. 110.

³⁸ อัญชลี สุสัยณ์, "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 172 – 173.

³⁹ หจข. ร.5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 22 พฤษภาคม ร.ศ. 110.

ประการที่สอง ระบบไพร่ไม่สามารถจัดการควบคุมกำลังคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁴⁰ เช่น "ข้าหนีเจ้าทาส บ่าวหนีนาย"และ"เลกจรจัดหาสังกัดมูลนายมิได้" เนื่องจากเลกบางส่วนหลบหนี มูลนายที่มีพฤติกรรมกดขี่ข่มเหงและหลีกเลี่ยงการสักเลก จึงเปิดโอกาสให้มูลนายอีกจำนวนหนึ่งของสมุ่ผู้คนและจัดตั้งช่อง ด้วยการเกลี้ยกล่อมและให้ความคุ้มครองไพร่ดังกล่าว เพื่อมิให้มูลนายรวมทั้งนายเงินอีกกลุ่มหนึ่งและทางการมาจับตัวได้ ดังกรณีการเกลี้ยกล่อมผู้คนเพื่อจัดตั้งช่องของ นายช่องขุนชนะศรี นายกองส่วยดินประสิ่ว เมืองจันทบุรี⁴¹

ประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่งผลต่อการจัดตั้งช่องของมูลนาย คือ ผลจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการค้าของจีนภายหลังการทำสนธิสัญญานานกิงกับอังกฤษในพ.ศ.2385ที่เปิดโอกาสให้บรรดาเรือสินค้าต่างชาติมีสิทธิเท่าเทียมกันทุกชาติที่จะทำการค้าในบริเวณเมืองท่าต่าง ๆ ของจีน ส่งผลให้การค้าระหว่างสยามกับจีนภายใต้ระบบความสัมพันธ์แบบบรรณาการค่อย ๆ เสื่อมลงและสิ้นสุดในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทำให้ระบบการเรียกเก็บส่วยสิ่งของเพื่อใช้เป็นสินค้าบรรทุกลงเรือสำเภาของหลวงลดบทบาทลงตามไปด้วยภายใต้นโยบายของรัฐที่เน้นการเป็นเพียงผู้ผลิตและหารายได้จากการผลิตสินค้าภายในประเทศมากกว่าการประกอบกิจการค้าด้วยตนเอง ส่งผลให้ผลผลิตบางประเภท เช่น เครื่องเทศ ของป่า ดินประสิ่ว ที่เก็บได้ด้วยแรงงานชานาญการในท้องถิ่นเป็นจำนวนมากไม่มีความจำเป็นต้องส่งเข้าไปเป็นส่วยของหลวงอีกต่อไป รัฐจึงให้ความสำคัญกับการเรียกเก็บภาษีอากรในรูปของตัวเงินมากขึ้น และความนิยมของไพร่ที่เสียภาษีเป็นตัวเงินสะท้อนให้เห็นได้จาก ไพร่ส่วยในบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเสียภาษีเป็นเงินมากกว่าส่วยสิ่งของ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาพรวมดังกล่าว ส่งผลทำให้กองส่วยที่เคยเรียกเก็บส่วยสิ่งของเพื่อใช้เป็นสินค้าบรรทุกลงเรือสำเภาถูกยุบลง⁴² ประกอบกับภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2398 เศรษฐกิจที่ขยายตัวมากขึ้นกว่าเดิม เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพสู่การผลิตเพื่อการค้า ความต้องการส่วยของทางการสิ้นสุดลงและระบบเงินตราที่แพร่หลายมากขึ้นทำให้ระบบไพร่เสื่อมลง เนื่องจากไพร่เสียเงินแทนการเกณฑ์แรงงานและกองส่วยหลายประเภท

⁴⁰ อัญชิตี สุสายัณห์, "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว", หน้า 193.

⁴¹ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 14 พฤษภาคม ร.ศ.110.

⁴² ปราวรณา ศรีวิศาลศักดิ์, "ความสำคัญทางเศรษฐกิจของจันทบุรีก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง", หน้า

ถูกยุบลงอย่างสิ้นเชิง⁴³ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทั้งสองช่วงเวลา ส่งผลให้นายกงส่วยที่เป็นมูลนายส่วนหนึ่งจัดตั้งกองขึ้นมาจากสูญเสียรายได้จากส่วยที่เคยได้รับ เช่น นายกงส่วยดินประสิว เมืองจันทบุรี เป็นต้น

เพื่อให้เห็นภาพการดำรงอยู่ของนายชองได้ชัดเจนขึ้น ในที่นี้จึงทำการศึกษากรณีนายชองขุนชนะคีรี นายกงส่วยดินประสิวเมืองจันทบุรี พระแกลงแกลั่วกล้า เจ้าเมืองแกลงและพระยาสมุทรบูรณารักษ์ เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา ดังนี้

2.2.1.2 ขุนชนะคีรี นายกงส่วยดินประสิว เมืองจันทบุรี

ความสัมพันธ์ระหว่างนายชองและชาวบ้าน

การขานรับของ “เลกจรวัดหาสังกัดมูลนายมิได้” “ข้าหนีเจ้าทาส บ่าวหนีนาย” “ผู้ร้ายหนีตระวาง”⁴⁴ ต่อการเกลี้ยกล่อมของพรรคพวกขุนชนะคีรี นายกงส่วยดินประสิว เมืองจันทบุรี โดยเข้าเป็นสมาชิกของหมู่บ้านในบริเวณเขาชะอาง แขวงเมืองแกลงพรมแดนระหว่างจันทบุรีและเมืองแกลงในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครองพ.ศ.2435 มีสาเหตุมาจากความเสื่อมของระบบไพร่ในการควบคุมกำลังคน เช่น การหลีกเลี่ยงการสักเลขของไพร่ส่วนหนึ่งในเมืองชลบุรี⁴⁵ โดยอพยพหลบหนีเข้ามาอยู่ในชองของขุนชนะคีรี นอกจากนี้ความกดขี่ของระบบไพร่ยังเป็นสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งทำให้ไพร่หลบหนีเข้ามาอยู่ภายในชองของขุนชนะคีรี เช่น ราษฎรส่วนหนึ่งในเมืองระยองและแกลงเกรงกลัวอยู่ในการบังคับของ เจ้าเมือง กรมการเมือง ที่เป็นมูลนาย ซึ่งกระทำการกดขี่ข่มเหงและรังแกไพร่พล โดยเฉพาะราษฎรในเมืองระยองทั้งหมดเป็นเลขไพร่สมที่ต้องขึ้นต่อเจ้าเมืองและกรมการเมืองซึ่งปกครองอย่างอยุติธรรม ยกเว้นแต่เพียงทหารเรือ 20 คนเท่านั้นที่เป็นเลขต่างกรม⁴⁶

ไพร่พลเหล่านี้ต้องการดำรงชีพอย่างอิสระอยู่ในอาณาบริเวณแห่งหนึ่ง โดยมีผู้นำที่สามารถให้ความคุ้มครองต่อสวัสดิภาพในชีวิต ชาวบ้านจึงแสวงหาและพึ่งพามุคคัลที่มีลักษณะแบบขุนชนะคีรีซึ่งมีบุคลิกภาพอันเข้มแข็ง สามารถคุ้มครองพวกตนจากการคุกคามของมูลนาย

⁴³ อัญชลี สุสายัณห์, “ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”, หน้า 207, 217.

⁴⁴ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การนายปิ่นมิได้สักทองเลขตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ชลบุรีสมัครเข้าอยู่ในขุนชนะกองดินประสิว) 16 พฤษภาคม ร.ศ.110.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁶ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 14 พฤษภาคม ร.ศ.110

ส่วนหนึ่งที่กดขี่ข่มเหงและอำนาจทางการ ดึงคำให้การตอนหนึ่งของชาวบ้านแขวงเมืองชลบุรีมิได้ ลักท้องเลกไว้สังกัดมูลนาย เข้าร่วมเป็นสมาชิกและตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านภายใต้การ เกี้ยกล้อมของขุนชนะศรี กล่าวถึงความเข้มแข็งของสมัครพรรคพวกภายใต้การนำของนายของ ขุนชนะศรีว่า “ถ้าข้าหลวง เจ้าเมือง กรมการเมืองไปจับคนในตำบานั้น ขุนชนะศรีกับสมัครพรรค พวกก็พากันเข้าร่วมพันแทงตาย ไม่เกิดถ้อยความอย่างไร จึงได้มีคนนับถือเข้าไปอยู่ในบ้าน ขุนชนะศรี กองส่วยดินประสิ่ว ประมาณ 50 หลังคาเรือน เป็นชายฉกรรจ์ประมาณ 150 คน หญิง ประมาณ 150 คน”⁴⁷ และต่อมาเมื่อส่วนกลางเข้าปราบปรามพบว่า มีจำนวนบ้านเรือนประมาณ 100 ครว⁴⁸

ชาวบ้านเหล่านี้ยินดีเข้ามาอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์อันหละหลวม เพียงยอมจ่ายเงินเป็น ค่าคุ้มครองให้แก่พรรคพวกของขุนชนะศรี⁴⁹ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการที่ชาวบ้านเหล่านี้สามารถ ประกอบอาชีพได้อย่างอิสระมากขึ้น โดยไม่ต้องส่งผลผลิตที่เป็นส่วยให้แก่ทางการ เช่น “ประพฤติ การหาเลี้ยงชีวิต ต้มสุราเถื่อนขายบ้าง ผ่าค่างพริกไทยขายบ้าง ทำนาทำไร่กินบ้าง ทำสวนพริกไทย กินบ้าง เทียวกระทำโจรกรรมต่าง ๆ”⁵⁰ และ “พันแทงแย่งชิงเอาทรัพย์สิ่งของ ทองเงินของราษฎรที่ ไปมาค้าขายในตำบานั้นเนื่อง ๆ”⁵¹

แต่รากฐานความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มขุนชนะศรีและชาวบ้านเป็นไปอย่างผิวเผิน มิได้มี เป้าหมายเพื่อรวมตัวกันอย่างลึกซึ้งในลักษณะของขบวนการหรือองค์กรที่มีอุดมการณ์เพื่อกอบกู้ และล้มล้างอำนาจรัฐส่วนกลาง สายสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มขุนชนะศรีกับชาวบ้านเป็นไปในลักษณะ ของการพึ่งพาอาศัยแบบหลวม ๆ ที่แต่ละฝ่ายต่างมีวัตถุประสงค์อยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน ผลประโยชน์ต่างตอบแทนระหว่างกันในระดับหนึ่งเท่านั้น กล่าวคือ กลุ่มขุนชนะศรีได้รับ ผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินจากค่าคุ้มครองและกำลังคนที่สามารถนำมาสร้างฐานอำนาจทาง เศรษฐกิจ ในขณะที่ทาส ไพร่ จำพวก “เลกจรจัดหาสังกัดมูลนายมิได้” “ข้าหนีเจ้าทาส บ่าวหนีนาย”

⁴⁷ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การนายบัน มิได้ลักท้องเลก ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ชลบุรีสมัครเข้าอยู่ในขุนชนะกองดินประสิ่ว) 16 พฤษภาคม ร.ศ.110.

⁴⁸ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 8 พฤษภาคม ร.ศ. 110.

⁴⁹ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การนายบัน มิได้ลักท้องเลก ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ชลบุรีสมัครเข้าอยู่ในขุนชนะกองดินประสิ่ว) 16 พฤษภาคม ร.ศ.110.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁵¹ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (ทะเบียนผู้ร้าย) 16 พฤษภาคม ร.ศ.110.

และ"ผู้ร้ายหนีตะราง"ที่ยอมรับการเกลี้ยกล่อมมุ่งหวังเพียงได้รับอิสระในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพที่ปราศจากระบบการควบคุมที่เกินเลยขอบเขต เช่น ข้อบังคับของระบบมูลนายและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม เช่น บทลงโทษเกี่ยวกับความผิด เป็นต้น

นอกจากนี้สายสัมพันธ์ของลูกบ้านที่มีต่อผู้นำหมู่บ้านมิได้เป็นลักษณะ "อำนาจเชิงศรัทธา"⁵²สะท้อนให้เห็นได้จาก เมื่อส่วนกลางเข้ามาปราบปรามต่างแตกกระจัดกระจายออกไปมิได้มีศูนย์รวมอำนาจอันทรงพลังภายใต้การนำของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่สามารถสร้างความยึดเหนี่ยวจากชาวบ้านด้วยความสมัครใจเพื่อต่อสู้กับอำนาจทางการอย่างเป็นทางการอันหนึ่งอันเดียวกันและเพื่อให้เข้าใจถึงระดับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอำนาจท้องถิ่นและชาวบ้านได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ควรจะทราบถึงลักษณะการสร้างฐานอำนาจของขุนชนะคีรีด้วยเช่นกัน

การสร้างฐานอำนาจ :

การครอบครองพื้นที่

ขุนชนะคีรี นายกองช่วยดินประสิวเมืองจันทบุรี ชองชุมผู้คนให้เข้ามาเป็นสมัครพรรคพวกเพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำมาหากินในบริเวณเขาชะอาง⁵³แขวงเมืองแกลงพรมแดนระหว่างจันทบุรีและเมืองแกลง โดยเป็นการแสวงหาถิ่นฐานในการดำรงอยู่เพื่อใช้เป็นฐานที่มั่นแห่งใหม่ในการสร้างกำลังทางเศรษฐกิจ ขุนชนะคีรีรับรู้ถึงอาณาบริเวณทางอำนาจของตนในเชิงกายภาพ เพียงแต่ในหมู่บ้านยังไม่มีกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนที่แน่นอนและชัดเจน

การจัดตั้งหมู่บ้านของนายชองขุนชนะคีรีสะท้อนให้เห็นว่า นายกองช่วยดินประสิวอาศัยอำนาจในการปกครองอย่างไม่เป็นทางการ ทำการจัดตั้งหมู่บ้านในอาณาบริเวณที่มิดชิดและยากต่อการที่บุคคลภายนอกเข้าถึง หมู่บ้านดังกล่าวซ้อนทับกับหมู่บ้านที่ทางการตั้งขึ้น โดยในมุมมองของรัฐส่วนกลาง การจัดตั้งหมู่บ้านของขุนชนะคีรีถือว่าเป็นสิ่งที่ท้าทายอำนาจรัฐ

⁵²"อำนาจเชิงศรัทธา" หมายถึง "อำนาจเชิงสมัครใจ" โดยทำให้เกิดการยอมรับและยินยอมด้วยความสมัครใจอย่างเป็นธรรมชาติ เป็นอำนาจที่เกิดจากความเคารพนับถือของชาวบ้านในความมีน้ำใจของกลุ่มอำนาจอย่างแท้จริง โดยมีต้องอาศัยอำนาจทางการที่เป็นกฎหมายเข้ามาบังคับ และใช้อิทธิพล น้มน้ำ จูงใจ.

⁵³บริเวณเขาชะอางตั้งแต่ในอดีตเป็นแหล่งชองชุมของผู้ร้าย โจรหรือเสือ และยังคงปรากฏร่องรอยเหล่านี้ในเวลาต่อมา เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นป่าทึบและยากลำบากต่อการติดต่อจากภายนอก จึงกลายเป็นที่หลบภัยของโจรผู้ร้าย สัมภาษณ์ ดรงค์ สิงห์โตทอง, อดีต"นักเลงใหญ่"และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดชลบุรี, 7 มีนาคม 2543.

การควบคุมกำลังคน

ขุนชนะคีรี นายกองช่วยดินประสิวเมืองจันทบุรี เกลี่ยกล่อมผู้คนจัดตั้งช่อง เนื่องจากรายได้ที่เคยได้รับในรูปของส่วยขาดหายไป ภายใต้การขยายตัวของเศรษฐกิจในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่รัฐส่วนกลางหันมาผลิตเพื่อการค้าแทนที่การประกอบกิจการค้าด้วยตนเองซึ่งเรียกเก็บส่วยเพื่อส่งบรรทุกลงเรือสำเภากลางของหลวง นอกจากนี้การขยายตัวทางการค้าภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้ส่วยที่เคยเป็นสินค้าส่งออกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหมดความสำคัญลง เช่น ดินประสิว ถูกแทนที่ด้วยการผลิตสินค้าส่งออกประเภทข้าว น้ำตาล เป็นต้น ส่งผลให้กองส่วยดินประสิวดูถูกลด⁵⁴ สะท้อนให้เห็นได้จากการที่หัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกหลงเหลือกองส่วยเพียงเล็กน้อย เจ้าเมืองจึงได้เกลี่ยกล่อม “เลิกที่ไร่สังกัดมูลนายให้ลักเป็นเลิกสมกรมการเมืองและเลิกคองเมือง”⁵⁵

นอกจากนี้ นโยบายของรัฐส่วนกลางที่ให้ความสำคัญกับการเรียกเก็บภาษีอากรในรูปของตัวเงิน ส่งผลให้ไพร่สังกัดกรมกองต่าง ๆ ในเมืองจันทบุรีส่งส่วยเป็นเงินมากกว่าส่งส่วยสิ่งของอย่างที่เคยปฏิบัติมา จึงทำให้รายได้ที่นายกองส่วยเคยได้รับขาดหายไป เช่น ส่วยพริกไทย รงกฤษณา กระวาน ไม้แดง ดินประสิว ฯลฯ⁵⁶

ด้วยเหตุนี้ขุนชนะคีรีจึงจัดตั้งช่องขึ้นมาเพื่อสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ ด้วยการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานเข้ามาบุกเบิกพื้นที่แห่งใหม่ โดยเกลี่ยกล่อมทาสและไพร่ จำพวก “เลิกจระจัดไร่สังกัดมูลนาย” “ข้าหนีเจ้าทาส บ่าวหนีนาย” และ “ผู้ร้ายหนีตะราง” เพราะผู้คนเหล่านี้ส่วนหนึ่งไม่เคยเป็นข้าอุปถัมภ์ของขุนชนะคีรีมาก่อน

⁵⁴ อัญชลี สุสายัณห์, “ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”, หน้า 207, 217.

⁵⁵ หจข. ร.5น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 16 พฤษภาคม ร.ศ.110.

⁵⁶ ปราวรณา ศรีวิศาลศักดิ์, “ความสำคัญทางเศรษฐกิจของจันทบุรีก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2”, หน้า 73.

ตาราง 2.1 จำนวนเงินส่วยที่เมืองจันทบุรีส่งให้กับกรมพระคลังสินค้าใน พ.ศ. 2412

ส่วย	จำนวนเลข (คน)	จำนวนสิ่งของ ต่อคน (กิโลกรัม)	จำนวนเงิน ต่อคน (บาท)	จำนวนเงินปี	
				น้ำหนัก (กิโลกรัม)	จำนวนเงิน บาท สลึง
รง	1,829	7.2	7	13,069.2	12,690
เสื่อค้ำ	23	ขนาด 7 * 8 ศอก	7	23 ผืน	161
อาศนา	146	5 รวจ	7	730 รวจ	1,022 2
กฤษณา	173	1.2	7	256.8	1,200
หวายพิศเดา	55	60 คต	7	3,300 คต	371
กากกะรุน	9	1.2	7	9	54
กระวาน	91	-	-	264.6	81
ไม้แดง	193	72	7	83,070	1,450
ดินประสิว	30	16.8	6	72	22
อากรผลไม้ 5 อย่าง	-	-	-	-	1,261 3
รวม					19,737 1

ที่มา: หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1231 (พ.ศ. 2412) บัญชีเงินส่วยขึ้นกรมท่ากลาง อ้างถึงใน
ปราวณา ศิริวิศาลศักดิ์, "ความสำคัญทางเศรษฐกิจของจันทบุรีก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2" หน้า 74.

จากตาราง 2.1 แสดงให้เห็นว่า นายกองส่วยเมืองจันทบุรีเคยเรียกเก็บส่วยดินประสิวดำได้จากจำนวนเลข 30 คน ต่อมาไพร่ที่สังกัดกรมกองต่างส่งส่วยเป็นตัวเงินมากขึ้น ทำให้กองส่วยดินประสิวดำต้องถูกยุบลงในเวลาต่อมา และส่งผลต่อรายได้ของนายกองส่วยดินประสิวดำที่เคยได้รับในรูปของส่วยสิ่งของ

วิธีการควบคุมกำลังคนของขุนชนะศิริคือใช้ระบบความคุ้มครองปกครองและดูแลหมู่บ้านที่มีอาณาบริเวณของอำนาจออยู่ในเขาชะอาง โดยนายของขุนชนะศิริตั้งให้นายจ้อยเป็นหมื่นต้นศิริสำหรับควบคุมและเกลี้ยกล่อมผู้คนให้เข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน และตั้งนายแพงเป็น

ผู้ชำระความ⁵⁷วิธีการควบคุมกำลังคนเป็นการควบคุมไพร่พลคนจรต่างถิ่นที่ตั้งอยู่บนลักษณะความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ โดยมีการกำหนดกติกาที่เป็นข้อตกลงทางวาทกรรมร่วมกันในหมู่บ้านซึ่งปราศจากกฎเกณฑ์ที่เป็นแบบแผน ดังนี้

ประการแรก นายชองให้อิสระแก่ลูกบ้านในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ไม่ว่าจะสุจริตหรือไม่ โดยมีจำเป็นต้องส่งผลผลิตเป็นส่วยให้แก่พรรคพวกของนายชอง

ประการที่สอง นายชองให้อิสระแก่ลูกบ้านในการเดินทางเข้าออกหมู่บ้าน

ประการที่สาม นายชองมีหน้าที่ให้ความคุ้มครองแก่ลูกบ้าน เมื่อมีอำนาจจากภายนอกเข้ามาบุกรุกล้ำ โดยต้องจ่ายเงินเพื่อเป็นค่าคุ้มครองปีละ 4 บาท

นายชองเลือกควบคุมไพร่ด้วยวิธีการเช่นนี้ เพื่อให้แตกต่างจากระบบการควบคุมของมูลนายซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบทางการมากเกินไป เพราะเกรงว่าไพร่พลเหล่านี้จะหลบหนีอันส่งผลกระทบต่อกำลังคนที่สามารถสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจให้แก่พรรคพวกของตน

แต่ขุนชนะคีรีมิได้มีอำนาจในการควบคุมกำลังคนอย่างแท้จริง เพราะในความเป็นจริงแล้วขอบเขตอำนาจของขุนชนะคีรีจำกัดอยู่เพียงเฉพาะกลุ่มคนที่เคยสังกัดกองส่วยดินประสิว เมืองจันทบุรี ได้แก่ ปลัดกอง ไพรหลวงกองส่วย⁵⁸คนจีนและมีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่นบางส่วนเท่านั้น เช่นกรมการเมืองแกลง⁵⁹ ขุนชนะคีรีไม่ได้มีอิทธิพลเข้าไปครอบงำขุนนางในระดับสูงของท้องถิ่น ในขณะที่ไพร่พลในหมู่บ้านส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่เป็นคนจรที่ต่างมาคนละถิ่นฐาน เช่น ชลบุรี แกลง ระยอง จันทบุรี เพื่อมาแสวงหาแหล่งหลบซ่อนจากมูลนายและทางการรวมทั้งไพร่พลเหล่านี้ต้องการเพียงคนที่มีกำลังเข้มแข็งในการให้ความปกป้องคุ้มครอง คือตราบไต่ที่นายชองยังให้ความคุ้มครอง ชาวบ้านเหล่านี้ก็ยังคงทำมาหากินอยู่ต่อไปและจ่ายเงินให้ แต่เมื่อใดที่นายชองไม่ให้ความคุ้มครอง ชาวบ้านก็ไม่จ่ายเงินและอพยพออกไปนอกหมู่บ้านในที่สุด อีกทั้งกลุ่มอำนาจท้องถิ่นและชาวบ้านเหล่านี้มิได้มีเป้าหมายและอุดมการณ์ที่เป็นรูปธรรมร่วมกันในการจัดตั้งหมู่บ้าน เช่น การบุกเบิกแหล่งทำมาหากินอย่างแท้จริงในชุมชน เป็นต้น

⁵⁷ หจข. ร.5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 29 พฤษภาคม ร.ศ.110.

⁵⁸ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 8 พฤษภาคม ร.ศ.110.

⁵⁹ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 10 พฤษภาคม ร.ศ.110.

การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

ขุนชนะคีรีเลี้ยงชีพตนเองและสมัครพรรคพวกจากรายได้ในการทำเงินบาทขาย โดยได้รับการสนับสนุนจากพ่อค้าจีน 3 คน⁶⁰และได้รับรายได้จากเก็บเงินค่าคุ้มครอง⁶¹จากไพร่พล คนจรภายในช่องที่ทำการโจรกรรมทรัพย์สินของผู้อื่นและทำมาค้าขาย เช่น ผ่าค่างพริกไทยและต้มสุราเถื่อน เป็นต้น ขุนชนะคีรีเล็งเห็นถึงความสำคัญในเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก สะท้อนให้เห็นได้จาก กลุ่มของขุนชนะคีรีเกรงกลัวการสูญเสียกำลังไพร่พล เพราะเมื่อทางการเข้ามาปราบปราม นายช่องขุนชนะคีรีได้ต่อสู้ป้องกันการกวาดต้อนไพร่พลทุกครั้ง นอกจากนี้ความเกรงกลัวการสูญเสียกำลังไพร่พลยังทำให้นายช่องขุนชนะคีรีไม่ระบุข้อตกลงซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ทางการที่บังคับให้บรรดาไพร่และคนจรต้องส่งส่วยให้แก่พวกตน เพราะนั่นหมายถึงว่าผู้คนเหล่านี้จะหลบหนีหรืออพยพไปอยู่ที่อื่นอันส่งผลต่อกำลังคนในการสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ นายช่องจึงเลือกรับผลประโยชน์ในลักษณะค่าคุ้มครองซึ่งไม่เป็นการผูกมัดผู้คนภายในช่องมากเกินไป ทางเลือกดังกล่าวของนายช่องขุนชนะคีรีภายใต้ข้อตกลงหลวม ๆ ระหว่างนายช่องและไพร่ คนจรส่งผลมิให้นายช่องเข้าไปควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้คนเหล่านี้โดยตรง จึงทำให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นไม่มีฐานกำลังทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง เนื่องจากขุนชนะคีรีเป็นเพียงแต่เจ้าของปัจจัยการผลิตบางส่วน ได้แก่ ที่ดิน ในฐานะที่เป็นผู้เข้ามาจับจองและบุกเบิกพื้นที่ในระยะแรก โดยมีได้มีอำนาจอย่างแท้จริงในการควบคุมปัจจัยการผลิตประเภทอื่น เช่น แรงงาน ทุน (วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต) ซึ่งไม่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงต่อผลผลิตของชาวบ้าน ด้วยขีดความสามารถทางเศรษฐกิจที่มีอยู่จำกัด ขุนชนะคีรีจึงไม่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจอย่างเพียงพอที่สามารถขยายอิทธิพลของตนต่อไปในลักษณะการสร้างเครือข่ายอุปถัมภ์กับผู้คนในท้องถิ่น

สรุปได้ว่า ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่ศึกษาจากกรณีขุนชนะคีรีเกิดขึ้นในพื้นที่ซึ่งอำนาจส่วนกลางเข้าควบคุมได้อย่างยากลำบาก เพราะอยู่ในบริเวณภูมิประเทศที่เป็นป่าลึก โดยนายช่องขุนชนะคีรีพยายามสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจด้วยการเข้าครอบครอง

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁶¹ “ค่าคุ้มครอง” ในที่นี้หมายถึง ผลประโยชน์ตอบแทน ที่กลุ่มอำนาจท้องถิ่นเรียกเก็บจากทาส ไพร่คนจรต่างถิ่นในอาณาบริเวณพื้นที่หนึ่ง โดยที่ผู้คนเหล่านี้เข้ามาขอความปกป้องคุ้มครองเพื่อต้องการดำรงอยู่อย่างปลอดภัยมิให้อำนาจจากภายนอกเข้ามารุกรานและทำร้าย ลักษณะการดำรงอยู่ของผู้ขอความคุ้มครองมีความแตกต่างกัน เช่น เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน พักอาศัยอยู่ชั่วคราว เป็นต้น การเรียกเก็บค่าคุ้มครองบ่งบอกให้ทราบว่า กลุ่มอำนาจท้องถิ่นรับรู้ถึงอาณาบริเวณทางอำนาจและรับรู้ว่ามันคือ เขตอิทธิพลของตน ในลักษณะการเป็นเจ้าของพื้นที่ทางกายภาพ เนื่องจากถือว่าตนเองเป็นผู้เข้ามาจับจองและบุกเบิกในระยะแรก.

พื้นที่เพื่อแสวงหาถิ่นฐานใหม่ในการทำมาหากินและระดับประคองผลประโยชน์ของตนและพวกพ้อง โดยสร้างระบบความคุ้มครองในลักษณะความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการในหมู่บ้าน เพื่อรักษาความชอบธรรมให้แก่ตนเองและเป็นประโยชน์ต่อการควบคุมกำลังคนในการสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ

ในขณะเดียวกันนายซ่งดำรงอยู่ด้วยการสัมพันธ์กับไพร่ คนจรต่างถิ่น ไจร พ่อค้า และขุนนางท้องถิ่น โดยที่ความสัมพันธ์อยู่ในขอบเขตจำกัด ไม่มีเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจท้องถิ่นภายนอก รวมทั้งขุนนางจากส่วนกลาง

2.2.1.3 พระแกลงแกลั่วกล้า เจ้าเมืองแกลง และพระยาสมุทรบุราณุรักษ์ เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา

เจ้าเมือง: พฤติกรรมสองด้านกับความเป็นไจร

เจ้าเมืองส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่มีอิทธิพลมากในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก สืบทอดอำนาจในลักษณะสายตระกูล ปกครองโดยมีความสัมพันธ์ส่วนตัวทางเครือญาติและเพื่อนพ้องอย่างเหนียวแน่น เจ้าเมืองและเครือญาติเหล่านี้ดำรงอยู่ควบคู่กับการเป็นไจร ตัวอย่างของกลุ่มเจ้าเมืองดังกล่าว ได้แก่ พระแกลงแกลั่วกล้า เจ้าเมืองแกลง พระยาสมุทรบุราณุรักษ์ เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา

เจ้าเมืองและเครือญาติส่วนหนึ่งแสวงหาผลประโยชน์จากตำแหน่งหน้าที่และอำนาจที่ได้รับในการควบคุมไพร่พล โดยเป็นผลมาจากบริเวณหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกมีจำนวนกองส่วยน้อยทางการจึงเกลี้ยกล่อมเลิกที่ไร้สังกัดมุลนายให้สังกัดเป็นเลขขึ้นต่อกรมการเมืองและเจ้าเมือง และ“ห้ามมิให้สังกัดเข้าเจ้าบ่าวข้าราชการนอกแขวงจังหวัดหัวเมืองซึ่งใกล้กรุงเทพฯ เลกที่เข้าเจ้าบ่าวข้าราชการเดิมซึ่งมีอยู่ที่ให้กลับลงเป็นเลกคงเมือง”⁸²ทำให้เจ้าเมืองและกรมการเมืองมีอำนาจในการควบคุมไพร่พลจำนวนมาก และได้ใช้ประโยชน์จากอำนาจในตำแหน่งหน้าที่แสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ดังเช่น ตัวอย่างพฤติกรรมของเจ้าเมืองแกลงและเครือญาติ ตามที่ราษฎรได้ฟ้องร้องกล่าวโทษ ว่า

“...ปีชวดสัมฤทธิศก นายจิบกับบุตรเขยนายจิบแขวงบ้านกล้า
ลักลอบเอาปืนยิงนายเค็มตาย อำแดงสาหร่ายพี่น้องนายเค็ม

⁸² หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 16 พฤษภาคม ร.ศ.110.

ผู้ตายได้นำความมาฟ้อง ณ ศาลากลางต่อพระแกลง เจ้าเมือง ก็หาได้ตัดสินชำระจับตัวผู้ร้ายเสียนนามแผ่นดินไม่ พระแกลง เก็บเอาของอ้ายผู้ร้ายมาได้ ข้าว 12 เกวียน กระบือคู่ 6 กระบือ เกวียนเล่ม 1 ณ วันปีชอุเอกศก หลวงสุนทรบริรักษ์กินไขกหลอก แก่ราษฎรว่า จะจับเป็นทหารกองคนที่ข้อมือขาว คนที่ข้อมือขาว ก็ตกใจเข้ามาฝากตัวอยู่กับหลวงสุนทรเป็นอันมาก หลวงสุนทร ก็ออกประทวนให้แล้วเก็บเงินคนละ 6 บาท แล้วหลวงสุนทร เกณฑ์เอาเสาวว่าจะปลุกปล้ำปลา ราษฎรก็ตัดเสามาให้ หลวงสุนทรก็หาปลุกเป็นปล้ำปลาหลวงไม่ เอาเสามาปลุกทำ เป็นโรงให้คนเช่าขายของเสีย ราษฎรก็หาจะทำอย่างไรไม่...”⁶³

พระแกลงแกลั่วกล้า เจ้าเมืองแกลง และเครือญาติมีพฤติกรรมการค้ารงอยู่เยี่ยงโจรและมี เป้าหมายหลักอยู่ที่การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยเลี้ยงดูผู้ร้ายคนสำคัญไว้เป็น บ่าวไพร่เพื่อกระทำโจรกรรมทรัพย์สินของชาวบ้าน เช่น อ้ายขัน อ้ายรัก อ้ายกลีบ รวมทั้งปกป้อง พฤติกรรมความเป็นโจรในหมู่เครือญาติ เช่น นายสุด น้องภรรยาหลวงสุนทรบริรักษ์ นายกองส่วยหวายพัลเดา บุตรพระแกลงแกลั่วกล้าเจ้าเมืองแกลง เทียบกระทำโจรกรรมลัก ทรัพย์สินของชาวบ้านอยู่เสมอ แต่หลวงสุนทรบริรักษ์ก็เพิกเฉยไม่ชำระคดีความ⁶⁴ เมื่อเจ้าเมืองและ เครือญาติเหล่านี้มีพฤติกรรมเป็นโจรจึงใช้กำลังเข้าตัดสิน ตามที่ราษฎรกล่าวโทษ หลวงสุนทรบริรักษ์ นายกองส่วยหวายพัลเดา บุตรพระแกลงแกลั่วกล้า เจ้าเมืองแกลง ว่า

“...หลวงสุนทรประพฤติตัวเป็นพาล โกรธเคืองกรมการแล ราษฎรคนใดก็พันบ้างตีบ้าง ครั้งหนึ่งขุนอินเถื่อนฟ้อง หลวงสุนทร...หลวงสุนทรพันขุนอินเถื่อนบนศาลนี้ัวขาดไปนี้ัว หนึ่ง ศีรษะแตกแผลหนึ่ง แต่ราษฎรที่หลวงสุนทรตีพันนับ ประมาณ 30 40 คนเศษ...”⁶⁵

⁶³ หจข. ร.5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 22 พฤษภาคม ร.ศ.110.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนี้เจ้าเมืองแกลงและเครือญาติ ยังสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจของตนโดยจัดตั้งช่องขึ้นมาและตั้งตนเป็นนายช่อง เกลี่ยกลุ่ม“ลูกหนี้หนีเงิน”และ“ผู้ร้ายหนีโจทก์”ที่หลบหนีมูลนายกลุ่มหนึ่งมาพึ่งพามูลนายอีกกลุ่มหนึ่ง โดยเลี้ยงดูคนจรต่างถิ่นเหล่านี้ไว้กระทำโจรกรรมทรัพย์สินของชาวบ้านและจัดตั้งหมู่บ้านขึ้นในตำบลป่ายุบและชุมแสงบริเวณเมืองแกลง แต่งตั้งบรรดาลูกหนีหนี้และบุคคลที่มีคดีโจทก์ฟ้องร้องว่าเป็นผู้ร้ายจากเมืองระยอง ให้ดำรงตำแหน่งขุนด่าน นายแขวง โดยที่ช่องตำบลป่ายุบให้นายอยู่เป็นนายแขวง นายแต้มเป็นรองแขวง นายสวนเป็นขุนด่าน นายเปลี่ยนเป็นรองด่าน ส่วนช่องตำบลชุมแสงให้นายย้อยเป็นนายแขวง นายเจิมเป็นรองแขวง ภายในช่องบรรดาเครือญาติของเจ้าเมืองมีการชำระคดีความกันเองโดยไม่ผ่านขั้นตอนการพิจารณาตัดสินจากกรมการเมืองแกลง⁶⁶

เจ้าเมืองและเครือญาติปกครองไพร่พล คนจรต่างถิ่นภายในช่องโดยอาศัยอำนาจจากตำแหน่งเจ้าเมืองสร้างระบบความคุ้มครอง ด้วยการให้ความปกป้องคุ้มครองลูกบ้านจำพวกลูกหนีหนี้เงิน ผู้ร้ายหนีโจทก์และผู้ร้ายหนีคุกตะราง มิให้นายเงินและกรมการเมืองนำตัวไปได้ เพื่อแลกเปลี่ยนกับค่าตอบแทนที่นายช่องได้รับเป็นค่าคุ้มครองในรูปของทรัพย์สินที่ผู้คนภายในช่องไปโจรกรรมและเงินสินบนนำจับผู้ร้ายที่พวกไพร่จ่ายให้แก่นายช่องเมื่อกรมการเมืองเข้ามาจับกุม ไพร่พลและคนจรต่างถิ่นขนานรับต่อการเกลี่ยกลุ่มและยินดีจ่ายค่าคุ้มครองโดยไม่สนใจพฤติกรรมความเป็นใจของผู้ปกครองท้องถิ่นเพื่อแลกเปลี่ยนกับความมีอิสระในการดำเนินชีวิต เพราะการควบคุมไพร่พลและคนจรต่างถิ่นภายในช่องไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ใด ๆ ที่เป็นทางการ โดยสามารถเดินทางเข้าออกหมู่บ้านได้อย่างเสรี⁶⁷

พฤติกรรมของพระแกลงแกลั่วกล้า เจ้าเมืองแกลงและเครือญาติ คล้ายคลึงกับพระยาสมุทรบูรณนุรักษ์ เจ้าเมืองฉะเชิงเทราและนายขิตมหาดเล็กบุตรชาย ซึ่งต่างเป็นใจเลี้ยงดูผู้ร้ายไทย จีน มอญ ญวน เขมร ลาว ประมาณไม่ต่ำกว่า 30 คน ที่สำคัญ ได้แก่ จีนแสง จีนยู่ จีนทร จีนปุย จีนฟัก จีนชุยงก นายแดง นายแสง นายพ่วง ฯลฯ และสะสมอาวุธปืน หอก ดาบ ไม้ มีด ไว้ในโรงสีเพื่อปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์และลักขโมยโค กระบือของชาวบ้านในละแวกเมืองพนัสนิคมและฉะเชิงเทรา นอกจากนี้นายขิตมหาดเล็กบุตรชายเจ้าเมืองฉะเชิงเทรายังแสดงพฤติกรรมเป็นอันธพาลข่มเหงหญิงสาวในหมู่บ้าน ราษฎรฟ้องร้องต่อกรมการเมืองฉะเชิงเทราซึ่งไม่มีการชำระความ เนื่องจากเกรงกลัวอำนาจของพระยาสมุทรบูรณนุรักษ์ เจ้าเมือง⁶⁸

⁶⁶ หจข. ร.5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 29 พฤษภาคม ร.ศ.110.

⁶⁷ หจข. ร.5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 22 พฤษภาคม ร.ศ.110.

⁶⁸ หจข. ร.5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 4 มิถุนายน ร.ศ.110.

ผู้คนเชื้อชาติต่างๆที่อพยพเข้ามาทำมาหากินและฝากตัวเป็นบริวารของเจ้าเมือง ฉะเชิงเทราและเครือญาติที่มีอำนาจเข้มแข็ง สะท้อนให้เห็นว่า ผู้คนหลากหลายเชื้อชาติส่วนหนึ่ง ยอมรับอยู่ภายใต้การคุ้มครองของเจ้าเมืองในการทำหน้าที่ควบคุมดูแลเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพได้อย่างอิสระและปลอดภัย เช่นเดียวกับไพร่พล คนจรต่างถิ่น จำพวก “ลูกหนี้หนีมาเงิน” และ “ผู้ร้ายหนีโจทก์” ที่ขานรับต่อการเกลี้ยกล่อมของเจ้าเมืองแกลงและเครือญาติ เข้ามาอยู่ภายในช่อง โดยไม่สนใจพฤติกรรมความเป็นโจรของเจ้าเมืองเหล่านี้

ในขณะที่ภาพลักษณ์ความเป็นโจรของพระยาสมุทรบุราณรักษ์ เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา พระแกลงแกลั่วเจ้าเมืองแกลง และเครือญาติปรากฏเด่นชัด คือ เลี้ยงบ่าวไพร่และไพร่พล คนจรต่างถิ่นไว้กระทำการโจรกรรมทรัพย์สินของชาวบ้านและมีพฤติกรรมกดขี่ข่มเหงราษฎรในท้องถิ่น รวมทั้งให้ความช่วยเหลือและปกป้องผู้คนภายในช่องของตนมากกว่าการทำหน้าที่เป็นตัวแทนฝ่ายปกครองในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในท้องถิ่น โดยมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากเจ้าเมืองที่เป็นนายช่องเหล่านี้ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากบ่าวไพร่ ไพร่พล คนจรภายในช่อง เช่น ทรัพย์สินที่ได้มาจากการปล้นและนำมาจ่ายเป็นค่าคุ้มครองให้แก่นายช่อง ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองเหล่านี้ปรากฏออกมาในลักษณะที่เป็นความไม่ชอบธรรมในสายตาของชาวบ้านส่วนใหญ่ในท้องถิ่น แต่เจ้าเมืองก็มีกลวิธีอีกรูปแบบหนึ่งในการรักษาบทบาทของความเป็นผู้ปกครองท้องถิ่นไว้อย่างชอบธรรมให้ปรากฏต่อรัฐส่วนกลาง โดยเชื่อมโยงการทำหน้าที่ผู้ปกครองท้องถิ่นเข้ากับส่วนกลางเพื่อทำให้กลุ่มของตนดำรงฐานะอยู่ต่อไปได้ อาทิ การให้ความร่วมมือกับทางการในการปราบปราม โจร ผู้ร้าย หรือจัดการปัญหาภายในหมู่บ้าน โดยที่ส่วนกลางไม่อาจรับรู้ถึงเบื้องหลังข้อเท็จจริงและวิธีการยุติปัญหาที่แท้จริงของผู้ปกครองท้องถิ่น เช่น เจ้าเมืองฉะเชิงเทราและเครือญาตินำเอาวิธีการแบบโจรมาใช้ปฏิบัติต่อผู้ที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านและผู้ที่มีความขัดแย้งกับกลุ่มของตนเอง โดยที่ลูกบ้านมิได้ร้องเรียน แสร้งทำเป็นไม่รู้เห็นบ้าง หรือไม่กล้าที่เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างเปิดเผยในการกระทำเหล่านี้

ดังเช่น นายชิตมหาเด็กรบุตรของพระยาสมุทรบุราณรักษ์ เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา ตัดสินปัญหาด้วยวิธีการใช้กำลังกับบาทหลวงเคโคชาวฝรั่งเศส ที่มีคดีความข้อโกงที่นาของราษฎรในเมืองฉะเชิงเทรา โดยบาทหลวงเคโคเข้าไปจับจองที่ดินทับที่นาของชาวบ้านหลายรายแล้วนำที่ดินของชาวบ้านไปขายให้แก่นายคล้ายเพื่อเอากำไรในพ.ศ.2431⁶⁹ นอกจากนี้เบื้องหลังการใช้กำลังเข้าตัดสินปัญหาจัดการกับบาทหลวงเคโคของนายชิตยังมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งส่วนตัว

⁶⁹ หจข. ร.5 ม.2.12 ก โบบอก/1 เรื่องบาทหลวงเคโคจ้อที่นาของราษฎร 5 ราย วัดที่นาของผู้ยื่นขายให้นายคล้าย กรกฎาคม ร.ศ.96 – ตุลาคม ร.ศ.107.

ระหว่างนายชิตและบาทหลวงเคโค เช่น ในพ.ศ.2434 นายชิตข่มเหงหญิงสาวในหมู่บ้าน เมื่อบาทหลวงเคโคเข้ามาขัดขวางทำให้นายชิตเกลียดชังลูกน้องนี้ที่เข้าที่นาของบาทหลวงเคโคให้มาอยู่กับนายชิตในโรงสีของพระยาสมุทรบุรานุรักษ์ ความขัดแย้งทวีความรุนแรงมากขึ้นจนไม่อาจประนีประนอมกันได้ นายชิตจึงสั่งลูกน้องพร้อมด้วยเครื่องศาสตราวุธกล้าเข้ามาในพื้นที่ของบาทหลวงเคโคเพื่อปล้นและลอบทำร้ายร่างกายลูกศิษย์และบาทหลวงที่เมืองฉะเชิงเทรา โดยที่ชาวบ้านไม่กล้าเข้ามายุ่งเกี่ยวในเหตุการณ์⁷⁰

ความเป็นโจรหรือวิธีการตัดสินปัญหาแบบโจรดังกล่าว เป็นอำนาจพิเศษที่แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองเหล่านี้มีเหนือกว่าผู้อื่น บางครั้งชาวบ้านอาจยอมรับหรือถูกทำให้ยอมรับต่ออำนาจพิเศษเพื่อความปลอดภัยของตนภายใต้เงื่อนไขทางสังคมที่อำนาจรัฐจากส่วนกลางไม่สามารถจัดการรักษาความมั่นคงปลอดภัย⁷¹ และดูแลผลประโยชน์ของชาวบ้านภายในท้องถิ่นได้อย่างทั่วถึง

นอกจากที่เจ้าเมืองเหล่านี้ต้องประทับระครองฐานะของการเป็นผู้ปกครองท้องถิ่นโดยพยายามสร้างความชอบธรรมให้ปรากฏแก่ส่วนกลางและช่วยเหลือชาวบ้านบางส่วนแล้ว ในอีกด้านหนึ่งเจ้าเมืองและเครือญาติยังพยายามสร้างความชอบธรรมเพื่อให้เกิดการยอมรับนับถือในหมู่บ้านหรือลูกน้อง เช่น พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา ใช้อำนาจและบารมีของตนช่วยเหลือปกป้องลูกน้องและบริวารที่ถูกจำขังไว้ในตะราง โดยที่พระยาสมุทรบุรานุรักษ์แสดงความรับผิดชอบต่อการเป็นลูกพี่ด้วยการใช้อำนาจปล่อยตัวลูกน้องที่ฆ่าคนตายออกมา⁷²หรือแม้กระทั่งพระแกลงแกลั่วกล้า เจ้าเมืองแกลงและเครือญาติปกป้องลูกน้องของตนที่ไปลักขโมยโคกระบือของชาวบ้าน เมื่อกรมการเมืองเข้ามาจับกุมได้จัดส่งลูกน้องออกไปอยู่ตามหัวเมืองอื่น ๆ ทันที⁷³

เพราะฉะนั้นเป็นไปได้เลยที่เจ้าเมืองและบรรดาเครือญาติที่มีพฤติกรรมเยี่ยงโจรสามารถดำรงอยู่ได้ภายในท้องถิ่นถ้าไม่มีความชอบธรรมปรากฏบ้างเลย ดังที่ E.J. Hobsbawm กล่าวถึงลักษณะร่วมทั่วไปของโจรในสังคมประเพณี ว่า

⁷⁰ หจข. ร.5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 4 มิถุนายน ร.ศ. 110.

⁷¹ เวียงรัฐ เนติโพธิ์, "จากนักเลงท้องถิ่นสู่เจ้าพ่อ," วารสารธรรมศาสตร์ 22(พฤษภาคม – สิงหาคม 2539): 16.

⁷² หจข. ร.5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 4 มิถุนายน ร.ศ. 110.

⁷³ หจข. ร.5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 22 พฤษภาคม ร.ศ. 110.

“เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการเริ่มเป็นโจร (bandit) ที่จะต้องได้รับการยอมรับจากผู้คนว่าเป็นผู้ซื่อสัตย์และมีโชผู้ร้าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าการกระทำของโจรเป็นการละเมิดข้อตกลงทางสังคม ไม่เช่นนั้นโจรก็จะไม่สามารถแสวงหาประโยชน์จากการมีถิ่นฐานของตนเป็นเครื่องปกป้องตัวเอง”⁷⁴

ตัวอย่างเหล่านี้ส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นได้จาก โจรบางกลุ่มในเมืองนครนายกสามารถดำรงอยู่ได้โดยการยอมรับของชาวบ้านในท้องถิ่นแม้ว่าทำการปล้นสะดม เช่น ในพ.ศ.2432 เมื่อทางการเข้าปราบปรามโจรกลุ่มหนึ่งชาวบ้านได้ลอบส่งเสบียงให้อยู่เสมอ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการจับกุม ดังที่ พระยาอินทริบาล ข้าหลวงกรมการเมืองนครนายก มีใบบอกมาถึงส่วนกลาง ว่า

“...ราษฎรซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในดงมุงมะตูม ดงห้วยสงคราม ดงหนองเชียม ดงบุงกระเบา มีเรือนบ้านละ 3 - 4 หลังคาเรือน เป็นระยะทางที่อ้ายผู้ร้ายพักสำนักอาศัยได้เสบียงอาหาร... ทั้งนี้ราษฎรพากันเอาเสบียงอาหารไปส่งให้อ้ายสิงแก้วกับพวกเพื่อนเป็นกำลัง ถ้าราษฎรบ้านเหล่านี้ไม่ส่งเสบียงอาหาร... อ้ายสิงแก้ว อ้ายขุนภักดี อ้ายมาว่อง ชัดเสบียงอาหารคงจะจับได้โดยสะดวก...”⁷⁵

ในขณะที่อิทธิพลและความเหนียวแน่นในระบบเครือญาติของเจ้าเมืองส่วนหนึ่งในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกสะท้อนให้เห็นว่า ในความเป็นจริงก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 ระบบสายการบังคับบัญชาจากส่วนกลางประสบปัญหา โดยไม่มีอำนาจเท่าที่ควรต่อการแต่งตั้งผู้ปกครองท้องถิ่น เนื่องจากการปกครองภายในอยู่ในระบบกินเมือง กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งเจ้าเมืองและผู้รั้งเมือง แต่ในความเป็นจริงแล้วส่วนกลางไม่มีโอกาสมากนักในการเลือกตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองตามความต้องการเนื่องจาก

⁷⁴E.J. Hobsbawm, *Primitive Rebels* (Manchester: Manchester University Press, 1959), p.16. อ้างถึงใน เวียงรัฐ เนติโพธิ์, “จากนักเลงท้องถิ่นสู่เจ้าพ่อ,” *วารสารธรรมศาสตร์* 22(พฤษภาคม – สิงหาคม 2539): 16 - 17.

⁷⁵หจข. ร.5ม.2.12กใบบอก/6 เรื่องใบบอกเมืองนครนายก 29 กรกฎาคม ร.ศ. 109.

เสถียรภาพทางการเมืองและการเงิน ไม่เพียงแต่เรื่องการแต่งตั้งเจ้าเมืองเท่านั้นที่ส่วนกลางไม่มีโอกาสเลือก แม้กระทั่งตำแหน่งอื่น ๆ ก็อยู่นอกเหนืออำนาจการบังคับบัญชาโดยตรง⁷⁶ ดังเช่นใน พ.ศ.2428 สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ทรงบรรยายสภาพการณ์ของหัวเมืองชายฝั่งทะเลที่อยู่ภายใต้การปกครองดูแลของพระองค์ไว้ ดังนี้

“ตามความเห็นของฉันและเท่าที่ได้กระทำมาแต่ก่อน...ฉันแต่งตั้งข้าราชการผู้ซึ่งผู้ว่าราชการเมืองเสนอแนะมาให้ฉันอยู่เสมอ ผู้ว่าราชการเมืองย่อมรับผิดชอบหัวเมืองของตนเองโดยทั้งหมด และการแต่งตั้งคนที่เขาไม่เห็นด้วยนั้นก็ย่อมจะไม่บังเกิดผลดีเลย...”⁷⁷

แต่พอส่วนกลางมีโอกาสเลือกตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมือง บ่อยครั้งต้องยอมประนีประนอมให้ “นักเลง” และ “ตระกูลใหญ่” ในท้องถิ่นเข้ามามีอำนาจอยู่ในระบบการบริหารงานของส่วนกลาง เนื่องจากอำนาจรัฐไม่สามารถควบคุมดูแลท้องถิ่นได้อย่างใกล้ชิดและครอบคลุม เหมือนกับผู้กว้างขวางในท้องถิ่น ความเป็นนักเลงและสายตระกูลใหญ่ของเจ้าเมืองและเครือญาติที่กว้างขวางส่วนหนึ่งเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นถึง “อิทธิพล” ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวถึงเรื่องอำนาจและการคานอำนาจไว้ ดังนี้

“อิทธิพล” ซึ่งเป็นอำนาจที่ไม่มีกฎหมายหรือประเพณีรองรับมีมาในสังคมแต่โบราณและไม่ใช่ว่าสิ่งนี้ขัดแย้งกับอำนาจด้วย เพราะเมื่ออำนาจไปเจอ “อิทธิพล” เข้า แทนที่จะปราบปราม “อิทธิพล” ให้เหลือแต่อำนาจอย่างเดียว อำนาจไม่มีพลังจะทำเช่นนั้นได้ อำนาจจึงได้ประนีประนอมกับ “อิทธิพล” โดยรับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจ เช่น แต่งตั้งนักเลงในท้องถิ่นให้เป็นขุนนางหรือ

⁷⁶ เศษ บุญนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435 – 2458

(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532), หน้า 24 – 30.

⁷⁷ หจข. ร.5 กท.9/7335 เรื่องเทวะวงศ์ถึงโศภนบัณฑิต. 14 สิงหาคม ร.ศ. 110 อ้างถึงใน เศษ บุญนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435 – 2458, หน้า 30.

แต่งตั้งตระกูลใหญ่ที่มี"อิทธิพล"สูงสุดในส่วนนั้นๆให้เป็น เจ้าเมือง"⁷⁸

การแต่งตั้งตระกูลใหญ่ให้เป็นเจ้าเมืองดังกล่าว ปรากฏให้เห็นได้จาก การผูกขาดตำแหน่ง เจ้าเมืองชลบุรีของสกุล"สมุทธานนท์"ที่สืบทอดอำนาจตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีถึงพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁷⁹

ทั้งตระกูลใหญ่อย่างสมุทธานนท์ กลุ่มพระแกลงแกลัวกล้า และกลุ่มพระยาสมุทธานุรักษ์ ที่อำนาจจากส่วนกลางยอมประนีประนอมกับอำนาจท้องถิ่น ด้วยการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมือง สามารถที่จะสืบทอดอำนาจในทางเครือญาติต่อไปได้อีก トラบใดที่อำนาจหรืออิทธิพลเหล่านั้นไม่ เป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของอำนาจรัฐส่วนกลางอย่างเปิดเผย ความเหนียวแน่นในการ สืบทอดอำนาจทางเครือญาติของเจ้าเมืองในท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงอยู่ที่ยาวนานของ อำนาจท้องถิ่นซึ่งมีความสืบเนื่องมากกว่าอำนาจรัฐที่มีการเปลี่ยนราชวงศ์หรือช่วงชิงอำนาจกัน เสมอ

สรุปภาพรวมการเกิดนายชองได้ว่า ปัญหาและความเสื่อมของระบบไพร่มีความสัมพันธ์ กับการดำรงอยู่ของกลุ่มนายชองในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกก่อนการ ปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 กล่าวคือ อำนาจส่วนกลางไม่สามารถควบคุมมูลนายได้อย่างทั่วถึง จึงเปิดโอกาสให้มูลนายกลุ่มหนึ่งชองสมผู้คนจัดตั้งชองเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ระบบไพร่ที่ไม่สามารถควบคุมกำลังพลได้อย่างมีประสิทธิภาพทำให้เกิดการหลบหนีของไพร่ จำพวก "เลกจรจัดหาสังกัดมูลนายมิได้" "ข้าหนีเจ้าทาส บ่าวหนีนาย" "ลูกหนีหนีนาย" เข้ามาอยู่ ภายในชองต่าง ๆ และปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งของกรณีที่ไพร่หลบหนีมูลนายกลุ่มหนึ่งเข้ามาอยู่ ภายในชองของมูลนายอีกกลุ่มหนึ่ง คือ การกดขี่ข่มเหงของนายซึ่งเป็นปัญหาภายในระบบไพร่อัน เป็นความขัดแย้งกันในระบบ ทำให้ไพร่พลเหล่านี้ต้องแสวงหาและพึ่งพาบุคคลที่มีกำลังเข้มแข็งใน การให้ความปกป้องคุ้มครองเพื่อการดำรงชีพอย่างอิสระ สะท้อนให้เห็นว่า ระบบมูลนายเป็น ปัญหาที่สิ้นคลอนต่อความมั่นคงของระบบไพร่

ดังกรณีที่นายชองขุนชนะศิริ นายกองส่วยดินประสิว เมืองจันทบุรี เคยเป็นมูลนายมาก่อน แต่เมื่อจัดตั้งชองไม่ได้ดำเนินตามกฎข้อบังคับในระบบมูลนาย เนื่องจากเกรงว่าไพร่และคนจรที่

⁷⁸ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย," ใน *ชาติไทย, เมืองไทย แบบเรียนและ อนุเสาวรีย์* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2538), หน้า 153 – 154.

⁷⁹ กรมศิลปากร, *ชลบุรีภาคต้น* (พระนคร: โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2483), หน้า 12 - 13.

ตนเองเกลี้ยกล่อมจะทำการหลบหนีซึ่งส่งผลต่อการสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับ พระแกลงแกลั่วกล้า เจ้าเมืองแกลงเคยเป็นมูลนายและเป็นเจ้าเมืองที่กดขี่ข่มเหงไพร่ในท้องถิ่น แต่เมื่อจัดตั้งช่องก็ไม่ได้กระทำเช่นนั้น รวมทั้งไม่นำกฎข้อบังคับในระบบมูลนายมาใช้กับไพร่พล และคนจรต่างถิ่นภายในช่องเพราะส่งผลต่อการสูญเสียกำลังคนในการสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ การดำรงอยู่ของนายช่องขุนชนะคีรีและพระแกลงแกลั่วกล้าจึงสะท้อนให้เห็นว่า ระบบมูลนายได้เสื่อมสลายลงพร้อม ๆ กับระบบไพร่

กลุ่มนายกองช่วยสามารถดำรงอยู่เป็นนายช่องอย่างเข้มแข็งในระดับหนึ่งภายใต้อำนาจรัฐส่วนกลาง ในขณะที่เจ้าเมืองส่วนหนึ่งสามารถดำเนินบทบาทการเป็นผู้ปกครองท้องถิ่นควบคู่ไปกับการเป็นนายช่องใจ สะท้อนให้เห็นถึงเส้นแบ่งที่เบาบางระหว่างความเป็นใจกับเจ้าเมือง ทั้งเจ้าเมืองและนายกองช่วยยังคงดำรงสถานะเป็นนายช่องต่อไป ตราบใดที่อำนาจรัฐยังไม่ได้เข้ามาตรวจตราและปราบปรามอย่างจริงจัง

การดำรงอยู่ของกลุ่มอำนาจเหล่านี้ภายในท้องถิ่นมีขอบเขตอำนาจจำกัด เนื่องจากกลุ่มนายช่องไม่มีฐานกำลังทางเศรษฐกิจอันเข้มแข็งเพียงพอที่สามารถสร้างเครือข่ายอุปถัมภ์กับคนภายในช่องและไม่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่กว้างขวางกับกลุ่มอำนาจภายนอกท้องถิ่น เป็นแต่เพียงสายสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและเพื่อนพ้องเท่านั้นที่มีอิทธิพลเฉพาะภายในกลุ่มพรรคพวกของตน อีกทั้งผู้คนจำพวก"เลจรจัดหาสังกัดมูลนายมิได้" "ข้าหนีเจ้าทาส" "ลูกหนีหนีนาย" "ผู้ร้ายหนีโจทก์" และ "ผู้ร้ายหนีตระวาง" ที่แสวงหาความคุ้มครองจากบรรดานายช่อง ต่างก็ต้องการความอิสระในการเดินทางและการทำมาหากิน กล่าวคือ ถ้านายช่องให้ความคุ้มครอง ชาวบ้านก็จ่ายสิ่งตอบแทนเป็นค่าคุ้มครองให้และยังคงทำมาหากินอยู่ต่อไป แต่เมื่อใดที่นายช่องไม่ให้ความคุ้มครอง ชาวบ้านก็ไม่จ่ายค่าตอบแทนและอพยพออกไปนอกหมู่บ้านในที่สุด นั่นหมายความว่าไพร่พล คนจรเหล่านี้มีโอกาสอย่างมากต่อการเคลื่อนย้ายไปแสวงหาผู้คุ้มครองคนใหม่ที่มีความเข้มแข็งมากกว่า โดยหลบหลีกเปลี่ยนผู้พิทักษ์เมื่อสถานการณ์แปรเปลี่ยนไป เช่น เมื่อทางการเข้ามาปราบปรามเป็นครั้งคราวหรือช่วงเวลาที่ปลอดจากอำนาจทางการได้มีไพร่สลัดหมุ่นเวียนเคลื่อนย้ายเข้าออกภายในแต่ละช่องเสมอ เพราะฉะนั้นเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างนายช่องและลูกบ้านปรากฏเช่นนี้ จึงเป็นการคานอำนาจมิให้นายช่องกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดมีอิทธิพลมากที่สุดในการครอบงำไพร่พลและคนจรเหล่านี้ การดำรงอยู่ของบรรดานายช่องจึงเป็นไปในลักษณะของการถ่วงดุลย์อำนาจ ณ บริเวณที่นายช่องต่างสร้างฐานกำลังทางเศรษฐกิจขึ้นในบริเวณป่าเขาอันมิดชิดที่ยากแก่การติดต่อ

2.2.2 นักเลง ที่ดำรงอยู่ด้วยการเป็น โจร หรือ เสือ

จากการศึกษาของคมนตรี ญาณโสภณ ได้หยิบยกความเห็นของสุวิทย์ ไทพยวัฒน์ ที่แสดงไว้ว่า ภายหลังจากการเปิดประเทศช่วงสนธิสัญญาเบาว์ริงพ.ศ.2398 การค้าได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วทำให้ระบบเงินตราเข้ามามีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจหมู่บ้านในชนบทมากขึ้น ผลกระทบของระบบเศรษฐกิจก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในคฤหาสน์ของนักเลงบางคน คือ นักเลงในหมู่บ้านบางคนเริ่มมีความประพฤติไม่ดีกลับกลายเป็นโจรผู้ร้าย

คมนตรีได้วิเคราะห์ต่อไปถึงความแตกต่างระหว่าง "นักเลง" และ "โจร" ไว้ที่น่าสนใจว่า เงื่อนไขสำคัญที่ควรพิจารณา คือ สายสัมพันธ์ระหว่างนักเลงกับหมู่บ้านของตนเอง นักเลงเป็นผู้ทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันหมู่บ้านของตนเองให้พ้นจากการรุกรานของนักเลงหมู่บ้านอื่น ความสัมพันธ์ระหว่างนักเลงกับท้องถิ่นในลักษณะนี้ นักเลงจึงมีบทบาทอยู่ในฐานะเป็นผู้ให้ความคุ้มครองความปลอดภัยแก่ท้องถิ่น นักเลงกับชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน นักเลงมีความรู้สึกภูมิใจและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมหมู่บ้าน พฤติกรรมของนักเลงที่แสดงออกว่าเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้าน และท้องถิ่นให้การยอมรับน่าจะเป็นเกณฑ์แบ่งความเป็นนักเลงกับโจรได้อย่างดี แม้ว่าต่อมาผลกระทบของระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราที่มีต่อหมู่บ้านทำให้นักเลงบางคนเข้าไปพัวพันกับการปล้นสะดมมากขึ้น พฤติกรรมเช่นนี้ในสายตาของรัฐ นักเลงบางคนได้กลายเป็นโจรและคนนอกกฎหมาย แต่ในมุมมองของชาวบ้านแล้ว ความเป็นนักเลงของเขายังคงดำรงอยู่ต่อมาไม่เปลี่ยนแปลง สิ่งที่แสดงให้เห็นได้เป็นอย่างดี คือ นักเลงบางคนได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากท้องถิ่น แม้ว่าจะได้ทำการปล้นสะดม⁸⁰

ในที่นี้ได้ศึกษานักเลงที่ดำรงอยู่ด้วยการเป็นโจรหรือเสือ ซึ่งได้รับการยอมรับภายในท้องถิ่น ดังตัวอย่างกรณีกลุ่มเสือสิงแก้ว แห่งเมืองนครนายก

กลุ่มเสือสิงแก้ว เป็นกลุ่มเสือที่มีการปล้นอย่างเป็นเครือข่ายทั้งภายในและนอกท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นได้จาก การปล้นบ้านเงินไต่สูงเมืองนครนายกในพ.ศ.2432 กลุ่มเสือสิงแก้ว ประกอบด้วยชายขุนภักดี อ้ายมาว่อง ในดงหนองยาง เมืองนครนายก เสือสิงแก้วให้อ้ายเขียวหลาน อ้ายอ่อนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบ้านห้วยแห้ง เมืองสระบุรี ไปชวนอ้ายอ่อน อ้ายหนูและอ้ายโย ที่เมืองนครนายก ไปร่วมปล้นบ้านเงินไต่สูงที่บ้านบางอ้อ เมืองนครนายก นอกจากนี้กลุ่มเสือสิงแก้วยัง

⁸⁰ คมนตรี ญาณโสภณ, "อำนาจท้องถิ่นแบบจารีต และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองท้องถิ่นในยุคเทศาภิบาล" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 79 – 86.

ชวนเพื่อนพ้องในเมืองสระบุรีไปร่วมปล้นด้วย การปล้นในครั้งนี้ประกอบไปด้วยเพื่อนพ้องที่เมืองนครนายกและสระบุรีทั้งหมด 63 คน

เสื่อสิ่งแก้ววางแผนการปล้นอย่างเป็นขั้นตอน คือ หลังจากปล้นเสร็จแล้วจะหลบหนีไปอยู่ที่เมืองสระบุรี นอกจากนี้เพื่อนพ้องบางคนได้มีการเตรียมชาวบ้านไว้เป็นพยาน ก่อนลงมือปล้นเสื่อสิ่งแก้วนัดเพื่อนพ้องมานั่งชุมนุมเลี้ยงสุราเพื่อทำพิธีทางไสยศาสตร์ ด้วยการนำดอกกลั่นทมมาเสกแจกให้เพื่อนพ้องคนละดอก เมื่อถึงเวลาฤกษ์งามยามดีแล้วจึงลงมือปฏิบัติการในเวลาค่าประมาณ 3 ยาม โดยมีผู้นำทางพร้อมด้วยอาวูห เมื่อถึงหน้าบ้านจีนไต่สูงมีการให้สัญญาณโดยยิงปืนขึ้นฟ้าแล้วลงมือปล้นทันที ในระหว่างการปล้นเกิดการต่อสู้กันระหว่างกลุ่มเสื่อสิ่งแก้วและจีนไต่สูง จีนไต่สูงสามารถหลบหนีไปได้ ในขณะที่พวกพ้องของเสื่อสิ่งแก้วได้รับบาดเจ็บ หลังจากปล้นเสร็จเรียบร้อยมีการแบ่งปันทรัพย์สินกันทั่วทุกคน จากนั้นจึงแยกย้ายกันไปหลบซ่อนที่เมืองนครนายกและสระบุรี โดยที่เสื่อสิ่งแก้วและพรรคพวกคนสนิท เช่น อ้ายขุนภักดีและอ้ายมาว่องไปหลบซ่อนพำนักอาศัยอยู่กับเพื่อนพ้องที่บ้านชะอม บ้านบึงไม้ บ้านห้วยแห้ง เมืองสระบุรี ซึ่งเพื่อนพ้องได้เลี้ยงดูส่งเสบียงอาหารให้แก่กลุ่มเสื่อสิ่งแก้ว

หลังจากนั้นทางการออกตามจับกุมกลุ่มเสื่อสิ่งแก้ว อุปสรรคของเจ้าหน้าที่ในการปราบปราม คือ เมื่อกลุ่มเสื่อสิ่งแก้วหลบหนีการจับกุมของทางการเข้ามาทางเมืองนครนายกในบริเวณดงบุงมตุ้ม ดงห้วยสงคราม ดงหนองเขี่ยม ดงบุงกะเบง ชาวบ้านจำนวน 3 – 4 หลังคาเรือนได้ส่งเสบียงอาหารให้แก่กลุ่มเสื่อสิ่งแก้วตามระยะทางที่ทำการหลบหนี⁸¹ สะท้อนให้เห็นว่า สถานะความเป็นนักเลงของกลุ่มเสื่อสิ่งแก้วยังคงดำรงอยู่ในสายตาของชาวบ้านไม่เปลี่ยนแปลง แม้ว่ากลายเป็นโจรปล้นสะดม สถานะความเป็นนักเลงจึงเป็นสิ่งที่ทำให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ในท้องถิ่นได้ต่อไป

2.2.3 นักเลงควาย

นักเลงควายเกิดขึ้นภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง อันเนื่องมาจากการขยายตัวในการผลิตข้าว ทำให้โค กระบือเป็นสัตว์ที่มีความจำเป็นและมีปริมาณความต้องการเพิ่มมากขึ้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นช่องทางให้กลุ่มคนต่าง ๆ และนักเลงจำนวน

⁸¹ หจข. ร.5 ม.12 ก ไบบอก2/ 5 - 6 เรื่องไบบอกเมืองนครนายก (มกราคม ร.ศ.104 – 21 กุมภาพันธ์ ร.ศ.109).

มากเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากการซื้อขายโค กระบือ ในที่นี้จึงศึกษาการเกิดนักเลงควายควบคู่ไปกับการขยายตัวในการผลิตข้าวของท้องถิ่น

2.2.3.1 การขยายตัวในการผลิตข้าวบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง

ภายใต้สนธิสัญญาเบาว์ริงได้กระตุ้นการผลิตเพื่อส่งออก ทำให้ตลาดข้าวไทยขยายตัวไปยังยุโรป ในขณะที่เดียวกันความต้องการข้าวจากภายในและภายนอกประเทศเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่กระตุ้นการเติบโตของเศรษฐกิจข้าว อันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรในเอเชีย โดยเฉพาะในจีน อินเดีย และญี่ปุ่น

นอกจากนี้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 สงครามระหว่างสยามและประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้เกิดการเพิ่มจำนวนประชากรและขยายปัจจัยการผลิต กองทัพสยามกวาดต้อนเชลยศึกจำนวนมากให้เข้ามาตั้งชุมชนทำนาบริเวณรอบกรุงเทพฯ สงครามจึงเป็นตัวเสริมความต้องการข้าวภายในประเทศไปพร้อมกับการขยายการผลิตข้าว

การพัฒนาระบบการคมนาคมขนส่งทางทะเล โดยเฉพาะการเปิดคลองสุเอซในพ.ศ.2412 ส่งผลทางอ้อมต่อตลาดข้าวของสยาม เพราะทำให้สยามส่งข้าวออกไปขายยังตลาดในเอเชียได้มากขึ้น

ปริมาณความต้องการข้าวที่เพิ่มมากขึ้นทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทำให้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการส่งเสริมการผลิตข้าวเพื่อการค้าทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยการขุดคลองและสร้างระบบชลประทาน ในขณะที่แรงงานส่วนใหญ่เข้ามาสู่กิจกรรมการผลิตข้าวที่มีการขยายตัว ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้การผลิตข้าวเกิดการขยายตัวมากขึ้นในประเทศสยาม รวมทั้งในหัวเมืองฝั่งตะวันออก บริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง

การขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกข้าวในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงเกิดขึ้นในพ.ศ.2419 – 2433 เนื่องจากรัฐให้ความสำคัญด้านการเพิ่มผลผลิตข้าวเพื่อส่งออกมากขึ้น จึงขยายพื้นที่ในการทำนาทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงด้วยการขุดคลองเชื่อม เพราะเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกข้าวมากกว่าพื้นที่ด้านตะวันตกซึ่งเป็นที่สวน

การขุดคลองในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกงในพ.ศ.2419 – 2433 มีทั้งคลองที่รัฐบาลดำเนินการขุด ได้แก่ คลองเปรมประชากร คลองนครเนื่องเขต คลองประเวศบุรีรมย์ คลองทวีวัฒนา คลองนราภิรมย์และคลองเปริง ในจำนวนนี้มีคลองที่อยู่ในเขตเมืองฉะเชิงเทรา 3 แห่ง คือ คลองนครเนื่องเขต คลองประเวศบุรีรมย์ และคลองเปริง ส่วนคลองที่เอกชนดำเนินการขุดขึ้น

ในเขตพื้นที่อะเชิงเทรา คือ คลองหลวงแพ่ง และคลองอุดมขจร ต่อมาในพ.ศ.2433 พื้นที่เพาะปลูกข้าวในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงขยายตัวมากขึ้น กิจการขุดคลองได้รับความสนใจและกระทำโดยเอกชน ซึ่งมีโครงการขุดคลองแลคูนาสยามในทุ่งหลวงรังสิตและโครงการทุ่งดงละครในเมืองนครนายก

การขยายตัวในการผลิตข้าวส่งผลให้เขตพื้นที่ตอนล่างของลุ่มแม่น้ำบางปะกง ได้แก่ เมืองอะเชิงเทรากลายเป็นแหล่งพื้นที่เพาะปลูกข้าวที่สำคัญ ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาลทรายในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ภายหลังพ.ศ.2419 ราษฎรในพื้นที่ได้เปลี่ยนแปลงไร้อ้อยมาเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าว⁸²

นอกจากนี้การขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกข้าวตั้งแต่พ.ศ.2419 ยังส่งผลให้เมืองอะเชิงเทรากลายเป็นศูนย์กลางของการซื้อขายโค กระบือ จนกระทั่งการซื้อขายขยายตัวมากทำให้ส่วนกลางตั้งเมืองอะเชิงเทราเป็นศูนย์กลางตลาดซื้อขายโค กระบือ ดังที่ พระเกรียงไกรกระบวนยุทธ ปลัดผู้รักษาเมืองอะเชิงเทรา ได้รับโปรดเกล้าจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เลือกสถานที่ตั้งเป็นตลาดสำหรับให้ราษฎรซื้อขายสัตว์พาหนะ ดังความที่ว่า

“... ด้วยโปรดเกล้าฯ มีตราพระราชสีห์ใหญ่ที่ 9/43 ลงวันที่ 22 เมษายน รัตนโกสินทรศก 111 ดำเนินพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เลือกสถานที่ในแขวงบ้านเมืองอะเชิงเทรา ซึ่งจะตั้งตลาดให้ราษฎรซื้อขายสัตว์พาหนะแก่กันได้”⁸³

เส้นทางที่พ่อค้าต่าง ๆ โดยเฉพาะพ่อค้าจากภาคอีสานนำโค กระบือ เข้ามาขาย ได้แก่ บริเวณช่องตะโก ผ่านช่องเขาตะโกออกไปกบินทร์บุรีต่อไปยังนครนายก พนมสารคาม อะเชิงเทรา และพนัสนิคม หรือเข้าทางโคราช ผ่านช่องเขาสะแกกราด ทะลุช่องเขาภูตะโก ผ่านวังน้ำเขียว ผ่านบุพราหมณ์ เมืองปราจีนบุรี แยกไปรัญประเทศ กบินทร์บุรี สระแก้ว พนมสารคาม เมืองอะเชิงเทรา⁸⁴

⁸² ศรัญญา คันธาศิพ, “พัฒนาการทางเศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำบางปะกง พ.ศ. 2419 – 2475”, หน้า 83 – 89.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39 – 40, 44.

ความนิยมในการซื้อขายโค กระบือ เป็นไปอย่างกว้างขวาง เนื่องจากการค้าโค กระบือนำมาสู่กำไรที่งดงาม สะท้อนให้เห็นได้จาก ราคาซื้อขายที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ แม้ว่าไม่มีตัวเลขบ่งบอกถึงราคาของโค กระบือ ในพ.ศ.2419 – 2433 แต่ภายหลังกพ.ศ.2433 มีตัวเลขแสดงให้เห็นว่าราคากระบือสูงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ บริเวณเขตรังสิตในเมือนครนายก เช่น ในพ.ศ.2436 ราคากระบือ ซื้อขายตัวละ 40 – 50 บาท ใน พ.ศ.2443 ราคากระบือ ซื้อขายตัวละ 50 – 100 บาท ใน พ.ศ.2448 ราคากระบือ ซื้อขายตัวละ 70 – 120 บาท ใน พ.ศ.2453 ราคากระบือ ซื้อขายตัวละ 90 – 150 บาท⁸⁵

ผลจากการขยายเนื้อที่เพาะปลูกข้าวในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง ทำให้โค กระบือเป็นที่ต้องการและราคาซื้อขายอยู่ในระดับสูง ส่งผลให้กลุ่มคนเชื้อชาติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นไทย จีน ลาว เขมร แขก เข้ามาแสวงหาช่องทางในการทำมาหากิน โดยเฉพาะนักเลงจำนวนมากเข้ามาร่วมในกิจกรรมการลักลอบซื้อขายไถ่ถอนโค กระบือจนกลายเป็นนักเลงควาย

นักเลงควายลักลอบซื้อขายไถ่ถอนโค กระบือ กันอย่างกว้างขวางและเป็นขบวนการ⁸⁶มีการติดต่อซื้อขายกันแพร่หลายระหว่างพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มแม่น้ำบางปะกง⁸⁷เนื่องจากการซื้อขาย โค กระบือเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ลงทุนต่ำหรือบางครั้งไม่ต้องลงทุน เพราะว่ามีบรรดาหัวหน้านักเลงควายเลี้ยงบ่าวไพร่ไว้เพื่อลักขโมยของชาวบ้าน กิจกรรมดังกล่าวสามารถสร้างกำไรมากมายและรวดเร็ว ลักษณะของกำไร คือ หัวหน้านักเลงควายใช้ให้บ่าวไพร่ไปขโมยโค กระบือของชาวบ้าน หลังจากนั้นก็บังคับให้ชาวบ้านมาไถ่ถอนในราคาที่สูง หรือนักเลงควายรับซื้อของใจผู้ร้ายไว้ในราคาต่ำแล้วนำมาค้ากำไรในลักษณะซื้อถูกขายแพง ทำให้นักเลงควายส่วนหนึ่งร่ำรวยขึ้น

กิจกรรมดังเหล่านี้ขยายตัวเป็นวงกว้างในหัวเมืองฝั่งตะวันออก เห็นได้จากในบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกปรากฏนักเลงควายอยู่ทั่วไปตั้งแต่ ชลบุรี บางละมุง ระยอง นอกจากนี้ยังมี

⁸⁵ สุนทรื อาสะไวย, ประวัติคลองรังสิต การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ. 2431 – 2457 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 120.

⁸⁶ หจข. ร.5 ม.12 ก โบบอก2/5 เรื่องหลวงจำเมืองพ็องมายาจีนแขกบังคับฮอลันดาว่ามั่วลุ่มนักเลงกับถ้ายถอน ช้าง ม้า โค กระบือต่อผู้ร้าย สิงหาคม ร.ศ. 104 และ หจข ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การย้ายเงินทองดีและคำให้การย้ายสอน) 9 เมษายน ร.ศ.110 และ 18 เมษายน ร.ศ.110.

⁸⁷ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การย้ายสอน) 18 เมษายน ร.ศ. 110.

การลักลอบส่งผู้ร้ายข้ามแดนอย่างเป็นทางการ เช่น เมื่อผู้ร้ายลักโคกระบือของชาวบ้านในเมืองบางละมุงและระยอง นักเลงควายได้พาส่งข้ามแดนในเขตพรมแดนระหว่างเมืองบางละมุงและเมืองระยอง หรือผู้ร้ายเมืองระยองเดินทางมาเมืองบางละมุงและผู้ร้ายเมืองบางละมุงเดินทางมาเมืองระยอง นักเลงควายได้รับส่งผู้ร้ายในเขตพรมแดนที่สำคัญเหล่านี้⁸⁸

นักเลงควายที่เข้ามาทำมาหากินในขบวนการลักลอบซื้อขายไถ่ถอน โค กระบือ ปรากฏเพียงไม่กี่กลุ่มเท่านั้นที่สามารถสร้างความเติบโตจนกลายเป็นกลุ่มที่มีฐานอำนาจทางเศรษฐกิจและเขยิบฐานะขึ้นเป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ของหมู่บ้าน จากการศึกษาพบว่า นักเลงควายที่กลายเป็นระดับหัวหน้านักเลงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับลักษณะเพื่อนพ้อง รวมทั้งมีการสร้างสายสัมพันธ์ออกไปภายนอกท้องถิ่นนี้เพื่อความคล่องตัวในการติดต่อหรือรับทราบข่าวสาร ดังเช่น ความสัมพันธ์ที่เชื่อมถึงกันเป็นวงจรระหว่างกลุ่มนักเลงควายเมืองชลบุรีและระยอง โดยที่อ้ายอินซุนด่านและอ้ายบัวซุนด่าน หัวหน้านักเลงควายเมืองระยอง ต่างเป็นไพร่ในสังกัดหลวงพลเมืองระยอง ซึ่งหลวงพลเป็นเพื่อนรักกับอ้ายจิ้นดอกไม้ซุนซจร หัวหน้านักเลงควายเมืองระยองอีกกลุ่มหนึ่ง อ้ายจิ้นดอกไม้ซุนซจรเป็นญาติกับหลวงภักดีบริษัทและเป็นไพร่สังกัดในหลวงภักดีบริษัทเมืองระยอง รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับกลุ่มนักเลงควายเมืองระยองอีกกลุ่มหนึ่ง คือ อ้ายลืออ้ายเฟื่องที่ต่างเป็นไพร่สังกัดในหลวงภักดีบริษัทด้วยเช่นกัน กลุ่มนักเลงควายเมืองระยองเหล่านี้ติดต่อไปมาหาสู่กันเสมอกับเงินทองดี หัวหน้านักเลงควายเมืองชลบุรี⁸⁹

ความสัมพันธ์ในลักษณะเพื่อนพ้อง รวมถึงการสร้างสายสัมพันธ์ออกไปภายนอกท้องถิ่นของบรรดาหัวหน้านักเลงควายเหล่านี้ ต่างเอื้อต่อการประสานผลประโยชน์ในการทำมาหากิน ด้วยการช่วยเหลือกันในการควบคุมดูแลสอดส่องบรรดานักเลงควายกลุ่มย่อย กล่าวคือ ในกิจกรรมการรับซื้อขายไถ่ถอนม้า โค กระบือ เป็นขบวนการที่ทำเป็นขั้นตอนและต้องอาศัยการมีเครือข่ายขนาดใหญ่ หัวหน้านักเลงควายต่างต้องพึ่งพากันโดยอาศัยนักเลงควายกลุ่มย่อยกลุ่มเดียวกันในการเป็นนายหน้าและเป็นหูเป็นตาสืบหาข่าว⁹⁰ นักเลงควายกลุ่มเล็กซึ่งไม่มีถิ่นฐานที่แน่นอนเหล่านี้ต่างเข้าหาความคุ้มครองจากบรรดาหัวหน้านักเลงควายหลายกลุ่มในเวลาเดียวกัน เช่น กรณีอ้ายลืออ้ายเฟื่อง นักเลงควายเมืองระยอง ไปมาหาสู่และเข้าหาความคุ้มครองจากหัวหน้านักเลงควายเมืองชลบุรี แกลงและระยอง ในอีกแง่หนึ่งจึงสะท้อนให้เห็นว่า นักเลงควายกลุ่มย่อยเหล่านี้ยอมอยู่

⁸⁸ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 10 พฤษภาคม ร.ศ.110.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน.

ภายใต้อิทธิพลของหลาย ๆ ฝ่ายพร้อมกัน จึงเป็นการถ่วงดุลย์อำนาจมิให้หัวหน้านักเลงควายกลุ่มใดมีอำนาจหรืออิทธิพลเหนือกว่ากัน

ลักษณะการถ่วงดุลย์อำนาจปรากฏอยู่ในหมู่นักเลงควายทั่วไป กล่าวคือ หัวหน้านักเลงควายมีการกำหนดอาณาบริเวณทางอำนาจของตนในพื้นที่ทางกายภาพซึ่งต่างรับรู้ถึงอิทธิพลของกันและกัน เช่น นักเลงควายที่เป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ของหมู่บ้านรับผิดชอบสืบหาโค กระบือให้แก่ชาวบ้าน โดยที่หัวหน้านักเลงควายต่างถิ่นไม่มีสิทธิ์เข้ามาก้าวร้าวภายในอาณาบริเวณทางอำนาจของอีกฝ่ายหนึ่งในเรื่องการทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองหมู่บ้าน⁹¹ แต่ในด้านของผลประโยชน์ปรากฏอยู่เสมอว่ามีการข้ามถิ่นฐานเข้ามาหากินในหมู่นักเลงควาย⁹² ส่วนการเจรจาไกล่เกลี่ยปัญหาให้แก่ชาวบ้าน ในระหว่างหัวหน้านักเลงควายมีการกำหนดบริเวณเพื่อทำความตกลงกัน คือ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นที่ไหนก็ออกไปตกลงกันที่นั่น อาทิ เมื่อควายของชาวบ้านในเมืองชลบุรีถูกขโมยจากกลุ่มนักเลงควายเมืองพนัสนิคม ได้แก่ นายตาด นายใบ้ หลวงสโมสร จินเปล่ง จินรอด ชาวบ้านได้ติดต่อเงินทองดี หัวหน้านักเลงควายเมืองชลบุรี ให้ออกติดตามไถ่ถอน โดยที่หัวหน้านักเลงควายในหมู่บ้านอื่นไม่มีสิทธิ์เข้ามาก้าวร้าวทำหน้าที่ตรงนี้ ส่วนการเจรจาระหว่างเงินทองดีกับกลุ่มนักเลงควายเมืองพนัสนิคมเพื่อติดต่อขอไถ่ถอนโค กระบือให้แก่ชาวบ้าน เงินทองดีได้ออกไปทำความตกลงกับกลุ่มนักเลงควายที่เมืองพนัสนิคม

การข้ามถิ่นฐานเข้ามาหากินพบอยู่ทั่วไปในหมู่นักเลงควาย เช่น กลุ่มนักเลงควายเมืองพนัสนิคมเข้ามาขโมยโคกระบือในเขตเมืองชลบุรี หรือกลุ่มนายโชติ นายจ้อย นักเลงเมืองฉะเชิงเทราเข้ามาขโมยม้าในเขตเมืองชลบุรี⁹³ เป็นต้น ลักษณะการถ่วงดุลย์อำนาจในระหว่างนักเลงควาย สะท้อนถึงอาณาบริเวณทางอำนาจของนักเลงโดยทั่วไป ประการหนึ่งคือนักเลงควายที่เป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ของหมู่บ้านต่างมีอิทธิพลอยู่ในเฉพาะพื้นที่ปกครองของตนเอง ไม่สามารถขยายอำนาจและมีอิทธิพลเหนือชาวบ้านนอกท้องถิ่น อำนาจของนักเลงจึงมีอยู่อย่างจำกัดภายในหมู่บ้านของตนเองเท่านั้น และต่างรับรู้กันในหมู่นักเลงว่าไม่มีการล่วงละเมิดในพื้นที่ปกครองของกันและกัน

⁹¹ หจข. ๖.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การย้ายเงินทองดี) 9 เมษายน ร.ศ. 110.

⁹² หจข. ๖.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การย้ายสอน) 18 เมษายน ร.ศ.110.

⁹³ หจข. ๖.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การย้ายเงินทองดี) 9 เมษายน ร.ศ.110.

แม้ว่าการดำรงอยู่ของหัวหน้านักเลงควายบางกลุ่มมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจในหมู่บ้าน แต่การศึกษาพบว่า ในระหว่างหัวหน้านักเลงควายไม่มีกลุ่มใดที่มีพลังอย่างเพียงพอในการรวมศูนย์อำนาจที่สามารถเรียกนักเลงควายต่างถิ่นให้เข้ามาเจรจาประนีประนอมปัญหาในบริเวณพื้นที่ปกครองของตน เช่น จันทองดี หัวหน้านักเลงควาย รวมอำนาจอยู่ที่เมืองชลบุรี เมื่อม้า โค กระบือของชาวบ้านในเมืองชลบุรีหรือของตนเองถูกนักเลงควายต่างถิ่นขโมยไป เช่น นักเลงควายเมืองพนัสนิคมและนักเลงควายเมืองฉะเชิงเทรา จันทองดีต้องออกไปเจรจากับนักเลงควายต่างถิ่น⁹⁴ ลักษณะการทำความตกลงดังกล่าวจึงดูเหมือนเป็นการคานอำนาจกันในระหว่างหัวหน้านักเลงควายแต่ละถิ่น และเพื่อให้เห็นภาพของนักเลงควายเหล่านี้ได้ชัดเจนขึ้น จึงยกตัวอย่างกรณีศึกษาของจันทองดี หัวหน้านักเลงควาย ที่มีอิทธิพลกว้างขวางในเมืองชลบุรี

2.2.3.2 จันทองดี นักเลงควายเมืองชลบุรี

ทองดีเป็นชาวจีนอพยพและเป็นนักเลงเก่าคลุกคลีอยู่ในแวดวงนักเลงเล่นไก่เล่นปลา⁹⁵ เนื่องจากที่ประชุมนักเลงในอดีตมักอยู่ที่บ่อนการพนันจำพวก บ่อนไพ่ บ่อนไก่⁹⁶ เพราะฉะนั้นทองดีจึงดูดซับแนวทางการดำเนินชีวิตแบบนักเลงและเลือกดำรงฐานะเป็นนักเลงในที่สุด ถือว่าเป็นนักเลงที่จัดอยู่ในระดับสูงที่ใหญ่และเรียกขานเป็นที่รู้จักในหมู่ชาวบ้านว่า “จันทองดี” ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หนองตันโพ ตำบลวัดสะ มีอิทธิพลทั่วทั้งชลบุรี⁹⁷ ตั้งแต่ก่อนที่รัฐดำเนินนโยบายการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435

การสร้างฐานอำนาจของจันทองดีมิได้มีเป้าหมายอยู่ที่การระดมกำลังไพร่พลด้วยการเกลี้ยกล่อมผู้คนในการจัดตั้งช่องหรือหมู่บ้าน แต่จันทองดีกลับสร้างฐานอำนาจด้วยการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการขยายเครือข่ายและสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งภายในและภายนอกท้องถิ่นโดยตั้งตนเป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ในหมู่บ้าน เพราะฉะนั้นขนาดเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจของจันทองดีจึงมีมากกว่าบรรดานายช่อง

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁶ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 30 เมษายน ร.ศ.110.

⁹⁷ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การย้ายจันทองดีและคำให้การย้ายสอน) 9 เมษายน ร.ศ. 110 และ 18 เมษายน ร.ศ.110.

การสร้างฐานอำนาจ :

การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

รูปแบบของการสร้างฐานอำนาจประการแรก คือ การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยการปรับเปลี่ยนสถานะจากนักเลงเล่นไก่เล่นปลาและช่างทำทอง⁹⁸สู่การเป็นนักเลงควายอย่างเต็มตัว จีนทองดีจึงมีสถานะสองด้านระหว่างความเป็นพ่อค้าและนักเลง โดยอาศัยรากฐานของความเป็นผู้กว้างขวางในวงการค้ามาเอื้อประโยชน์ต่อการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การรับซื้อขายไถ่ถอนม้า โค กระบือ แสวงหากำไรจากชาวบ้านจนเติบโตกลายเป็นหัวหน้านักเลงควายที่หาใครมาเทียบเคียงได้ยากในเมืองชลบุรี โดยพิจารณาจากเมื่อมีการรับซื้อขายไถ่ถอนม้า โค กระบือภายในและนอกหมู่บ้าน จีนทองดีเป็นคนกลางที่สำคัญทุกครั้งในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนดังกล่าวซึ่งผู้ร้ายและชาวบ้านในเมืองชลบุรีต้องเข้าหา⁹⁹และจากรายงานการตรวจราชการของส่วนกลางระบุว่า จีนทองดีเป็นหัวหน้านักเลงควายซึ่งเป็นผู้ร้ายรายใหญ่ที่สุดในเมืองชลบุรี รวมทั้งในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกที่ต้องปราบปรามโดยคาดโทษไว้ถึงขั้นประหารชีวิต¹⁰⁰

การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการเป็นนักเลงควายของจีนทองดีเริ่มต้นโดยใช้อำนาจในเชิงอำนาจบังคับข่มขู่ ไพโร ทาส ผู้ร้ายให้เข้ามาเป็นสมุนและบริวารในไร่ของตน โดยเลี้ยงคนเหล่านี้ไว้เพื่อลักขโมยม้า โค กระบือของชาวบ้าน และการลงมือลักขโมยของลูกน้องอย่างน้อยที่สุดต้องให้ลูกพี่ใหญ่รับรู้ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินกิจกรรมการรับซื้อขายไถ่ถอนม้า โค กระบือของจีนทองดีอีกทีหนึ่ง ดังคำให้การของอ้ายสอน ไพโรมิได้สักท้วงมือ กล่าวถึงที่มาของการเป็นบ่าวฝากตัวอยู่กับจีนทองดี ว่า

“...ข้าพเจ้าอ้ายสอนผู้ร้าย...ยังหาได้สักท้วงมือท้องหลัง เป็นบ่าวฝากตัวอยู่กับจีนทองดีเมืองชลบุรี เดิมข้าพเจ้ายังหาได้มาอยู่กับจีนทองดีไม่ ประมาณ 2 ปีแล้ว จีนตบุตรอำแดงปู่จ้างข้าพเจ้าพันจีนขึ้นบุตรจีนต้น...ข้าพเจ้าก็ลอบเข้าไปเอาดาบเหล็กพัน

⁹⁸ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การอ้ายจีนทองดี) 9 เมษายน ร.ศ.110.

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁰ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 26 พฤษภาคม ร.ศ. 110.

จีนซิ่น...จีนตั้นมาฟ้องกล่าวโทษข้าพเจ้าว่าเป็นผู้ร้ายลอบพัน
จีนซิ่นบุตรจีนตั้น แล้วหมื่นรองเจ้าเมืองตระลาการเอาตัวข้าพเจ้า
จำตรวนไว้ จีนทองดีมาด่าหมื่นรองเจ้าเมืองแล้วถอดตรวน
ข้าพเจ้าเอาตัวข้าพเจ้าไว้ใช้การงานอยู่ที่บ้าน...ใช้ให้ข้าพเจ้าไป
อยู่ที่ไรจีนทองดี...สั่งข้าพเจ้าว่า ถ้าเห็นม้า โค กระบือของ
ราษฎรผู้ใดให้ข้าพเจ้าลักมาให้กับจีนทองดี ข้าพเจ้าก็ไปอยู่กับ
อ้ายเงินแจ่ม อ้ายเงินปุ่น อ้ายพ่วง อ้ายแพ อ้ายกึ่ง อ้ายแถม
อ้ายเกิด อ้ายอ้อด ที่ไรจีนทองดีตำบลวัดสะ แขวงเมืองชลบุรี...
ครั้นปีรัตนโกสินทรศก 109...ข้าพเจ้ากับอ้ายอ้อด อ้ายเจียมก็
เข้าไปลักเอากระบือคู่ค่าของหมื่นรองเจ้าเมืองสองกระบือได้
แล้ว...ก็เอากระบือสองกระบือไปให้กับจีนทองดี จีนทองดีเอา
เงินตราให้กับข้าพเจ้า...แล้วถ้าจีนทองดีรู้ว่าข้าพเจ้าไปลักม้า
กระบือมาได้ ข้าพเจ้าหาให้จีนทองดีไม่ จีนทองดีโกรธข้าพเจ้า
สั่งข้าพเจ้าไม่ให้ไปเที่ยว..."¹⁰¹

แต่ปรากฏว่ามีไพร่ส่วนหนึ่งเข้ามาฝากตัวอยู่กับจีนทองดี โดยยอมตบสนอง
ผลประโยชน์ของจีนทองดี ดังตัวอย่างของอ้ายกึ่งซึ่งเป็นทาสของจีนทองดีรับสารภาพว่า จีนทองดี
รับปากว่าถ้ายอมไปลักม้า กระบือ จะให้อยู่อาศัยด้วย¹⁰²

บทบาทของจีนทองดีในฐานะนักเลงควายคือ การเป็นคนกลางในการรับซื้อขายไถ่ถอน ม้า
โค กระบือของชาวบ้านและผู้ร้าย ดังคำฟ้องร้องของราษฎรคนหนึ่ง ระบุไว้ในรายงานราชการว่า

"...นายทิมหาว่า มีอ้ายผู้ร้ายลักกระบือไป 1 กระบือ ตามไปพบ
ที่บ้านจีนทองดี ๆ รับถ่ายเป็นเงินตรา 24 บาท นายทิมก็เอาเงิน
24 บาทให้กับจีนทองดี ๆ ก็ให้กระบือมา..."¹⁰³

¹⁰¹ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การย้ายสอน) 18 เมษายน
ร.ศ. 110.

¹⁰² หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำกล่าวโทษและขัดอ้ายเงินทอง
ดีหัวหน้าผู้ร้าย) 21 เมษายน ร.ศ.110.

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน.

สอดคล้องกับคำให้การของอ้ายสอน ทาสที่เงินทองดีเลี้ยงไว้เพื่อลักม้า โค กระบือ ดังความ
ที่ว่า

“...เมื่อข้าพเจ้าอยู่กับเงินทองดีนั้น อ้ายผู้ร้ายลักเอากระบือมาส่ง
ให้กับเงินทองดี ๆ ก็มอบให้กับอ้ายข่วมไปเลี้ยงรักษาไว้ที่นา
เงินทองดี ข้าพเจ้าเห็นอยู่เนือง ๆ เดือนละสิบกระบือบ้าง สิบห้า
กระบือบ้าง...เงินทองดีรับซื้อถ่ายถอนกระบือส่งให้อ้ายผู้ร้ายไป
ทางคลองตำหรุ นาเกลือ แขวงเมืองชลบุรี เดือนละ 15 กระบือ
บ้าง 20 กระบือ บ้างเนือง ๆ มา แต่อ้ายผู้ร้ายที่เงินทองดีส่ง
กระบือให้เอาไปขายนั้นชื่ออ้ายหวังแขก ตั้งบ้านเรือนอยู่คลอง
ถ้ำถั่ว แขวงเมืองสมุทรปราการกับเมืองฉะเชิงเทราพรมแดน
กัน...”¹⁰⁴

สถานะของเงินทองดีในการเป็นนักเลงควายมีความกว้างขวางมากในแวดวงการค้ารับซื้อขาย
ไถ่ถอนม้า โค กระบือ กล่าวคือ

ประการแรก บรรดาโคกระบือที่ผู้ใดซื้อแลกเปลี่ยนจากเงินทองดี แม้ว่าเป็นการได้มาโดย
ทุจริตก็กลายเป็นของสุจริตที่มีรูปพรรณ ถ้าผู้ใดอ้างว่าได้มาจากเงินทองดี เจ้าของโค กระบือที่
แท้จริงไม่สามารถว่ากล่าว นอกจากต้องไถ่ถอนแลกเปลี่ยนเอาคืนตามธรรมเนียม¹⁰⁵ เช่น กรณีที่มี
ผู้ร้ายลักกระบือของนายทิม ต่อมานายทิมพบกระบือที่บ้านเงินทองดีก็ต้องตามไปไถ่คืน โดยไม่กล้า
ว่ากล่าวแต่อย่างใด¹⁰⁶

ประการที่สอง ในกรณีที่ผู้ใดแลกเปลี่ยนโคกระบือกับเงินทองดีแต่ต้องเดินทางไกล เงินทองดี
สั่งให้กรมการทำรูปพรรณให้ผู้นั้น และผู้ใดมาแลกเปลี่ยนโคกระบือในกรณีที่เงินทองดีไม่มีโค กระบือ
เพียงพอที่จะขายหรือส่งให้ในระยะทางไกล เพียงแต่ผู้นั้นถือไม้สำคัญอันหนึ่งที่ได้รับมอบจาก
เงินทองดี ผู้ถือไม้สามารถไปเรียกเอาโค กระบือจากพวกพ้องของเงินทองดีในสถานที่ต่าง ๆ พวก

¹⁰⁴ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การอ้ายสอน) 18 เมษายน
ร.ศ.110.

¹⁰⁵ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 23 พฤษภาคม ร.ศ.110.

¹⁰⁶ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำกล่าวโทษและขัดอ้ายเงินทอง
ดีหัวหน้าผู้ร้าย) 21 เมษายน ร.ศ.110.

เพื่อนพ้องของเงินทองดีหรือผู้ขายโค กระบือ เมื่อเห็นไม่สำคัญก็ให้ราคาซื้อขายไถ่ถอนตามที่เงินทองดีต่อราคาไว้ให้กับผู้ซื้อตั้งแต่แรก สาเหตุเพราะคนทั้งหลายเชื่อว่าเงินทองดีเป็นบุคคลที่กว้างขวางมีอำนาจในแวดวงนักเลงควาย¹⁰⁷ ตัวอย่างที่สะท้อนถึงความเป็นผู้กว้างขวางของเงินทองดีเห็นได้จาก เมื่อเงินสมซื้อกระบือจากเงินทองดีจำนวน 2 ตัว เป็นเงิน 36 บาท เงินสมต้องการให้เงินทองดีทำรูปพรรณ แต่เงินทองดีกล่าวว่า ถ้าผู้ใดมาซื้อกระบือจากเงินสมและว่ากล่าวจะเอารูปพรรณ ให้บอกว่าเป็นกระบือของเงินทองดี เงินสมทำตามที่เงินทองดีบอก โดยเชื่อถือในความกว้างขวางของเงินทองดี¹⁰⁸

การแสวงหาผลประโยชน์จากการเป็นนักเลงควายของเงินทองดีที่มีอิทธิพลกว้างขวางนำมาสู่ผลกำไรที่งดงาม กล่าวคือ ผู้ร้ายและบ่าวทาสของเงินทองดีที่ลักโค กระบือ ได้ส่งมาขายแก่เงินทองดีในราคาถูก เงินทองดีก็ส่งโค กระบือที่แลกซื้อไว้ส่งไปขายต่อยังเพื่อนพ้องที่อยู่ห่างไกลจากที่เจ้าของโค กระบืออยู่อาศัยในราคาแพง ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนที่เรียกว่า "ซื้อถูกขายแพง" ทำให้ราษฎรเจ้าของโค กระบือที่ถูกขโมยไม่สามารถติดตามหาโค กระบือของตนได้ นอกจากต้องมาพึ่งพาอาศัยเงินทองดี ซึ่งเรียกว่า "จ้างตามและไถ่ถอน" ในลักษณะที่ว่าชาวบ้านมาจ้างเงินทองดีให้ตามหาโค กระบือ ของตนที่หายไป หรือเมื่อชาวบ้านรู้ว่า โค กระบือของตนที่หายไปอยู่กับเงินทองดีก็มาไถ่ถอน โดยที่เงินทองดีเรียกค่าไถ่ถอนโค กระบือจากชาวบ้านที่เป็นเจ้าของในราคาแพง ๆ ในกรณีที่เจ้าของโค กระบือไม่มีเงินหรือมีจำนวนเงินไม่เพียงพอในการไถ่ถอนก็ต้องลักขโมยของผู้อื่นมาพร้อมกับเติมเงินบางส่วนเพื่อให้เพียงพอกับราคา ค่าไถ่ถอนที่ถูกเรียกจากเงินทองดีและพรรคพวก¹⁰⁹เงินทองดีจึงกลายเป็นคนกลางที่สำคัญในการค้ากำไรจากการรับซื้อขายไถ่ถอนโค กระบือ

ผลจากการแสวงหากำไรในการรับซื้อขายไถ่ถอนม้า โค กระบือของเงินทองดีเป็นส่วนหนึ่ง ที่นำมาสู่วงจรอุบาทว์ คือ พวกเพื่อนพ้องและเงินทองดีรับซื้อขายไถ่ถอนม้า โค กระบือเป็นช่วงต่อกันอย่างเป็นขบวนการ ผู้มีทรัพย์และกำลังอำนาจอาศัยกิจกรรมเหล่านี้ในการแสวงหาผลประโยชน์ ทำให้การลักลอบซื้อขายไถ่ถอนม้า โค กระบือแพร่หลายภายในและนอกท้องถิ่น นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีผู้ลักขโมยโค กระบือเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เพราะถ้าเจ้าของม้า โค กระบือผู้เสียหายไม่มีเงินไถ่ถอนก็ต้องลักขโมยของผู้อื่นมาให้แก่เงินทองดีและสมัครพรรคพวกซึ่ง

¹⁰⁷ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 23 พฤษภาคม ร.ศ.110.

¹⁰⁸ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย. (คำกล่าวโทษและขัดอายเงินทองดีหัวหน้าผู้ร้าย) 21 เมษายน ร.ศ.110.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน.

ทำกันเป็นวงจร ส่งผลให้ราษฎรที่เป็นคนดีต้องประพฤติเป็นคนร้าย¹¹⁰จำนวนผู้ร้ายที่เพิ่มมากขึ้นนี้ ทำให้ปรากฏการณ์การลักขโมยม้า โค กระบือ เกจขึ้นไม่มีที่สิ้นสุด

การขยายเครือข่ายและการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

จินทองดีนับว่าเป็นนักเลงควายที่ได้รับการนับถือคนหนึ่ง ซึ่งเป็นเจ้าสำนักผู้ร้ายมีลูกศิษย์มากมาย โดยเป็นหัวหน้านักเลงควายที่มีวิชาคาถาอาคมและมีความรู้ทางไสยศาสตร์ จากประวัติของจินทองดีในคำให้การทำให้ทราบว่า ก่อนการเติบโตเป็นหัวหน้านักเลงควาย จินทองดีเป็นพ่อค้าช่างทำทองและเป็นข้าสังกัดในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุพันธุ์วงษ์วรเดช¹¹¹ความสัมพันธ์ระหว่างจินทองดีกับเจ้านายพระองค์นี้เริ่มต้นด้วยการฝากตัวเป็นข้าในสังกัด ในลักษณะผู้น้อยเข้าหาผู้ใหญ่ โดยส่งของกำนัลเพื่อขอความอนุเคราะห์หรือความคุ้มครอง ตัวอย่างเช่น เมื่อจินทองดีเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ เนื่องจากรู้จักชอบพอกับนายบุญซึ่งมียศเป็นหมื่นเข้ารับใช้ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุพันธุ์วงษ์วรเดช จินทองดีจึงเข้ามาพักอาศัยอยู่ด้วยเสมอ จินทองดีนำหวายที่นายบุญต้องการมาให้เป็นของกำนัล และนายบุญก็นำหวายนี้ไปถวายแด่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุพันธุ์วงษ์วรเดช อีกที่หนึ่ง ในขณะที่เดียวกันเมื่อนายบุญมีราชการทางเมืองชลบุรีก็มาพักอาศัยอยู่กับจินทองดี¹¹²

นอกจากนี้จินทองดียังสร้างความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ โดยอาศัยความเป็นนักเลงไก่อนักเลงปลาทำความรู้จักสร้างความคุ้นเคยกับเจ้านาย ขุนนางในท้องถิ่นและส่วนกลาง ด้วยการฝากตัวเป็นข้ารับใช้ ดังคำให้การของจินทองดีที่ว่า

“...ข้าพเจ้าได้เป็นคนกว้างขวางรู้จักคุ้นเคยแก่ผู้มีบันดาศักดิ์มีชื่อทั้งในกรุงและหัวเมืองนั้น เพราะข้าพเจ้าเป็นนักเลงเล่นไก่อเล่นปลา และเป็นผู้ต้อนรับผู้ที่มีบันดาศักดิ์มีชื่อซึ่งมีแต่ในกรุง

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹¹¹ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การย้ายจินทองดี) 9 เมษายน ร.ศ. 110.

¹¹² หจข. ร.5 น.36/22 เรื่องจินทองดีให้การว่าหวายชะวังซึ่งเป็นอาณานิธิ์ได้ให้นายบุญ นายบุญได้เอาไปให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุพันธุ์วงษ์วรเดช ฯลฯ 14 พฤษภาคม ร.ศ. 110.

และหัวเมือง รั้งให้พักอาศัยเลี้ยงดูสงเคราะห์ของเสปียงอาหาร
อยู่เสมอ...”¹¹³

สอดคล้องกับคำกราบบังคมทูลของพระยาสุรศักดิ์มนตรี ผู้บัญชาการทหารบก ที่กราบทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

“...ข้าয়เงินทองดีเป็นหัวหน้าผู้ร้ายมีอำนาจแลชื่อเสียงปรากฏอยู่
ในเมืองชลบุรี แลเป็นคนเที่ยวฝากตัวคุ้นเคยอยู่กับเจ้านาย
ขุนนางที่มีบุญ แลรู้จักชอบพอกับลูกขุนตระลาการในกรุงเทพฯ
ทั้งผู้รักษาเมือง กรมการเมืองชลบุรีแลเมืองอื่นๆ แม้ว่ามี
ข้าหลวงฤาเจ้านายขุนนางออกไป ข้าয়เงินทองดีก็ฝากตัวให้ใช้
สอย จะต้องประสงค์สิ่งใดก็หาให้ได้ตามประสงค์ แลรับเลี้ยงดู
สงเคราะห์จนเป็นที่สนิทสนม...”¹¹⁴

และตรงกับที่กรมหลวงพิชิตปรีชากร ผู้พิพากษาระลาการ กราบบังคมทูลถึงพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

“...ข้าয়เงินทองดีเป็นคนฉลาด รู้กระทำอำนาจให้ราษฎรแลข้าয়
ผู้ร้าย เป็นที่เกรงขามคร้ามกลัว ด้วยเข้าประจบฝากตัวแก่ผู้มียศ
และมีอำนาจชื่อเสียงในกรุงเทพฯเป็นอันมาก แม้มีท่านผู้ใดไป
มาถึงเมืองชลบุรี ข้าয়เงินทองดีก็รับเชื้อเชิญไปเลี้ยงดูยัง
บ้านเรือนที่ทำไว้โดยหมดจด ให้คนทั้งหลายเห็นว่าตัวเป็น
บ่าวข้าสมัครมาอาศัยรอยญาติมิตรกับผู้มีบันดาศักดิ์แลผู้มี
อำนาจ เจือจานให้ปันเกวียน ม้า พาหนะ เสปียงอาหารแลของ
อันพึงใจตลอดไป จนผู้รักษาเมือง กรมการเมือง อำเภอกำนันพัน
นายบ้านแลผู้มีทรัพย์มีกำลังทั้งหลายในเมืองชลบุรี ย่อมต้อง

¹¹³ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การข้าয়เงินทองดี)
9 เมษายน ร.ศ. 110.

¹¹⁴ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 23 เมษายน ร.ศ. 110.

เป็นที่ชอบพอดแลเกรงใจย้ายเงินทองดีแทบทั้งสิ้นทุกคนด้วยกัน เพราะฉนี้ย้ายเงินทองดีจึงมีอำนาจจะคุ้มครองป้องกันพวกเพื่อนแลย้ายผู้ร้ายให้พ้นจากถ้อยความในโรงศาลแลอำนาจพระราชอาญาได้ตลอด ปรากฏแก่คนทั้งหลายในแขวงเมืองชลบุรี คนทั้งหลายยอมต้องเกรงกลัวและเชื่อฟังอยู่ในอำนาจย้ายเงินทองดีทั้งทางตรงแลการลับ ไม่มีผู้อื่นจะกระทำอย่างย้ายเงินทองดีได้...”¹¹⁵

เงินทองดีเป็นนักเลงคนหนึ่ง que เริ่มมีความสัมพันธ์กับเจ้านายจากส่วนกลางและขุนนางในท้องถิ่น แต่รูปแบบของความสัมพันธ์เป็นไปในระดับบุคคลยังไม่มีเครือข่ายกว้างขวางที่เอื้อประโยชน์ต่อกันในทางเศรษฐกิจและทางการเมืองอย่างเป็นระบบ เป็นแต่เพียงการแสวงหาความสัมพันธ์ด้วยการเข้าหาฝากตัวเป็นข้ารับใช้ของเจ้านายและขุนนาง ในอีกแง่หนึ่งสะท้อนให้เห็นว่าทองดีเป็นตัวอย่างของชาวจีนอพยพที่ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจมากกว่าไพร่สยามทั่วไป และพยายามแทรกซึมเข้าไปในระบบศักดินา โดยอาศัยความมั่งมีจากเงินตราซึ่งเป็นทุนสะสมเมื่อครั้งเป็นพ่อค้า ช่างทำทอง เข้าไปผูกสัมพันธ์กับผู้มีชื่อเสียงเกียรติยศ เช่น ขุนนาง โดยฝากตัวเป็นข้ารับใช้ ให้ที่พักพิง เจือจานทรัพย์สินและคอยรับรองขุนนางที่ออกว่าราชการตามหัวเมือง การพยายามยกระดับทางชนชั้นของเงินทองดีให้แตกต่างและเหนือกว่าชาวบ้าน โดยอาศัยบารมีของขุนนางมาคุ้มครองและเสริมสร้างอิทธิพลของตนเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการทำมาหากิน และในทางอ้อมเป็นการสนับสนุนฐานะของการเป็นผู้นำหมู่บ้านอย่างไม่เป็นทางการ อันส่งผลให้ภาพลักษณ์ของตนในหมู่บ้านเป็นที่น่าเกรงขามมากยิ่งขึ้น

ในอีกด้านหนึ่งพวกขุนนางและเจ้านายยอมรับทองดีชาวจีนอพยพเป็นข้ารับใช้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ เพราะชาวจีนเป็นพ่อค้าที่ร่ำรวยสามารถหาเงินทองได้มากกว่าพวกไพร่ซึ่งมีข้อผูกมัดในเรื่องการโยกย้ายและต้องถูกเกณฑ์แรงงานจากหลวงและมูลนาย อีกทั้งการมีผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์คือ ความร่ำรวยที่ได้มาในรูปของกำนัน¹¹⁶ ดังเช่นที่นายบุญ ข้ารับใช้สังกัดในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุพันธุวงศ์วรเดชขมาหาโภชาธิบดี บอกแก่เงินทองดีว่า ต้องการหว่านชะงัดเลี่ยมด้วยเงิน นาก ทองคำ ซึ่งเป็นสิ่งติดตัวของเงินทองดี ที่เชื่อว่าเป็นหว่านอาญาสิทธิ์แสดงถึงความ

¹¹⁵ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 23 พฤษภาคม ร.ศ.110.

¹¹⁶ อคิน รัตตน์, สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 – 2416 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 191.

ศักดิ์สิทธิ์ โดยเมื่อนำติดตัวไปทำให้มีผู้รู้จักมากและสามารถสั่งการในสิ่งต่าง ๆ จีนทองดีนำถวายที่ นายบุญต้องการมาตอบสนองให้เป็นของกำนัลเพื่อนำไปถวายแด่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุพันธุ์วงษ์วรเดชฯ¹¹⁷ นอกจากนี้การที่ขุนนางในกรุงและหัวเมืองต้องพึ่งพาเงินทองดีเมื่อ ออกจากราชการ สืบเนื่องมาจากรายได้ที่ได้รับจากส่วนกลางไม่เพียงพอแก่บรรดาขุนนางเหล่านี้ที่มี เรื่องต้องใช้จ่ายเงินมาก จึงต้องพึ่งพาพ่อค้าที่ร่ำรวยในท้องถิ่นทั้งเรื่องส่วนตัวและงานราชการ¹¹⁸ ช่องว่างทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เฉพาะชาวจีนที่มีความร่ำรวยสามารถสัมผัสกับชนชั้นสูงได้มากกว่าไพร่สามัญชนธรรมดา อันสอดคล้องกับช่องว่างในระบบการบริหารของส่วนกลางในปัญหาเรื่องการจ่ายเบี้ยหวัดของทางการ ปัจจุบันเหล่านี้จึงเอื้ออำนวยให้จีนทองดีสามารถแสวงหาแนวทางในการประสานสายสัมพันธ์กับอำนาจระดับสูงภายในและนอกท้องถิ่น

อีกวิธีหนึ่งในการขยายเครือข่ายและสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจจนส่งผลให้จีนทองดี เติบโตกลายเป็นนักเลงผู้กว้างขวางในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกคือ จีนทองดีอาศัยการเป็นนักเลงควายสร้างความสัมพันธ์ออกไปภายนอกเมืองชลบุรี โดยมีความ สนิทสนมกับนักเลงประจำหมู่บ้านต่างๆในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเล ตะวันออก ตั้งแต่เมืองแกลง เมืองระยอง เมืองบางละมุง เมืองพนสนิมคม และเมืองฉะเชิงเทรา¹¹⁹ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ในลักษณะเพื่อนพ้องอย่างเป็นทางการระหว่างจีนทองดีกับบรรดาหัวหน้า นักเลงควายในบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก เช่น อ้ายอินขุนด่าน อ้ายบัวขุนด่าน อ้ายจินดอกไม้ขุนขจร กลุ่มนักเลงควายเมืองระยอง ซึ่งมีนักเลงควายกลุ่มย่อยเมืองบางละมุงและ ระยอง ได้แก่ อ้ายลือ อ้ายเฟื่อง คอยทำหน้าที่เป็นตัวกลางประสานความสัมพันธ์ เพื่อร่วมมือกัน อย่างเป็นทางการในกิจกรรมลักลอบซื้อขายใต้ออนม้า โค กระบือ¹²⁰ นอกจากนี้จีนทองดียังสร้าง ความสัมพันธ์กับนักเลงควายในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง ได้แก่ กลุ่มนักเลงควายผู้กว้างขวาง

¹¹⁷ หจข. ร.5 น.36/22 เรื่องจีนทองดีให้การว่าถวายพระวังซึ่งเป็นอาญาสิทธิ์ได้ให้นายบุญ นายบุญได้เอา ไปให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุพันธุ์วงษ์วรเดชฯ ลข 14 พฤษภาคม ร.ศ. 110.

¹¹⁸ เวียงรัฐ เนติโพธิ์, "จากนักเลงท้องถิ่นสู่เจ้าพ่อ," วารสารธรรมศาสตร์ 22(พฤษภาคม – สิงหาคม 2539): 23.

¹¹⁹ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 23 เมษายน ร.ศ.110.

¹²⁰ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 10 พฤษภาคม ร.ศ.110.

แห่งเมืองพนัสนิคม¹²¹ อ้ายหวังแขก นักเลงควายเมืองสมุทรปราการและฉะเชิงเทรา ด้วยการให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันในกิจการการค้าลอบซื้อขายไถ่ถอนม้า โค กระบือ¹²²

เครือข่ายความสัมพันธ์เหล่านี้ถูกนำไปเป็นเครื่องคุ้มครองผลประโยชน์และเกราะกำบังให้แก่เงินทองดีและพวกพ้อง เพื่อสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้สะดวก โดยเป็นช่องทางให้หลุดพ้นจากข้อกล่าวหาในคดีความต่าง ๆ ดังที่ พระยาชลบูรณารักษ์ ผู้ว่าราชการชลบุรี รายงานมาถึงพระยาสุรศักดิ์มนตรี ผู้บัญชาการทหารบก ว่า

“... ครั้งหนึ่งนายเกิดทำฎีกากล่าวโทษอ้ายเงินทองดีเป็นผู้ร้ายรับซื้อขายรับไถ่ม้า โค กระบือ ที่โจรผู้ร้ายลักกระบือราษฎรเป็นอันมาก แล้วมีท้องตราโปรดออกมาให้ข้าพเจ้าส่งตัวอ้ายเงินทองดีเข้าไป ณ กรุงเทพฯ อยู่ได้ประมาณปีเศษ อ้ายเงินทองดีกลับมาเมืองชล มีใจกำเริบประพฤติก้าวต่าง ๆ พวกจีนพ้องเลี้ยงเรื่องราวกล่าวโทษพวกอ้ายเงินทองดีที่เป็นผู้ร้ายรับซื้อขายรับไถ่ม้า โค กระบือ ที่โจรผู้ร้ายลักราษฎรหลายราย ข้าพเจ้าได้เอาความส่งเข้าไป ณ กรุงเทพฯ อ้ายเงินทองดีก็ให้พวกอ้ายเงินทองดีร้องอุทธรระลาการ ความก็ค้างอยู่ ณ กรุงเทพฯ พวกอ้ายเงินทองดีก็กลับออกมารับซื้อขาย รับไถ่ม้า โค กระบือของโจรผู้ร้ายเนือง ๆ มา ราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดจึงหาอาจมาฟ้องว่ากล่าวอ้ายเงินทองดีแลพรรคพวกอ้ายเงินทองดีไม่ ครั้งข้าพเจ้ากรมการจะว่ากล่าวโทษก็เกรงว่า ความจะไม่ตลอดไปได้...”¹²³

นอกจากนี้การขยายเครือข่ายและการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากการเป็นนักเลงควายของเงินทองดียังนำไปสู่การเลื่อนฐานะขึ้นเป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ในเมืองชลบุรี คุมนักเลงและผู้ร้ายในหมู่บ้านให้อยู่ในเครือข่ายของตน เช่น การที่มีไพร่เข้ามาฝากตัว รวมทั้งเลี้ยงดูผู้ร้าย

¹²¹ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การอ้ายเงินทองดี) 9 เมษายน ร.ศ.110.

¹²² หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การอ้ายสอน) 18 เมษายน ร.ศ.110.

¹²³ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 23 เมษายน ร.ศ.110.

และคูนักเลงไว้เพื่อลักขโมย ม้า โค กระบือของชาวบ้าน โดยมีนักเลงที่มีชื่อเสียงของหมู่บ้านอยู่ในการควบคุม ได้แก่ อ้ายเงินหล้า อ้ายเงินเปรม อ้ายสอน อ้ายเชียว อ้ายสุก อ้ายตั้ง อ้ายชวง อ้ายบ้าน และคูนักเลงอีกประมาณ 30 คน ซึ่งอยู่ในขบวนการรับซื้อขายไถ่ถอนม้า โค กระบือ ที่กระทำกันเป็นช่วงต่อหลายชั้น¹²⁴การเป็นนักเลงควายในบทบาทของคนกลางรับซื้อขายไถ่ถอนม้า โค กระบือภายในและนอกหมู่บ้านสามารถเชยิบฐานะขึ้นเป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ เนื่องจากกิจกรรมดังกล่าวเป็นขบวนการที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันเป็นวงจรระหว่างผู้ร้ายและนักเลงภายในและนอกหมู่บ้านในลักษณะของการเป็นหูเป็นตาในการสืบหาข่าวและสืบสวน เพราะฉะนั้นจึงทำให้รู้จักผู้คนกว้างขวางทั้งในแวดวงนักเลงและผู้ร้าย ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหาเรื่องม้า โค กระบือ ชาวบ้านผู้ร้ายและนักเลงในเมืองชลบุรีจึงต่างยอมรับและไว้ใจเข้ามาพึ่งพาอาศัยเงินทองดีซึ่งเป็นผู้กว้างขวาง โดยเป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยปัญหาต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ด้วยศักยภาพของเงินทองดีในบทบาทของนักเลงควายเช่นนี้ จึงสามารถขึ้นเป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ในเมืองชลบุรีได้ไม่ยากนัก

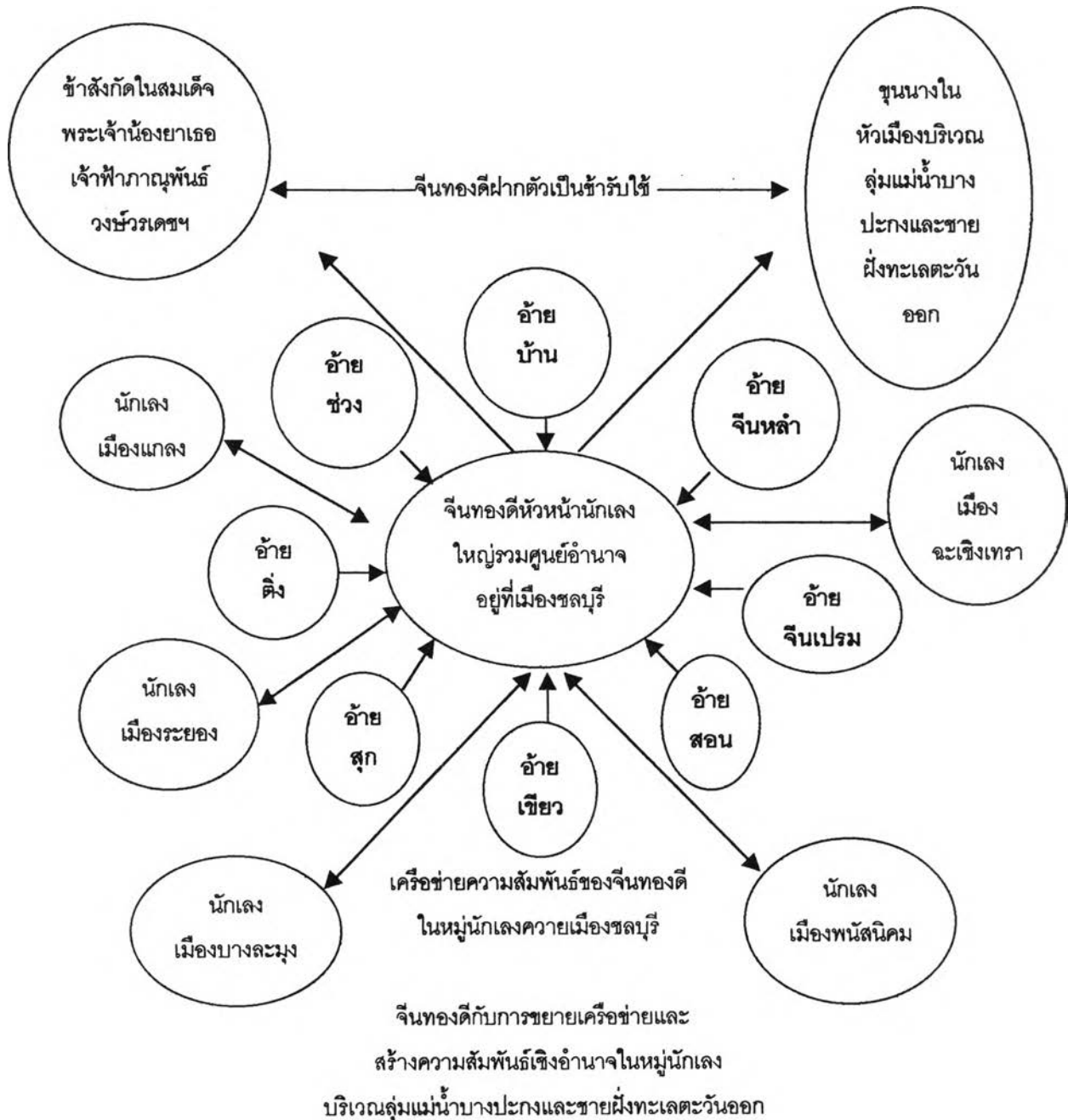
การเข้าสู่แวดวงนักเลงควายของเงินทองดีเพื่อเชยิบฐานะขึ้นเป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ของหมู่บ้าน ในอีกแง่หนึ่งสะท้อนให้เห็นว่า บทพิสูจน์ความสามารถและความแข็งแกร่งของนักเลงในอดีตอยู่ที่การขโมยควาย เพราะควายถือเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตมีความจำเป็นในการดำรงชีพ การขโมยควายจึงเปรียบเสมือนการแสดงพลังเหนือชีวิตและทรัพย์สินของคนไทยสมัยนั้น นับเป็นวีรกรรมอย่างหนึ่งของนักเลง ควายของใครหาย อยู่ที่ใคร เป็นที่รับรู้กันในหมู่นักเลง ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องพึ่งพิงนักเลงทั้งในส่วนที่เป็นผู้พิทักษ์และช่วยแก้ปัญหาในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตและทรัพย์สินของชุมชน ตลอดจนถึงการปกป้องคุ้มภัยจากการรุกรานของนักเลงต่างถิ่น¹²⁵

จากบทบาทการเป็นนักเลงควายของเงินทองดี ทำให้ภาพลักษณ์ของการเป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น จนไม่มีนักเลงกลุ่มใดในเมืองชลบุรีมีอิทธิพลเทียบเท่า ส่งผลให้เงินทองดีกลายเป็นกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่มีอิทธิพลมากที่สุดของเมืองชลบุรีในขณะนั้น โดยมีลักษณะของการรวมศูนย์อำนาจที่นักเลงและผู้ร้ายต่าง ๆ ในหมู่บ้านเมืองชลบุรีต้องเข้าหา ดังจะเห็นได้จากแผนภูมิที่ 2.1

¹²⁴ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 23 พฤษภาคม ร.ศ.110.

¹²⁵ อัจฉราพร กมฺพทิสสมัย, "นักเลงในสังคมไทย : กรณีศึกษา "นักเลงเมืองชลบุรี", ใน คนธรรมดา (รวมบทความและข้อเขียนในวาระครบรอบอายุ 60 ปี ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536).

แผนภูมิที่ 2.1 จันทองดีกับการขยายเครือข่ายและสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง และชายฝั่งทะเลตะวันออกก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435

→ แทน ปฏิสัมพันธ์ที่คู่สัมพันธ์เข้าหาเพียงฝ่ายเดียว

↔ แทน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันทั้งสองฝ่าย

หมายเหตุ: วิเคราะห์จากเอกสาร หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย

9, 23 เมษายน ร.ศ.110 และ 23 พฤษภาคม ร.ศ.110.

บทบาทของการเป็นผู้มีอิทธิพลทำให้เงินทองดีแสดงบุคลิกสองแบบ กล่าวคือ การใช้อำนาจเชิงบังคับข่มขู่ และการใช้อำนาจในเชิง “นักเลง” ปกป้องคุ้มครองและช่วยเหลือหมู่บ้าน

การใช้อำนาจเชิงบังคับข่มขู่ต่อขุนนางท้องถิ่นและชาวบ้านแสดงให้เห็นว่าเป็นความต้องการของเงินทองดีที่จะประกาศอิทธิพลให้ปรากฏขึ้นภายในท้องถิ่น ด้วยการสร้างภาพพจน์ให้เป็นที่เกรงขามเพื่อเอื้ออำนวยต่อการแสวงหาผลประโยชน์ต่าง ๆ พฤติกรรมในทางพาลของเงินทองดีนั้นเริ่มต้นด้วยการทำร้ายร่างกายและสร้างความเสียหายต่อทรัพย์สินของชาวบ้านที่ไม่ยอมเข้ามาเป็นสมัครพรรคพวกของตน ดังคำฟ้องร้องของนายถึกที่ระบุไว้ในคำกล่าวโทษและชัดโทษผู้ร้าย ว่า

“...เงินทองดีพูดเกลี้ยกล่อมจะให้เข้าเป็นสมัครพรรคพวกด้วย นายถึกเห็นว่าเงินทองดีเป็นคนพาล...จึงไม่ยอมเข้าพวกด้วย ครั้นอยู่มาได้เดือนเศษเงินทองดีใช้ให้อ้ายสอน อ้ายแหม พรรคพวกของเงินทองดีมาแย่งชิงเอาโคกระบือไป 1 กระบือ อีกครั้งหนึ่งอ้ายแหม อ้ายสอน อ้ายเงินแจ่ม พรรคพวกของเงินทองดี มาลักกระบือไป 1 กระบือ แล้วนายถึกไปบอกกับเงินทองดี ๆ จึงดำด้วยคำหยาบแล้ว ลูกขึ้นทำอำนาจเตะต๋อยนายถึก...ครั้นอยู่มาได้ประมาณ 15 วัน เงินทองดีใช้ให้อ้ายกึ่ง อ้ายแพ ไล่พันน้อง นายถึกถูกแซนเกือบขาด...แล้วอ้ายกึ่ง อ้ายแพ ก็ยกปืนหนักขึ้นจะยิงน้องนายถึก ผู้มีชื่อก็ห้ามปรามเสียหาได้ยังไม่ อ้ายกึ่ง อ้ายแพออกจากราว่า เงินทองดีใช้ให้เอาให้ตาย...”¹²⁶

นอกจากนี้เงินทองดียังทำร้ายร่างกายชาวบ้านที่เข้าไปขัดขวางการแสวงหาผลประโยชน์ของพรรคพวกตน ดังที่ พระยาชลบูรณารักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองชลบุรี รายงานกราบเรียนมายังพระยาสุรศักดิ์มนตรี ว่า

“...แม้ว่าอ้ายผู้ร้ายคนใดที่เป็นพรรคพวกของอ้ายเงินทองดีไปลักม้า โค กระบือของราษฎร เจ้าของม้า โค กระบือจะร้องฟ้องว่า

¹²⁶ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำกล่าวโทษและชัดอ้ายเงินทองดีหัวหน้าผู้ร้าย) 21 เมษายน ร.ศ.110.

กล่าวยังโรงศาล อ้ายจิ้นทองดีก็เที่ยวชู้คาราม ด้วยอ้ายจิ้นทองดี
ให้พวกฟ้องเพื่อนฝูงลอบตีฟันแทงฝ่ายผู้ที่จะกล่าวหา..”¹²⁷

สอดคล้องกับคำฟ้องร้องของราษฎรรายหนึ่ง บันทึกไว้ในคำชดทอของผู้ร้าย ว่า

“...จิ้นรอดหาว่าอ้ายแจ่ม ทาสจิ้นทองดีลักกระบือของจิ้นรอดไป
1 กระบือ จิ้นรอดตามทันที่บ้านจิ้นทองดี จิ้นรอดขอล่าย
จิ้นทองดีก็หาให้ล่ายไม่ กลับพูดทำทายเป็นให้ไปฟ้องเอาฎก็ไม
กลัว แล้วจิ้นทองดีกับอ้ายแจ่มทาสก็พาลจะทุบตีจิ้นรอดกับ
บิดา ๆ ก็หนีออกจากบ้านจิ้นทองดีไป...”¹²⁸

ในขณะที่เดียวกันจิ้นทองดีใช้อำนาจบังคับข่มขู่จนเป็นที่เกรงกลัวของขุนนางท้องถิ่น
สะท้อนให้เห็นได้จาก รายงานของพระยาชลบูรณนุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองชลบุรี มีมาถึงพระยา
สุรศักดิ์มนตรี ว่า

“...การที่อ้ายจิ้นทองดีมีอำนาจเป็นที่เกรงขามแก่กรมการ
พิจารณา...ถ้าแลเรื่องใดมีใจมาฟ้องร้องยังโรงศาล กรมการได้
ตัวพวกจิ้นทองดีมาพิจารณา อ้ายจิ้นทองดีก็ติดตามมาชดขวาง
และทำอำนาจกล่าวถ้อยคำหยาบต่าง ๆ ต่อเจ้าเมืองกรมการ
เพื่อจะหาเหตุให้เป็นอุธร...ซึ่งอ้ายจิ้นทองดีต้องโทษในครั้งนี้ ถ้า
อ้ายจิ้นทองดีกลับหลุดถอนออกมาได้ ข้าพเจ้าและกรมการจะ
อยู่ในเมืองชลบุรีต่อไปหาได้ไม่ ด้วยอ้ายจิ้นทองดีมีพรรคพวก
มาก อ้ายจิ้นทองดีก็จะให้พวกมาลอบทำร้ายต่าง ๆ ให้เป็น
อันตรายแก่ชีวิตข้าพเจ้าและกรมการ...”¹²⁹

¹²⁷ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 23 เมษายน ร.ศ.110.

¹²⁸ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำกล่าวโทษและชดอ้ายจิ้นทอง
ดีหัวหน้าผู้ร้าย) 21 เมษายน ร.ศ.110.

¹²⁹ หจข. ร.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 23 เมษายน ร.ศ.110.

พฤติกรรมดังกล่าวสอดคล้องกับที่ผู้ปกครองท้องถิ่นผู้หนึ่งซึ่งไม่มีอำนาจทำตามพระราชกำหนดกฎหมาย โดยได้รับการคุกคามจากจีนทองดีในระหว่างปฏิบัติหน้าที่ ดังกรณีของหมื่นรองเจ้าเมืองตระลาการซึ่งเป็นเพื่อนกับจีนทองดี ได้จับตัวย้ายสอนผู้ร้ายฆ่าคนตายมาจำตรวน แต่จีนทองดีมาว่ากล่าวหมื่นรองเจ้าเมืองด้วยถ้อยคำรุนแรง พร้อมทั้งแย่งชิงผู้ร้ายไปเลี้ยงเป็นทาสใช้งานที่บ้านของตน¹³⁰

นอกจากที่ผู้ปกครองท้องถิ่นไม่มีอำนาจบังคับคดีความของราษฎรอันเกี่ยวข้องกับพวกจีนทองดีให้เป็นไปตามพระราชกำหนดกฎหมายแล้ว ยังเป็นเหตุให้ผู้ปกครองท้องถิ่นส่วนหนึ่งซึ่งมิได้เป็นตัวแทนของอำนาจทางการอย่างแท้จริงพลอยแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้ร้าย โดยอาศัยช่องว่างของอำนาจรัฐที่ระบบการควบคุมจากส่วนกลางไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอในการควบคุมผู้ปกครองท้องถิ่นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น กรณีของหลวงวิเศษสาคร จำฤทธิไชย กำนันซัง เข้าไปร่วมในขบวนการรับซื้อขายไถ่ถอนม้า โค กระบือ โดยรู้เห็นเป็นใจให้กำลังแก่ผู้ร้ายและพรรคพวกจีนทองดี¹³¹ เพราะฉะนั้นพิจารณาได้อีกแง่หนึ่งว่า ช่องว่างของอำนาจทางการพร้อมที่จะเปิดโอกาสให้เกิดการประสานผลประโยชน์ในทางมิชอบระหว่างผู้ปกครองท้องถิ่นและกลุ่มอำนาจท้องถิ่นได้เสมอ

จีนทองดีได้ปรับเปลี่ยนบทบาทพฤติกรรมอีกด้านหนึ่งเพื่อประดับประดาฐานะการเป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ของหมู่บ้านให้ดำรงอยู่ต่อไปด้วยความชอบธรรม โดยใช้อำนาจในเชิง "นักเลง" ปกป้องคุ้มครองช่วยเหลือนักเลงควาย ลูกน้องหรือบริวาร และชาวบ้าน เช่น จีนทองดีให้ความช่วยเหลือนักเลงควาย ดังกรณีของจีนหล้า นักเลงควาย ผู้รับไถ่ถอนโค กระบือ ได้เกิดคดีความกับชาวบ้านเจ้าของกระบือซึ่งฟ้องเอาเงินค่าไถ่ถอนคืนจากจีนหล้า แต่ปรากฏว่าจีนหล้าไม่สามารถคืนเงินให้แก่ชาวบ้าน จีนทองดีซึ่งมีฐานะทางการเงินได้ให้ความช่วยเหลือ โดยให้ยืมเงินแก่จีนหล้าเพื่อมิให้เจ้าของกระบือฟ้องร้อง¹³² หรือการให้ความช่วยเหลือลูกน้องและบริวารในการสืบข่าวและสืบสวนเมื่อโค กระบือถูกลักขโมยไป โดยเป็นคนกลางในการเจรจาไถ่ถอนโค กระบือ ดังเช่น

¹³⁰ หจข. 5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การย้ายสอน)

18 เมษายน ร.ศ.110.

¹³¹ หจข. 5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 23 พฤษภาคม ร.ศ.110.

¹³² หจข. 5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย (คำให้การย้ายจีนทองดี)

9 เมษายน ร.ศ.110.

จินทองดีติดตามไถ่กระป๋องให้แก่นายสนและนายแดงคงซึ่งเป็นลูกศิษย์ในสำนักผู้ร้ายที่มีวิชาอาคมเก่งกล้าของจินทองดี จากแขกที่บ้านหนองตำลึง เมืองชลบุรี¹³³

จินทองดีได้แสดงบทบาทนักเลงควายในการช่วยเหลือชาวบ้านด้วยการสืบสวนติดตามไถ่ถอน ม้า โค กระบือภายในและนอกหมู่บ้าน เนื่องจากชาวบ้านเจ้าของโค กระบือ ไม่รู้จักนักเลงควาย ที่ลักขโมยโค กระบือของตน ชาวบ้านเห็นว่า จินทองดีเป็นผู้กว้างขวางสามารถเจรจาต่อรองให้ลดหย่อนเงินค่าไถ่ได้พอสมควรจึงมาพึ่งพาอาศัย ดังที่ จินทองดีกล่าวถึงเบื้องหลังที่มาในความกว้างขวางของตนเอง เมื่อเข้าสู่ขบวนการรับซื้อชายไถ่ถอนม้า โค กระบือ ว่า

“...ชายหญิงซึ่งเป็นเจ้าของม้า กระบือ ๆ หายไป ข้างข้าพเจ้าเที่ยวสืบสวนติดตามถ่ายให้ แลซึ่งข้าพเจ้าได้ทราบ ว่า ม้า กระบือผู้นั้นไปอยู่ที่คนมีชื่อนั้น เพราะเจ้าของมาบอกว่าม้า กระบือของตนที่หายไปอยู่ที่ผู้นั้นบ้างที่เจ้าของไม่รู้จัก ข้าพเจ้าก็เที่ยวสืบสวนถ่ายถอนให้ ซึ่งข้าพเจ้าเป็นคนสืบสวนถ่ายถอนได้ดังนี้ เพราะข้าพเจ้าเป็นช่างทำทองจึงมีคนรู้จักมาก เมื่อเจ้าของไปขอถ่ายผู้รับซื้อไว้จะเอาแพง ข้าพเจ้าไปว่ากล่าวผู้นั้นจึงได้ลดหย่อนให้ตามสมควร...”¹³⁴

การช่วยเหลือชาวบ้านของจินทองดีปรากฏหลายครั้ง เช่น เป็นคนกลางในการเจรจาไถ่ถอนม้า โค กระบือจากนักเลงควายภายในเมืองชลบุรี อาทิ กลุ่มนักเลงควายบ้าน หนองยี่พริ้ว บ้านเสม็ด บ้านบ่อน้ำจืดเป็นต้น และจินทองดีช่วยเหลือจัดการปัญหาดังกล่าวให้แก่ชาวบ้าน โดยการเผชิญหน้ากับนักเลงควายภายนอกหมู่บ้านเพื่อมิให้เป็นอันตรายแก่ชาวบ้าน อาทิ การเผชิญหน้ากับกลุ่มนักเลงควายที่มีอิทธิพลกว้างขวางในเมืองพนัสนิคม เป็นต้น ชาวบ้านตอบแทนจินทองดีด้วยเงินค่าเหนื่อย และเมื่อถึงเทศกาลสารท จินทองดีมักได้รับสิ่งของที่เป็นน้ำใจจากชาวบ้านเสมอ¹³⁵

ความสัมพันธ์ระหว่างจินทองดี นักเลงควาย ลูกน้องหรือบริวาร และชาวบ้าน สะท้อนให้เห็นว่า เป็นความสัมพันธ์ส่วนหนึ่งที่มีขอบเขตอันกว้างขวางมากกว่ารูปแบบการควบคุมที่เป็น

¹³³ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน.

ทางการตามสายการบังคับบัญชา ซึ่งมีเป้าหมายอยู่เพียงการแสวงหาผลประโยชน์จากการเก็บภาษี การเกณฑ์แรงงาน และการสร้างความมั่นคงภายในรัฐส่วนกลาง แท้จริงแล้วการควบคุมดังกล่าวเป็นลักษณะของอำนาจในการปกครองที่มีรูปแบบไม่เป็นทางการ ระบบสายการบังคับบัญชาจากส่วนกลางไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนที่เข้าถึงปัญหาของหมู่บ้านได้อย่างลึกซึ้งในกิจกรรมบางอย่างที่ต้องอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจนอกระบบ เช่น โจร ผู้ร้าย ด้วยเหตุนี้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นอย่างจีนทองดีที่มีความกว้างขวางคุ้นเคยคลุกคลีกับบุคคลและกิจกรรมนอกพระราชกำหนดกฎหมายจึงสามารถเข้าถึงปัญหาของชาวบ้านได้มากกว่า

สรุปได้ว่า จีนทองดีเป็นนักเลงควายที่ดำรงอยู่ในหมู่บ้านอย่างมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับคนในท้องถิ่นในฐานะที่เป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ของหมู่บ้านในเมืองชลบุรี โดยมีบทบาทที่สำคัญในการทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองชาวบ้าน ด้วยการอาศัยสถานะความเป็นนักเลงควายในการเป็นคนกลางไต่ถอน โศ กระจับปี่ให้แก่ชาวบ้าน สร้างความยอมรับให้เกิดขึ้นในท้องถิ่นได้ในระดับหนึ่ง โดยที่จีนทองดีสามารถรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่เมืองชลบุรี ดำรงอยู่ด้วยการมีอาณาบริเวณของอำนาจในเขตพื้นที่หนึ่ง แต่ไม่ได้ขยายอำนาจในเชิงอิทธิพลออกไปเกินเลยกว่าพื้นที่ทาง ภายภาพในท้องถิ่นที่ตนเองปกครองอยู่ แม้ว่าจีนทองดีขยายเครือข่ายและสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจออกไปสู่ภายนอกท้องถิ่นโดยมีความสัมพันธ์กับนักเลงควายต่างถิ่นในลักษณะเพื่อนพ้อง แต่ฐานะของนักเลงควายต่างถิ่นแต่ละคนล้วนแล้วแต่เป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ประจำหมู่บ้านคุมนักเลงและผู้ร้ายภายในหมู่บ้านของตนเอง เพราะฉะนั้นขอบเขตทางอำนาจของจีนทองดีจึงมีอยู่ในหมู่บ้านของตนเองเท่านั้น โดยไม่ได้มีอิทธิพลเหนือชาวบ้าน นักเลงและผู้ร้ายในท้องถิ่นอื่น

นอกจากสถานะความเป็นนักเลงควายของจีนทองดีส่งผลให้จีนทองดีสามารถเลื่อนฐานะขึ้นเป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ของหมู่บ้านแล้ว การเป็นนักเลงควายยังทำให้จีนทองดีสามารถสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ศักยภาพทางเศรษฐกิจของจีนทองดีอยู่ในระดับที่จำกัดไม่สามารถช่วยเหลือหรือให้การอุปถัมภ์ทางการเงินแก่ผู้คนในท้องถิ่น เนื่องจากจีนทองดีไม่ได้มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจในระดับที่มีอำนาจผูกขาดกิจกรรมทางเศรษฐกิจในหมู่บ้านหรือท้องถิ่นแต่เพียงผู้เดียว เพราะการลักลอบซื้อขายไต่ถอนโศ กระจับปี่เป็นกิจกรรมที่กระทำกันเป็นขบวนการ โดยต้องร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกันเป็นวงจรอย่างมีเครือข่ายในระหว่างนักเลง ผู้ร้ายทั้งภายในและนอกท้องถิ่น เพราะฉะนั้นจีนทองดีจึงไม่มีอำนาจผูกขาดการซื้อขายโศ กระจับปี่ ในชลบุรีรวมทั้งบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก

ด้วยสถานะความเป็นนักเลงและพ่อค้าช่างทำทองของเงินทองดีที่เปลี่ยนแปลงมาสู่การเป็นนักเลงควายภายใต้การขยายตัวในการผลิตข้าวบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกง ทำให้ไม่อาจมองข้ามการพยายามแสวงหาและปกป้องผลประโยชน์ของเงินทองดี ซึ่งเข้าร่วมอยู่ในขบวนการลักลอบซื้อขายไม้เถื่อนโค กระบือ โดยที่เงินทองดีพยายามปกป้องผลประโยชน์ของตนเองด้วยการเข้าไปมีความสัมพันธ์กับอำนาจทางการ เช่น เงินทองดีสร้างความสัมพันธ์กับขุนนางในท้องถิ่นและส่วนกลางส่วนหนึ่ง เพื่อให้ขุนนางช่วยเหลือในเวลาที่พรรคพวกของตนมีคดีความเรื่องการลักขโมยโค กระบือของชาวบ้าน เป็นต้น การสร้างความสัมพันธ์กับอำนาจทางการของเงินทองดี เงินทองดีอาศัยรากฐานของความเป็นผู้ร่ำรวยในหมู่บ้านฝากตัวเป็นข้ารับใช้ในลักษณะผู้น้อยเข้าหาผู้ใหญ่กับขุนนางและการฝากตัวเป็นข้าในสังกัดของเจ้านายจากส่วนกลางโดยผ่านข้ารับใช้ของเจ้านายอีกทีหนึ่ง แต่เงินทองดีไม่มีศักยภาพเพียงพอที่สามารถมีอิทธิพลเหนือเจ้านายจากส่วนกลางและขุนนางในท้องถิ่น เนื่องจากเงินทองดีเป็นเพียงข้ารับใช้ที่เข้าหาด้วยการฝากตัวและเสนอผลประโยชน์ให้แก่เจ้านายและขุนนางเท่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างเงินทองดีกับเจ้านายและขุนนางจึงอยู่ในระดับแนวตั้ง โดยที่อำนาจทางการจากเบื้องบนมีอำนาจเหนือกว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเงินทองดีและขุนนางจึงมีผลประโยชน์ตอบแทนกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ไม่มีการสร้างเครือข่ายที่เอื้ออำนวยผลประโยชน์กันอย่างเป็นวงจรมีลักษณะความช่วยเหลือที่ผ่านสายการบังคับบัญชา ในขณะที่อำนาจรัฐส่วนกลางก็ยังไม่มีการขยายกิจกรรมทางการเมืองและเศรษฐกิจลงสู่ท้องถิ่นในระดับที่ลึกและกว้าง

จะเห็นได้ว่า ในช่วงระยะเวลาก่อนที่รัฐดำเนินนโยบายการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 กลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่สำคัญในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกมีการดำรงอยู่เป็นนายช่อง นักเลงที่ดำรงอยู่ด้วยการเป็นโจรหรือเสือและนักเลงควาย กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปตามบริเวณต่าง ๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีที่มาอันหลากหลาย ดังนี้

นายกองส่วยเป็นกลุ่มที่ต้องสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในรูปของส่วยสิ่งของเนื่องจากการล้มเลิกการค้าสำเภากลางและการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงที่เปลี่ยนแปลงมาสู่การผลิตเพื่อการค้า ทำให้ไพร่นิยมเสียเงินให้แก่กรมกองต่าง ๆ แทนที่ส่วยสิ่งของ และส่วยบางประเภทที่เคยเป็นสินค้าส่งออกซึ่งบรรทุกลงเรือสำเภากลางของหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหมดความสำคัญลง เช่น ดินประสิว ทำให้กองส่วยดินประสิวดูถูกลบ นายกองส่วยจึงรวบรวมกำลังพลบุกเบิกพื้นที่ทำมาหากินเพื่อสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจแห่งใหม่ เช่น ขุนชนะศิริ นายกองส่วยดินประสิ้ว เมืองจันทบุรี เคลื่อนย้ายถิ่นฐานมาสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจแห่งใหม่ในบริเวณเขาชะอาง แขวงเมืองแกลง

กลุ่มเจ้าเมืองส่วนหนึ่งดำรงอยู่ด้วยการมีรากฐานความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติอันแข็งแกร่ง เช่น กลุ่มของพระแกลงแกลั่วเจ้าเมืองแกลง และพระยาสมุทรบุราณรัศมี เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา โดยดำรงฐานะผู้ปกครองท้องถิ่นควบคู่กับการเป็นโจร

กลุ่มนักเลงส่วนหนึ่งดำรงอยู่ด้วยการเป็นโจรหรือเสือในหมู่บ้าน เนื่องจากการขยายตัวทางการค้าภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ระบบเงินตราเข้ามามีอิทธิพลในหมู่บ้าน ผลกระทบของระบบเศรษฐกิจทำให้นักเลงต้องเปลี่ยนบทบาทเป็นโจรหรือเสือ แม้ว่านักเลงส่วนหนึ่งกลายเป็นโจรหรือเสือในสายตาของรัฐแต่ยังเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน เนื่องจากสถานะความเป็นนักเลงของโจรหรือเสือส่วนหนึ่งยังคงดำรงอยู่ในสายตาของชาวบ้านไม่เปลี่ยนแปลงแม้ว่าทำการปล้นสะดม สถานะความเป็นนักเลงของโจรหรือเสียดังกล่าว ทำให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ได้ต่อไปในท้องถิ่น เช่น กลุ่มเสือสิงแก้ว เมืองนครนายก

ชาวจีนส่วนหนึ่งที่เป็นคนต่างเชื้อชาติต่างภาษาได้อพยพเข้ามาทำมาหากิน โดยใช้เวลาในการก่อร่างสร้างตัวและสะสมอำนาจจนกลายเป็นหัวหน้านักเลงควายที่มีอิทธิพลในท้องถิ่น เช่น จีนทองดี ดำรงอยู่ในท้องถิ่นด้วยการเป็นหัวหน้านักเลงใหญ่ของหมู่บ้านในเมืองชลบุรี และเป็นเจ้าสำนักผู้ร้ายที่มีวิชาอาคมทางไสยศาสตร์ซึ่งมีชาวบ้านที่เป็นลูกศิษย์ให้ความเคารพนับถือ

ถึงแม้ว่ากลุ่มอำนาจท้องถิ่นต่าง ๆ มีที่มาอันหลากหลาย แต่ก็สามารถประดับประดาฐานะการเป็นหัวหน้าช่องหรือหมู่บ้าน ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการได้อย่างเปิดเผยก่อนที่อำนาจรัฐส่วนกลางเข้ามาปราบปรามอย่างจริงจัง อำนาจท้องถิ่นแต่ละกลุ่มที่ดำรงอยู่ต่างเล็งเห็นถึงผลประโยชน์ในทางอำนาจและเศรษฐกิจจึงยึดถือความสำคัญในเรื่องการสร้างระบบความคุ้มครอง ถึงแม้ว่าบางกลุ่มไม่ได้กระทำหน้าที่การเป็นผู้พิทักษ์อย่างสมบูรณ์เต็มที่ก็ตาม แต่ยังคงให้ความสำคัญกับการปกป้องคุ้มครองลูกน้องหรือบริวารและชาวบ้านบางส่วน ทั้งนี้เพื่อการมีถิ่นฐานของตนเองภายในท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องสร้างความชอบธรรมให้เป็นที่ยอมรับได้บ้างในระดับหนึ่ง

ในขณะเดียวกันคนจรหรือไพร่จ๋าพวก “ข้าหนีเจ้าทาส บ่าวหนีนาย” “ลูกหนีหนีนายเงิน” “ผู้ร้ายหนีตระวาง” “ผู้ร้ายหนีโจทก์” จำเป็นต้องพึ่งพากลุ่มอิทธิพลประจำท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อการดำรงชีวิตอย่างอิสระและปลอดภัยภายใต้การคุ้มครองของผู้มีกำลังเข้มแข็ง โดยไม่สนใจพฤติกรรมของนักเลงควายและนายช่อง แต่บางครั้งก็เคลื่อนย้ายถิ่นฐานออกไปเมื่อรู้สึกว่าการดำรงชีพไม่ปลอดภัย

กลุ่มอำนาจท้องถิ่นเหล่านี้เป็นพลังเงียบที่ใช้เวลาสั่งสมอำนาจและแผ่ร่นปรับตัวอยู่ตลอดเวลาโดยไม่มีภารกิจต่อต้านหรือก่อกบฏล้มล้างอำนาจรัฐส่วนกลาง ในอีกแง่หนึ่งสะท้อนให้เห็นว่า หัวเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกก่อนการปฏิรูปการ

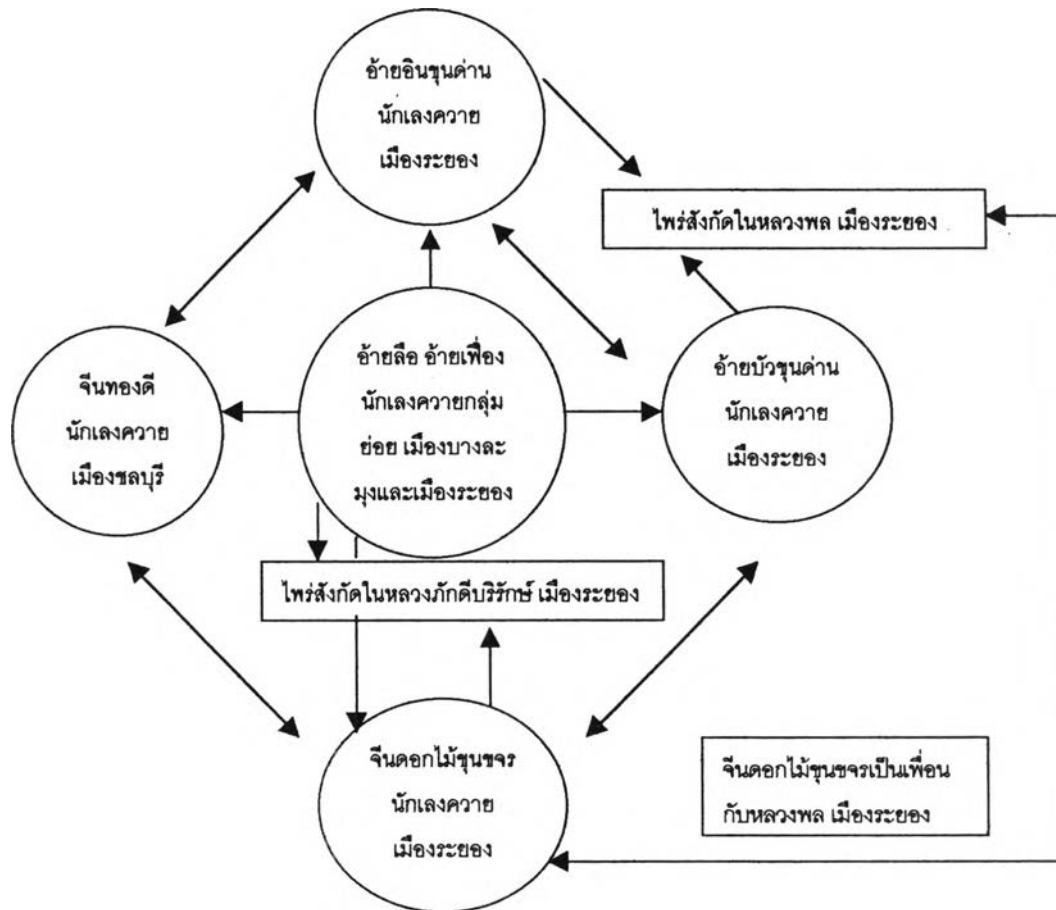
ปกครองพ.ศ.2435 ยังคงมีสภาพเป็นดินแดนปลายจุมูกที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น กล่าวคือ ส่วนกลางยังคงให้ความสำคัญต่อหัวเมืองแถบนี้ในทางยุทธศาสตร์ที่มีสภาพ ภูมิประเทศตั้งอยู่ระหว่างกลางและเชื่อมเมืองหลวงกับหัวเมืองประเทศราช คือ เขมรและลาว ตลอดจนเป็นเส้นทางที่สามารถติดต่อกับหัวเมืองทางภาคอีสาน ท่าเลที่ตั้งของหัวเมือง ฝั่งตะวันออกจึงเป็นเสมือนเมืองหน้าด่าน อาทิ เมืองปราจีนบุรี ประจันตคาม ลำน้ำบางปะกง ถูก ใช้เป็นเส้นทางเดินทัพและเป็นฐานกำลังในการปราบกบฏ เช่น การปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ เวียงจันทน์ในพ.ศ. 2369 และการทำสงครามกับเขมรและเวียดนามในพ.ศ.2376 - 2390¹³⁶ ในขณะเดียวกันส่วนกลางให้ความสำคัญต่อหัวเมืองชายทะเลในฐานะที่เป็นเมืองทำการค้าซึ่งเป็น ศูนย์กลางทางฝั่งตะวันออกที่สามารถติดต่อกับค้าขายกับเพื่อนบ้านได้สะดวก นอกจากนี้ยังเป็น ดินแดนแห่งผลประโยชน์ในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตส่วยอันสำคัญที่สร้างรายได้ให้แก่รัฐส่วนกลาง เช่น จันทบุรีเป็นเมืองท่าทางการค้าและแหล่งผลิตส่วย ได้แก่ รง กระวาน พริกไทย ของป่า ยาสูบ¹³⁷ เป็นต้น

เมื่อส่วนกลางตระหนักถึงความมั่นคงทางการเมืองและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทำให้เห็นว่าบริเวณหัวเมืองตะวันออกใกล้ติดต่อการควบคุมดูแลของศูนย์กลางอำนาจ แต่ภายใต้ ลักษณะพิเศษของเมืองซึ่งส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยดึงดูดให้กลุ่มคนต่าง ๆ หลากหลายเชื้อชาติอพยพเข้ามาทำมาหากินและแสวงหาผลประโยชน์ และประกอบกับสภาพ ภูมิประเทศอันซับซ้อน จึงทำให้หัวเมืองในบริเวณนี้กลายเป็นแหล่งช่องสุ่มของกลุ่มอำนาจท้องถิ่น และสถานที่หลบซ่อนของโจรผู้ร้าย สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงภาวะขาดช่วงในการควบคุมอย่าง แท้จริง ทำให้เกิดช่องว่างขนาดใหญ่ระหว่างส่วนกลางและท้องถิ่น อำนาจรัฐตระหนักถึงปัญหา ดังกล่าวก็ต่อเมื่อมีนโยบายรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางเพื่อจัดระเบียบความเรียบร้อยภายใน หัวเมือง อำนาจท้องถิ่นในสายตาของส่วนกลางจึงปรากฏขึ้นเด่นชัด และมีความจำเป็นต้อง ปราบปรามเพราะรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ทำลายอำนาจรัฐ

¹³⁶ สุดใจ พงศ์กล้า, "มณฑลปราจีนบุรี สมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ. 2438 - 2450)", หน้า 14 - 15.

¹³⁷ ปราบธาดา ศรัทธาศาลศักดิ์, "ความสำคัญทางเศรษฐกิจของจันทบุรีก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2", หน้า 65.

แผนภูมิที่ 2.2 การดำรงอยู่ของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก ก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435

การดำรงอยู่ของนักเลงควายในลักษณะเพื่อนพ้อง

โดยมีการขยายเครือข่ายและสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในและนอกท้องถิ่น

การดำรงอยู่ของกลุ่มนายซ่องและนักเลงในด้านหนึ่งของความเป็น โจรหรือเสือ

→ แทน ปฏิสัมพันธ์ที่คู่สัมพันธ์เข้าหาเพียงฝ่ายเดียว

↔ แทน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันทั้งสองฝ่าย

หมายเหตุ: วิเคราะห์จากเอกสาร หจข. ๖.5 น.6.2/148 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 10 พฤษภาคม ร.ศ. 110 และ หจข. ๖.5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 29 พฤษภาคม ร.ศ. 110.

2.3 การปราบปรามกลุ่มอำนาจท้องถิ่นครั้งสำคัญในช่วงเข้าสู่การปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435

พลังกดดันที่ทำให้เกิดการปฏิรูปการปกครองประเทศ คือ การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผิดหวังในเรื่องที่พระมหากษัตริย์ชาติพระราชอำนาจ และรัฐบาลไม่มีความสามารถที่จะคุมครองบูรณภาพเหนือดินแดนของราชอาณาจักรเพื่อให้พ้นจากการรุกร้าของอภิมหาอำนาจฝรั่งเศสและจักรภพอังกฤษได้อย่างมีประสิทธิภาพ¹³⁸ นอกจากนี้ปัญหาการปกครองภายในประเทศตามแบบเดิมตลอดจนปัญหาภายในท้องถิ่นแต่ละแห่ง ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราโชบายที่จะดำเนินการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเพื่อปรับปรุงการปกครองภายในพระราชอาณาจักรให้มีประสิทธิภาพและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

นโยบายการจัดการปกครองภายในประเทศเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางที่สำคัญ ได้แก่ การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล กล่าวได้ว่า ในหัวเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกถูกจัดตั้งเป็นมณฑลปราจีนบุรีระยะแรกในพ.ศ.2436 และมีประกาศจัดตั้งอย่างเป็นทางการในพ.ศ.2437 เป้าหมายที่สำคัญของการจัดตั้งเป็นมณฑลปราจีนบุรีในระยะแรกคือ การเกรงภัยจากมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะในช่วงที่ฝรั่งเศสแผ่อิทธิพลเข้ามาในบริเวณอินโดจีนและขยายอำนาจเข้ามาในเขมร จึงนับว่าหัวเมืองในบริเวณฝั่งตะวันออกเป็นบริเวณชายแดนของไทยที่อยู่ใกล้เมืองหลวงมากที่สุดซึ่งง่ายต่อการที่ฝรั่งเศสจะเข้าคุกคามถึงเมืองหลวง ด้วยเหตุนี้ส่วนกลางจึงจัดตั้งมณฑลปราจีนบุรีขึ้นในระยะแรกเพื่ออาศัยกำลังคนและทหารในหัวเมืองปราจีนบุรี นครนายก และฉะเชิงเทราช่วยราชการสงคราม¹³⁹

ปัญหาความมั่นคงภายในหัวเมืองฝั่งตะวันออกก็เป็นสิ่งที่รัฐไม่ได้มองข้าม โดยส่วนกลางพยายามเข้ามาจัดความเรียบร้อยภายในเพื่อเตรียมจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล และปัญหาที่รัฐต้องเผชิญมานานก็คือ ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม โดยเฉพาะในพ.ศ.2433 และพ.ศ.2434 รัฐเข้ามาปราบปรามโจรผู้ร้าย โดยที่กลุ่มอำนาจท้องถิ่นถูกรวมเข้าไปในการกวาดล้างด้วย

การปราบปรามโจรผู้ร้ายในพ.ศ.2433และพ.ศ.2434ส่วนกลางได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้พระยาสุรศักดิ์มนตรี ผู้บัญชาการทหารบกเป็นข้าหลวงใหญ่แม่กองจับผู้ร้าย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นแม่กอง

¹³⁸ เศษ บุนนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435 – 2458, หน้า 66.

¹³⁹ สุดใจ พงศ์กล้า, “มณฑลปราจีนบุรี สมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ. 2438 – 2450)”, หน้า 1 - 2.

ข้าราชการผู้ร้าย ต่อมาพระเจ้านั่งงยาเธอ กรมหมื่นสวัสดิโสภณเข้ามาปฏิบัติหน้าที่แม่กองข้าราชการความแทน โดยกำหนดให้เมืองชลบุรีและตำบลอ่างศิลาเป็นศูนย์บัญชาการปราบปรามกลุ่มอำนาจท้องถิ่นต่างๆของหัวเมืองในพระราชอาณาเขตฝ่ายตะวันออก เนื่องจากตามรายงานของกระทรวงมหาดไทยพบว่า เมืองชลบุรีและตำบลอ่างศิลาเป็นเขตที่มีโจรผู้ร้ายมากและล้วนแต่เป็นคนสำคัญทั้งสิ้น พระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงจัดแบ่งทหารเป็น 10 กอง แยกย้ายไปปราบปรามผู้ร้ายตามหัวเมืองต่าง ๆ คือ ชลบุรี พนมสนิคม จันทบุรี ระยอง ตราด ปราจีนบุรี กบินทร์บุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา พนมสารคาม สนาทชัยเขตต์ สระบุรี เพชรบูรณ์ พระตะบอง และเมืองเล็กที่ขึ้นกับเมืองใหญ่¹⁴⁰

เนื่องจากนโยบายการปราบปรามกลุ่มอำนาจท้องถิ่นของพระยาสุรศักดิ์มนตรี ซึ่งมีอำนาจในการประหารชีวิตใช้วิธีตีอวน คือ การจับตัวผู้ร้ายให้ได้คราวละมาก ๆ แบบถอนรากถอนโคน ซึ่งไม่ต้องให้มีโจทก์ฟ้องร้องและนำจำเลยมาให้การสืบพยานภายหลัง¹⁴¹ทำให้สามารถจับผู้ร้ายได้มากถึง 1,600 คนจนไม่มีที่คุ้มขัง¹⁴²การกวาดล้างกลุ่มอำนาจท้องถิ่นแบบตีอวนนี้ส่งผลให้ราษฎรในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกเกิดอาการขวัญหนีดีฝ่อ และแตกกระจายอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานไปเป็นจำนวนมาก ด้วยกลัวว่านายอำเภอท่านนั้นจะจัดซื้อไปส่งแก่ทางการที่เข้ามาดำเนินการปราบปรามผู้ร้าย ซึ่งในเวลาต่อมามีราษฎรถูกจับกุมในฐานะต้องสงสัยว่าเป็นผู้ร้าย เช่น ราษฎรเขาหัดกันเมืองปราจีนบุรี จำนวน 47 คน ที่อพยพมาครอบครัวยุติเข้ามาในเมืองแกลงก็ถูกจับกุม เป็นต้น¹⁴³ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า นโยบายของรัฐที่มุ่งเน้นการจับกุมให้ได้ปริมาณครั้งละมากๆ โดยไม่พิจารณาว่ากลุ่มใดทำทนายหรือเป็นภัยต่ออำนาจรัฐอย่างแท้จริงส่งผลให้จับผิดคนเป็นจำนวนมาก

จากผลพวงดังกล่าว ทำให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นอาศัยความสับสนอลหม่านและความเข้าใจผิดเหล่านี้เป็นช่องทางสร้างสถานการณ์และความปั่นป่วนให้แก่รัฐ โดยแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบในวิถีทางต่าง ๆ กัน ดังนี้

กลุ่มแรก คือ กลุ่มนักเลงควายที่ต้องสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญอันดับหนึ่งของรัฐในการกวาดล้างอำนาจท้องถิ่นในพ.ศ.2434 บรรดานักเลงควายแสดง

¹⁴⁰ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการจอมพลและมหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต), หน้า 622 - 626.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 623.

¹⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 625.

¹⁴³ หจข. 5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 18 มิถุนายน ร.ศ.110.

ปฏิกริยาโต้ตอบรัฐ ดังเช่น กลุ่มนักเลงควายเมืองแกลงสร้างสถานการณ์ปล่อยข่าวลือข่มขู่ว่า ผู้ใดที่เป็นโจทก์ฟ้องร้องกล่าวโทษนักเลงควาย ผู้นั้นจะต้องถูกส่งไปเมืองชลบุรีเพื่อให้ทางการไต่สวน ในคดีความดังกล่าว ราษฎรเกรงกลัวอำนาจทางการไม่กล้าที่จะไปให้ปากคำที่เมืองชลบุรี จึงไม่ฟ้องร้องบรรดานักเลงควายที่ชอบลักขโมยโค กระบือของชาวบ้าน¹⁴⁴

ในขณะเดียวกัน บรรดากำนันและผู้ใหญ่บ้านที่ดำรงฐานะเป็นนักเลงควายและมีผลประโยชน์ร่วมกันในขบวนการลักลอบซื้อขายโคถอนม้า โค กระบือ ได้ใช้อำนาจปล่อยตัวบรรดานักเลงควายพวกพ้องของตนตามที่ทางการจับมา หรือถ้านักเลงควายคนใดจ่ายเงินให้ก็ปล่อยตัวไป นอกจากนี้ กำนันและผู้ใหญ่บ้านยังใส่ความบุคคลที่เคยกล่าวหาพวกตนทั้งในเรื่องส่วนตัวและการเข้าร่วมอยู่ในขบวนการลักลอบซื้อขายโคถอนม้า โค กระบือ โดยที่กำนันและผู้ใหญ่บ้านเหล่านี้ได้ทำรายงานกล่าวโทษบุคคลผู้นั้นยื่นต่อแม่กองจับผู้ร้ายจนต้องถูกคุมขังอยู่ในคุก ซึ่งสร้างความลำบากให้แก่ราษฎรที่ไม่ได้กระทำความผิดเป็นอย่างมาก¹⁴⁵

กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มเจ้าเมืองและบรรดาเครือญาติที่ตั้งตนเป็นนายช่องและดำรงอยู่ด้วยการเป็นโจร อาศัยสถานการณ์ความสับสนของราษฎรทำการแอบอ้างชื่อของนายกองจับผู้ร้ายโดยจับกุมกลุ่มบุคคลที่เคยฟ้องร้องกล่าวโทษบรรดาเครือญาติของตน ดังเช่น ขุนสาระเลข กรมการและบุตรเขยซึ่งเป็นเครือญาติของพระแกลงแก้วกล้า เจ้าเมืองแกลง โกรธแค้นพยายามปล่อยที่ที่เคยฟ้องอุทธรณ์กล่าวโทษพระแกลงแก้วกล้าและเครือญาติ จึงแอบอ้างชื่อของนายพิไนยราชกิจ นายกองสืบจับผู้ร้าย ไปจับตัวนายฝอยและนายสายที่มีได้กระทำความผิดใด ๆ โดยแจ้งว่านายพิไนยราชกิจสั่งให้มาจับในฐานะที่เป็นผู้ร้าย¹⁴⁶

สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มอำนาจท้องถิ่นใช้สถานการณ์ความสับสนในช่วงระยะเวลาที่รัฐเข้ามาปราบปรามทำการสร้างข่าวลือ แอบอ้างชื่อทางการ รวมทั้งข่มขู่และแก้แค้นราษฎรที่เคยฟ้องร้องกล่าวโทษพวกตน ถือว่าเป็นการสร้างความเป็นปวนให้กับทางการเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพื่อให้กลุ่มของตนรอดพ้นจากการถูกจับกุม กลุ่มอำนาจท้องถิ่นเหล่านี้มิได้เผชิญหน้ากับอำนาจรัฐโดยตรง ในทางตรงกันข้ามกับพยายามสร้างสถานการณ์โดยใช้ชาวบ้านเป็นเครื่องมือเพื่อตอบโต้อำนาจรัฐในทางอ้อม

เมื่อทางการกลับมาไตร่ตรองมูลคดีอย่างถี่ถ้วนอีกครั้ง ทำให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่สำคัญเหล่านี้ถูกกวาดล้างและจับกุมในพ.ศ.2434 ไม่ว่าจะเป็นหัวหน้านักเลงควาย อย่างเช่น จันทองดี

¹⁴⁴ หจข. 5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 29 พฤษภาคม ร.ศ.110.

¹⁴⁵ หจข. 5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 1 กรกฎาคม ร.ศ.110.

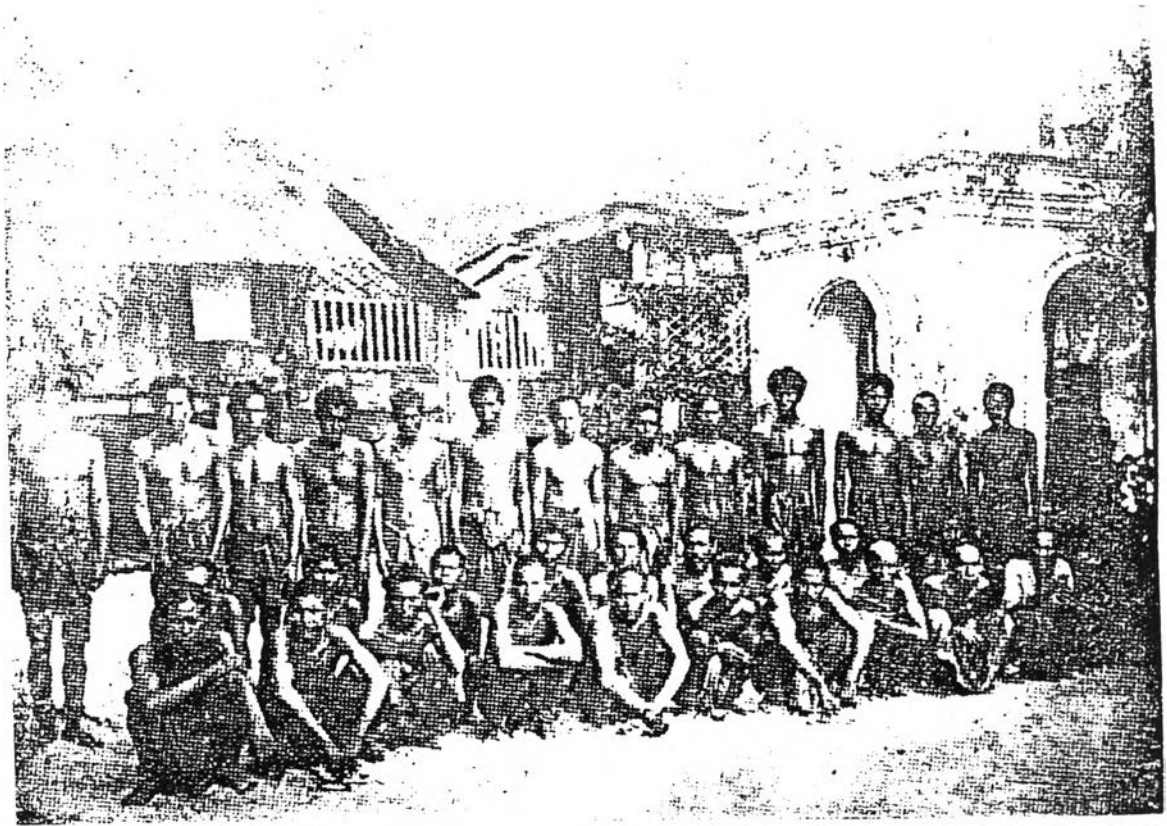
¹⁴⁶ หจข. 5 น.6.2/156 เรื่องพระยาสุรศักดิ์เป็นข้าหลวงกองจับผู้ร้าย 29 พฤษภาคม ร.ศ.110.

ซึ่งมีความผิดในชั้นมหันตโทษ รวมถึงบรรดานายซ่องทั้งนายกองส่วยและเจ้าเมืองก็ถูกปราบปรามไปเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกอ่อนกำลังและลดบทบาทลง ทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยภายในหัวเมือง ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสตอนหนึ่ง ว่า

“...การเรื่องพระยาสุรศักดิ์ไปทำครั้งนี้ ฉันคิดเห็นอยู่ว่าจะเป็น การละเล็งกว้างไกลโตเกินไปกว่าที่คิด แต่เห็นว่าได้ผลที่ใจ ผู้ร้ายสงบลงจริง จนผู้ที่ได้ไปมาราชการซึ่งฉันใช้สอยไปในครั้งนี้ คือ พระชลยุทธ ๙ พระนายไวย เป็นต้น ก็กลับมาว่า ราษฎรพากันนิยมยินดีด้วยใจผู้ร้ายสงบได้จริง...”¹⁴⁷

---

¹⁴⁷ พ.ร.บ. 5 น.6.2/148 เรื่องพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้าท้าวเวียงคำโปกการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ 10 มิถุนายน ร.ศ.110.

รูปภาพ 2.1 วัดอ่างศิลา เมืองชลบุรี เป็นสถานที่ซึ่งรัฐใช้คุมขังกลุ่มอำนาจท้องถิ่น

ใน พ.ศ. 2534

ที่มา เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการจอมพลและมหาอำมาตย์เอก
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) หน้า 84.